

ՄԻՈՒՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 10 - 11 - 12

1995

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՆԱՍԳԻՐ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ

ԿԹ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1995	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՆ 10 - 11 - 12
1995	October - November - December	No. 10 - 11 - 12

SION

VOL . 69

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press , Jerusalem

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆՏԻՈՒԿԻԱ - ԼԻՈՆԱՆ

Անթիլիաս. 199

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԳԱՀԱԿԱԼԻՆ

Այսօր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ապրեցաւ պատմական օր մը, երբ իր թեմերէն (Սուրիա, Լիբանան, Պարսկաստան, Կիպրոս, Յունաստան Միացեալ Նահանգներ եւ Քանադա, Քուէյթ եւ Արաբական Մոցլի երկիրներ) եկած 180 պատգամաւորներ ընտրեցին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսը՝ յանձին Լիբանանի թեմի Առաջնորդ՝ Բարձրաշնորհ Տ. Արամ Արք. Քէշիշեանի:

Պատգամաւորական ժողովը առաջին փուլէն ընտրեցաւ Միաբանական Ժողովէն թիւ 1-ին հինգը եւ Հայց. Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց ընդհանուր ցանկերէն ընտրեց եռանուն ցանկ մը, որ պարզեց հետեւեալ պատկերը.-

Տ. Արամ Արք. Քէշիշեան	149 ձայն
Տ. Մեսրոպ Արք. Աշնեան	122 ձայն
Տ. Զարեհ Արք. Ազնաւորեան	113 ձայն

Ապա, երկրորդ փուլէն ընտրեցաւ Միաբանական Ժողովէն Եպիսկոպոսաց Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց ընդհանուր ցանկերէն ընտրեց եռանուն ցանկ մը, որ պարզեց հետեւեալ պատկերը.-

Նորընտիր Գահակալին Օծումը տեղի պիտի ունենայ Շաբաթ 1 Յուլիս, 1995 երեկոյեան ժամը 7-ին Անթիլիասի Մայրավանդին մէջ:

ԴԻԻԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՐՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

Ժիւ

ՆԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆՆ ՄԵԾԻՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻՈՒՆԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՍ

Անթիլիաս,

ՄՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՕՍՔԸ ԸՆՏՐՈՒԹԵՆԷՆ ՅԵՏՈՅ(*)

Այս պահը իմ կեանքիս մէջ յատուկ նշանակութիւն ունեցող պահ մըն է: Լեցուն է սիրտս սիրոյ ու յուզումի ալիքներով: Ձեր հաւաքական կամփի արտայայտութեանը մէջ, ես կը տեսնեմ Աստուծոյ կամփը: Ինծի ուղղուած ծառայութեան նոր հրաւերին մէջ, ես կը լսեմ մեր ժողովուրդին ձայնը, մեր պատմութեան ձայնը: Ու սա պահուն Աստուծոյ ներկայութեան մէջ ու ձեր բոլորին դիմաց կանգնած, ինծի վստահուած այս ծանրագոյն պարտականութիւնը կ'ընդունիմ խոնարհութեամբ, պատասխանատուութեան խոր զգացումով ու գիտակից եւ ամբողջական յանձնառութեամբ:

17 տարիներ առաջ, երբ Լիբանանի առաջնորդութեան կոչուեցայ, Լիբանանի հայութեան ուղղած իմ առաջին խօսքիս մէջ ըսի՝ «չեմ ուզեր իմ ծառայութեան տարիները *ըսելիքներով* անցնել, այլ *ընելիքներով* լեցնել»: Նոյնը կը կրկնեմ այստեղ:

Իմ եկեղեցական թէ աշխարհական գործակիցներուս հետ միասին, պիտի փորձեմ, կարելիութեան սահմաններուն մէջ, առաւելագոյն չափով կենսագործել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան համագաղային առաքելութիւնը մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Այս Աթոռը պիտի շարունակէ ինքզինք *ծառայութեամբ* իրագործել ու արժեւորել մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդի կեանքին մէջ: Այս Աթոռը պիտի շարունակէ վերանորոգ հաւատով ու տեսիլով եւ ամբողջական գործակցութեամբ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին հետ, իր գործօն մասնակցութիւնը քերել՝

(*) Սոյն խօսքը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին անդրանիկ խօսքն է, արտասանուած Չորեքշաբթի, 28 Յունիս, 1995-ին, ընտրուելէն անմիջապէս յետոյ, Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ:

**Հայց. եկեղեցւոյ միութեան առաւել ամրացման,
ազատ ու անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան առաւել ամ-
րացման,**

**Արցախեան ազատագրական պայքարի առաւել հզօրացման,
անյետաձգելի ու հրամայական գործին:**

Այլ խօսով, Ս. Էջմածնի նախամեծար Մայր Աթոռին հետ մեր գործակ-
ցութիւնը պիտի ըլլայ անմիջական ու ամբողջական: Հայաստանն ու Արցախը
պիտի դառնան մնայնուն ու առանցքային ներկայութիւն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսու-
թեան առաքելութեան մէջ:

Սա պահուն եւ կ'ուզեմ առաջին հերթին փառք տալ Աստուծոյ, որ արժանի
ըրազդիս Հայց. եկեղեցւոյ ծառայութեան այս բարձրագոյն պատիւին: Փառք ու
գոհութիւն Աստուծոյ, որ իմ ձեռքէս բռնեց եւ շուրջ 30 տարիներ առաջնորդեց
զիս հայ ժողովուրդի ծառայութեան նամբուն վրայ:

Ես կ'ուզեմ իմ ջերմ շնորհակալութեանս առաջին խօսքը ուղղել ձեզի՝
յարգելի պատգամաւորներ, այն սիրոյն ու վստահութեան համար, զոր ցոյց տուիք
իմ անձիս նկատմամբ:

Եղբայրական սիրով կ'ողջունեմ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ՝
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, եւ հանդիսաւոր սա պահուն իրեն կ'ըսեմ
սրտիս բովանդակ անկեղծութեամբը.՝ մենք միասին պիտի գործենք, ձեռք-ձեռքի,
սիրտ-սրտի՝ ի խնդիր մէ՛կ եկեղեցւոյ, մէ՛կ հայութեան ու մէ՛կ հայրենիքի
համայնական կեանքին մէջ ու նո՛յն եւ մէ՛կ առաքելութեան նամբուն վրայ:

Կ'ողջունեմ Հայց. եկեղեցւոյ Պատրիարքական զոյգ Աթոռները, Երուսաղէ-
մի եւ Կոստանդնուպոլսոյ եւ անոնց Ամենապատիւ Սրբազան եղբայրները: Մեր
Պատրիարքական Աթոռներուն հետ եւս մեր գործակցութիւնը պիտի ըլլայ սերտ ու
ամբողջական:

Ձերմ սիրով կ'ողջունեմ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ուխտեալ
Միաբանութիւնը, որ, վստահ եմ, վերանորոգ կամփով ու յանձնառութեամբ այս
Աթոռին ծառայութիւնը պիտի տանի մեր ժողովուրդի զաւակներուն՝ ի սփիւռս
աշխարհի:

Ձեր բոլորին անունով ու անձնապէս իմ յատուկ շնորհակալութիւնս կ'ուզեմ
յայտնել մեր Միաբանութեան երիցագոյն անդամներէն՝ Բարձր. Տ. Արտաւազդ

Արք. Թրթռեանին, որ որպէս Տեղապահ անցեալ երեք ամիսներու ընթացքին բարձրագոյն աստիճանի նախանձախնդրութեամբ ու պատասխանատուութեամբ վարեց Կաթողիկոսարանին գործերը:

Կ'ողջունեմ մեր Թեմակալ Առաջնորդներն ու մեր ազգային իշխանութիւնները: Մեր թեմերուն հետ մեր յարաբերութիւնը պիտի ըլլայ անմիջական, հետեւողական ու կազմակերպ:

Կ'ողջունեմ Մայր Աթոռի մասնակցութիւնը այս ընտրութեան, որ ինքնին պերճախօս վկայութիւն մըն է այն անհերքելի իրողութեան, թէ Հայց. եկեղեցին մէկ է իր Կաթողիկոսական ու Պատրիարքական Աթոռներով:

Սա պահուն կ'ողջունեմ Հայաստանի մեր պետական իշխանութիւնը, Լիբանանի ու Սուրիոյ ինչպէս նաեւ մեր Աթոռին ենթակայ բոլոր թեմերուն պետական իշխանութիւնները:

Վերջապէս, անհուն սիրով իմ ողջոյնի խօսքս կ'ուղղեմ մեր սիրելի ժողովուրդին, որուն ծառայելը նուիրական պարտք է ու բարձրագոյն պատիւ:

Թող Աստուած օրհնէ՝ ձեր բոլորը: Թող Աստուած մեր ժողովուրդը առաջնորդէ սիրոյ ու միութեան ճշմարիտ ճանապարհին:

Եկե՛ք, այժմ երգենք՝ «Մեր Հայրենիք»ն ու ապա «Երբ որ քացուին դռներն յուսոյ»...

Ու այսպէ՛ս, թող Հայաստանն ու Կիլիկիան, Էջմիածինն ու Անթիլիսսը զիրար ողջագուրեն ու զիրար ամբողջացնեն՝ ի սէր մէկ եկեղեցւոյ եւ մէկ ու ամբողջական հայութեան:

Այս է մեր կեանքին ճամբան: Ուրիշ ձամբայ չկա՛յ ու չի՛ կրնար ըլլալ:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓ ԳԻԾԵՐ ԳԵՐՇ. Տ. ԱՐԱՄ ԱՐՔԵՊՍ. ՔԷՇԻՇԵՆՆԻ

ԳԵՐՇ. Տ. ԱՐԱՄ ԱՐՔԵՊՍ. ՔԷՇԻՇԵՆՆԻ, աւագանի անունով պետրոս, ծնած է Պէյրութ (Լիբանան): Իր մայրնական կրթութիւնը կը ստանայ Ազգային Մեսրոպեան վարժարանին մէջ: Հոկտեմբեր 1961ին կ'ընդունուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքը, Ամթիլիաս: Դպրեվանքի ժառանգաւորաց քաժնի ճառամեայ շրջանը աւարտելէ յետոյ, Մայիս 1965ին կը ձեռնադրուի սարկաւազ՝ ձեռամբ Գարեգին Նպս. Սարգիսեանի (այժմ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց): Իսկ Դպրեվանքի Ընծայարանի քաժնի եռամեայ շրջանի աւարտին, Մայիս 1968ին կը ձեռնադրուի արեղայ՝ ձեռամբ Տանատ Արքեպս. Ուրփայեանի (մայիսին Առաջնորդ Լիբանանի Հայոց): Արեղայութեան երկու տարիներուն ընթացքին իր վարդապետական թէզը կը պատրաստէ ՄԱՄԲՐԷ ՎԵՐԱՄՈՒՐՈՒ - Ե. ԴԱՐՈՒ ԱՍՏՈՒԱՄԱՐԱՆ միւլթիմ շուրջ եւ Ապրիլ 1970ին, տակաւին ուսանող Միացեալ Նահանգներու մէջ, Արամ Արքեպս. կ'ընտրուի Լիբանանի Հայոց Թեմի Առաջնորդական Տեղապահ: Ու որպէս Տեղապահ տարի մը ծառայելէ յետոյ Լիբանանի Թեմէն մերս, Գաւառական Ժողովի կողմէ միաձայնութեամբ կ'ընտրուի Լիբանանի Հայոց Առաջնորդ: Մայիս 1980ին կը ստանայ Մայրագոյն Վարդապետութեան աստիճան, եւ յաջորդ օրն իսկ կը ձեռնադրուի Նպիսկոպոս ձեռամբ Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոսին: Յունուար 1985ին կը ստանայ Արքեպսեան տիտղոս:

Արամ Արքեպս. Դպրեվանքի ուսման շրջանը յաջողապէս աւարտելէ յետոյ, 1968էն 1978 ամընդմիջաբար իր բարձրագոյն ուսումը կը շարունակէ

Համալսարանի (American University of Beirut), Զուիցերիոյ Պոսէ Էքիւմենիք հիմնարկին (Ecumenical Institute of Bossey), Օքսֆորտի Համալսարանի (Oxford University) արեւելագիտութեան քաժնին եւ Նիւ Եորքի Ֆորտհամ համալսարանին (Fordham University) մէջ, եւ կը ստանայ ակադեմական հետեւեալ վկայականները. -- Պաակաւոր Արեւեստից (B. A.), Մագիստրոս Աստուածաբանութեան (M. Div.), Մագիստրոս Մերձաւոր Արեւելի եկեղեցական Պատմութեան (S. T. M.) եւ Տօժթօր Փիլիսոփայութեան (Ph. D.):

1968էն 1975, մինչեւ Ամերիկայ իր ուսման մեկնիլը, Արամ Արքեպս. վանքէն մերս կը վարէ հետեւեալ պաշտօնները. -- Փոխ-Տեսուչ Մարտիկեան վարժարանի, Դպրեվանքի տեսուչի օգնական եւ ապա Փոխ-Տեսուչ, աստուածաբանական միւլթիմոյ դասախօս դպրեվանքէն մերս, եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ-եկեղեցական յարաբերութեանց Ընդհանուր Քարտուղար: 1972էն 1975 մաւր կը դասաւանդէ Հայկագեան Գոլէթէն մերս եւ յաճախակի առիթներով յատուկ դասախօսութիւններ կու տայ Պէյրութի Համալսարանի (BUC) եւ Ամերիկեան Համալսարանի (AUB) մէջ:

Արամ Արքեպս. Քէշիշեանի եկեղեցական կեանքին մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէ միջ-եկեղեցական (Ecumenical Movement) շարժումը: Իր արեղայական ձեռնադրութենէն անմիջապէս յետոյ, հանգրուանային զարգացումով ան իր հետեւողական ու գործօն մասնակցութիւնը կը բերէ միջազգային եկեղեցական այս մեծ շարժումին թէ՛ տեղական, թէ՛ միջին Արեւելեան եւ թէ՛ միջազգային

մակարդակներում վրայ: Ներկայ կը գտնուի միջազգային համագումարներում ներկայացնելով Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը՝ երբեմն նաեւ հրաւիրուելով որպէս դասախօս: 1974ին իր կարեւոր դերը կ'ունենայ Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի (Middle East Council of Churches) կառույցին վերակազմակերպման աշխատանքներում մէջ, եւ այդ թուականէն սկսեալ կը դառնայ նոյն Խորհուրդի Գործադիր Վարչութեան անդամ: 1977ին կը նշանակուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ Վիեննայի Pro Oriente Կաթոլիկ Էփիմէնիք կազմակերպութեան մօտ եւ ապա կ'ընտրուի նոյն կազմակերպութեան պատուոյ անդամ: Իր գործոն մասնակցութիւնը կը բերէ Արեւելեան Ողղափառ ոչ-Քաղեկոնական եւ Քաղեկոնական եկեղեցիներու (Joint Commission of Theological Dialogue Between the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches), Ողղափառ-Աւետարանական (Orthodox-Evangelical) եւ Արեւելեան Ողղափառ-Քաղեկադեալ (Oriental Orthodox-Reformed) եկեղեցական ընտանիքներու աստուածաբանական տիալոկիմ միջազգային մակարդակի վրայ՝ որպէս հիմնադիր ու մնայուն անդամ վերոյիշեալ յանձնախումբերում: Արամ Սրբազան նաեւ կը դառնայ անդամ շրջանային ու միջազգային շարք մը աստուածաբանական ու էփիմէնիք յանձնախումբերու ու կազմակերպութիւններու: Վերջերս պատուոյ նախագահ կ'ընտրուի «World Religious Museum Foundation»-ի:

Արամ Արքեպս.ի էփիմէնիք ծառայութեան մէջ յատուկ տեղ կը գրաւէ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը (World Council of Churches): 1970էն սկսեալ ան իր մասնակցութիւնը կը բերէ յիշեալ Խորհուրդի գանազան

քաժանմունքներու աշխատանքներում: Կը դառնայ մնայուն անդամ Ե. Հ. Խորհուրդի երիտասարդական քաժանմունքին եւ ապա «Հաւատք ու Կարգ» յանձնաժողովին ու անոր գործադիր վարչութեան: 1983ին կ'ընտրուի Ե. Հ. Խորհուրդի Կեդրոնական Վարչութեան անդամ՝ որպէս ներկայացուցիչ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Իսկ 1991ին Ե. Հ. Խորհուրդի Բամպէրայի (Աւստրալիա) Համաժողովին կ'ընտրուի Կեդրոնական եւ Գործադիր Վարչութեանց Ատենապետ՝ եօթ տարուայ ժամանակաշրջանի մը համար: Արամ Արքեպս. Բէշիշեան առաջին ուղղափառն է եւ ամենէն երիտասարդը Ե. Հ. Խորհուրդի պատմութեան մէջ, որ կ'ընտրուի միջազգային կազմակերպութեան այս բարձրագոյն պաշտօնին:

Միջ-եկեղեցական յարաբերութեանց շրջագծէն ներս ինչպէս նաեւ Ե. Հ. Խորհուրդի ասեմապետի իր համագումարով Արամ Սրբազան կը դասախօսէ աշխարհի գանազան համալսարանական եւ միջ-եկեղեցական շրջանակներէն ներս. պաշտօնական այցելութիւններ կու տայ օտար եկեղեցիներում ու հանդիպումներ կ'ունենայ անոնց պետերուն հետ: Միջ-եկեղեցական բնոյթ ունեցող այս կարեւոր շփումներուն ընթացքին, հրապարակային արտայայտութիւններուն մէջ թէ պաշտօնական խօսակցութեանց ընթացքին, Արամ Սրբազան միշտ կ'արծարծէ հայ ժողովուրդի արդար պահանջատիրութեան ու Արցախի հարցերը:

Իր ստանձնած գանազան պատասխանատուութիւններու առընթեր, Արամ Արքեպս. նաեւ կը հեղինակէ շարք մը գործեր, որոնցմէ ոմանք հրատարակութեան կ'արժանանան միջազգային վարկ վայելող օտար հրատարակատուներու կողմէ: Ցարդ իր հրատարակած գործերն են. - Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Հմարիտ

Դիմագիծը, Պեյրուք 1970.

- Ներսես Շնորհալի - Աստուածաբան ու էփիմեոնիստ, Պեյրուք 1974.

- Վերականգնումի Կամֆոլ, Պեյրուք 1983.

- Ժողովուրդին Հետ, Պեյրուք 1989.

- The Witness of the Armenian Church in a Diaspora Situation, New York 1978.

- The Christian Witness at the Crossroads in the Middle East, Nicosia 1980.

- Conciliar Fellowship: a Common Goal, Geneva 1990.

- Orthodox Perspectives on Mission, Oxford 1992.

- Towards an Ecumenical Ethics for a Responsible Society in a Sustainable Creation, Geneva 1994.

Վերոյիշեալ գրքերէն անկախ Արամ Սրբազան ունի բազմաթիւ յօդուածներ որոնք տպուած են հայ թէ օտար պարբերաբերքերու մէջ եւ անոնցմէ շատեր թարգմանուած են զանազան լեզուներու:

1978էն ի վեր, Լիբանանի պատմութեան ու Լիբանանահայ կեանքի ամենէն փոթորկոտ շրջանին, Արամ Արքեպս. ամենայն ճշմարտութեամբ կը վարէ Լիբանանի Հայոց Առաջնորդի պատասխանատու պաշտօնը 17 տարիներու առաջնորդական բազմազան եւ բազմերես գործունէութեամբ ու իր կատարած իրագործումներով:

Արամ Արքեպս. Քէշիշեան արժանացած է միջազգային պատուոյ տիտղոսներուն պետութեանց, միջազգային կազմակերպութեանց, եկեղեցիներու ու համալսարաններու կողմէ: Բազմաթիւ հանդիպումներ ունեցած է միջազգային պետական, իշխանական ու կրօնական դէմքերուն հետ: Իր կենսագրութիւնը կ'երեւի միջազգային զանազան հրատարակութեանց ու հանրագիտարաններուն մէջ, որպէս աստուածաբան եւ միջ-եկեղեցական համաշխարհային ղեկավար դէմք:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿՐԼԻԿՈՅ ԱՆԹԻԽՐԻՍՏ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Անթիլիաս .

199

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ(★)

1.- Ձեր անդրանիկ ֆարոգին մէջ ֆանիցս շեշտեցի՜ք՝ «Մէկ եկեղեցի, մէկ հայրենիք եւ մէկ ազգ» կարգախօսը: Կ'ուզէի՞ք անելի տարածուիլ եւ այս կարգախօսին ընդմէջէն պատգամ մը փոխանցել մեր ժողովուրդին, փարատելու համար կարգ մը անտեղի մտահոգութիւններ:

1.- Զի՛շդ է, Կաթողիկոսական ընտրութենէն անմիջապէս յետոյ եւ ապա Օծման Արարողութեան եւ յաջորդող ձեռնարկներուն ընթացքին յաճախակի առիթներով շեշտեցի «մէկ եկեղեցի, մէկ հայրենիք եւ մէկ ազգ» կարգախօսը: Պիտի շարունակեմ նոյնը շեշտել: Միթէ կարելի՞ է ուրիշ բան ըսել: Միթէ մենք մէկ ազգ չե՞նք՝ մէկ հայրենիքով ու եկեղեցիով: Արդեօք տարակարծութիւն կա՞յ, կրնա՞յ ըլլալ այս մասին:

Մէկ է Հայաստանեայց եկեղեցին ու մէկ եղած է իր հիմունքով, իր պատմութեամբ, իր առաքելութեամբ: Ու մէկ է այսօր: Այլապէս չի՛ կրնար ըլլալ: Սակայն մեր պատմութեան պայմաններու բերումով - ինչ որ ծանօթ է մեր բոլորին - նոյն եւ մէկ Հայց. եկեղեցւոյ կեանքէն ներս յառաջացած են, պատմութեան ընթացքին, եւ հունաւորում ու կազմակերպչական դրութիւն ստացած Կաթողիկոսական երկու Աթոռներ: Այս երեւոյթը կրնայ, յատկապէս օտարներուն համար, անբնական նշկատուիլ: Բայց մեր անցեալի կեանքի պայմաններու շրջագծէն ներս այս երեւոյթը ո՛չ միայն բնական է եղած այլեւ՝ օգտաշատ մեր ժողովուրդին համար: Կըրնայ դարձնալ օր մը, եւ այս հեռաւոր ապագային, միայն, նոր պայմաններու յառաջացումով, նոր դասաւորում մը, նոր իրավիճակ մը, նոր պահանջ մը ստեղծուի: Մարդկային կեանքը միշտ եղափոխութեան մէջ է: Ո՞վ կրնայ գուշակել ժողովուրդներու պատմութեան ընթացքը: Սակայն այսօր, մեկնելով մեր կեանքի իւրաքանչեւ պայմաններէն եւ մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին գերագոյն շահերէն ու հիմնական կարիքներէն, երկու Կաթողիկոսական Աթոռներու գոյութիւնն ու գոր-

(★) Սոյն հարցազրոյցը Նորին Ս. Օծուրէն Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին կողմէ արուած է «Հայրենիք»ին, Պոսթոն, Միացեալ Նահանգներ:

ծուռնեւթիւնը եւ կը նկատեմ խիստ կենսական: Այլ խօսքով, Կաթողիկոսական երկու անկախ Աթոռներ պէտք է շարունակեն իրենց գործունեւութիւնը, նոյն եւ մէկ եկեղեցւոյ համայնական կեանքին մէջ ու նոյն եւ մէկ առաքելութեան ճամբուն վրայ՝ հեռու մնալով մրցակցութիւն, խաչածեւում, կրկնութիւն եւ երկուութիւն յառաջացնող գործեակերպերէ: Երկու Աթոռները իրենց զիրենց պէտք է ըմբռնեն ու իրենց առաքելութիւնը պէտք է կենսագործեն որպէս գործակիցներ ու լծակիցներ զլրար ամբողջացնելով:

Մէկ է մեր ազգը: Այլապէս չի՛ կրնար ըլլալ: Դա՛րձեալ, պատմութեան պայմաններու բերումով ու մեր թշնամիին պարտադրանքով եղանք Արեւելահայ ու Արեւմտահայ. եղանք Սփիւռք: Սփիւռքը պարտադրեալ գոյավիճակ մըն է. ինքնագոյ չէ եւ, հետեւաբար, ինքնակեդրոն ու ինքնավստեան չի՛ կրնար ըլլալ: Ան անբաժան ու անբաժանելի մասն է նոյն եւ մէկ ազգին, մշակոյթին, պատմութեան, ներկային ու ապագային: Հետեւաբար, անհրաժեշտ է, որ մեր ժողովուրդի բոլո՛ր զաւակները, ո՛ր որ ալ գտնուին, իրենց զիրենց նկատեն որպէս մէկ ազգի անբաժանելի մասնիկը: Նոյն ազգին մեր պատկանելիութիւնը պէտք է դառնայ գիտակից ու ամբողջական՝ գործնապէս գտնելով իր արտայայտութիւնը մեր անհատական թէ հաւաքական կեանքին մէջ:

Մէկ է մեր հայրենիքը: Այլապէս չի՛ կրնար ըլլալ: Պատմութեան ընթացքին ելք մեր թշնամիները մեր հայրենիքը բաժնեցին, մէկ ու ամբողջական հայրենիքի գաղափարը երբեք ստուեր չճանչցաւ թէ՛ մեր ժողովուրդի զաւակներու կեանքին մէջ: Նոյն եւ մէկ հայրենիքի պատկանելիութեան մեր անխախտ հաւատքը ու խոր գիտակցութիւնը մեր կեանքին տուաւ ազգային ու քաղաքական դիմագիծ, իւրաքանչեւ խորք, ընթացք ու նպատակ: Ահա նոյն այս գիտակից մօտեցումը այսօր մենք պէտք է ունենանք մեր հայրենիքին նկատմամբ: Զի՛շդ է, մենք ունինք հայրենաբնակ ժողովուրդ եւ օտար երկրներու տակ ապրող ժողովուրդ: Բայց մեր ժողովուրդին երկու թեւերը նոյն ազգին ու հայրենիքին կը պատկանին: Այլ խօսքով՝ Հայաստանը բոլորի՛ն հայրենիքն է եւ, հետեւաբար, իւրաքանչեւիւր հայ, ո՛ր որ ալ գտնուի, հայրենիքին նկատմամբ նախ **պարտաւորութիւն** ունի եւ ապա՝ **իրաւունք**: Ո՛րեւ բաժանման գիծ հայրենիքի ու Սփիւռքի միջեւ խո՛րթ է մեր զգացումներուն, երազներուն, մեր պատմութեան ոգիին, մեր ազգային պահանջատիրութեան:

Ահա թէ ինչու այս հասկացողութեամբ եւ այս մօտեցումով կը հաւատամ, որ **«մէկ եկեղեցի, մէկ ազգ ու մէկ հայրենիք»** կարգախօսը ո՛չ միայն պէտք է մնայ նուիրական կարգախօս, այլ իւրաքանչեւիւր հայուն համար ան պէտք է դառն

նայ ամենօրեայ տագնապ, կեանքի մնայուն ընթացք, մտածելակերպ ու գործելակերպ :

2.- Ապահովաբար՝ որպէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս, Ս. Աթոռին առաւել պայծառութեան եւ գոյատեւման յատուկ ծրագիրներ ունի՞ք Ձեր մտքին մէջ: Կը հանի՞՞ք այդ ուղղութեամբ մեր ընթերցողներուն փոխանցել զանոնք:

2.- Ինչպէս գիտէք, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան առաքելութիւնը մի՛շտ ալ եղած է բազմերանգ ու բազմաճիւղ: Մեր Աթոռը ո՛չ միայն մեր ժողովուրդի կեանքի հոգեւոր բնագաւառէն ներս ունեցած է կարեւոր դերակատարութիւն, այլ իր ծառայութիւնը ներառած է նաեւ մեր կեանքի մշակութային, կրթական, ընկերային ու ազգային կալուածները: Խորապէս կը հաւատամ, որ Կիլիկեան Աթոռը առաւել կազմակերպութեամբ ու վերանորոգ կենսունակութեամբ պէտք է շարունակէ իր ծառայութիւնը մեր ժողովուրդին:

Այս Աթոռին ծառայութիւնը մեր ժողովուրդին տանողը ու մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ թարգմանողը առաջին հերթին մեր միաբանութիւնն է: Այս գծով մեր միաբանութիւնը անցնող տասնամեակներուն ունեցած է բարձրօրէն գնահատելի դերակատարութիւն: Մեր Աթոռին ու եկեղեցւոյ տակաւ անող կարիքներուն դիմաց, անհրաժեշտ է, որ միաբանութիւնը առաւել ծաւալի ու ծաղկի, յատկապէս որպէս որակ ու ծառայութիւն: Այս ուղղութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքը կոչուած է վճռական դերակատարութեան: Ես մեր Դպրեվանքին մէջ կազմաւորուած եմ. հոն թրծուած եմ ու հարստացած մեր հոգեմտաւոր արժէքներով ու սրբութիւններով. մեր Դպրեվանքէն առած եմ մեր ժողովուրդին ծառայելու կոչումը ու յանձնառութիւնը: Պիտի փորձեմ մեր միաբաններուն հետ գործակցաբար առաւելագո՛յն չափով կենսագործել մեր Դպրեվանքին առաքելութիւնը:

Կը խորհիմ, թէ Աթոռին կապը մեր Թեմերուն հետ պէտք է ըլլայ մնայուն, անմիջական ու հետեւողական: Հովուապետական յանձնարարականներ, մեր միաբաններու ու ժողովական ազգայիններու գործուղումները կրնան մեծապէս նպաստել Կաթողիկոսութիւն-Թեմ փոխյարաբերութեան ու գործակցութեան:

Մտիս մէջ ունիմ շարք մը մտածումներ մեր Աթոռին առաքելութեան, կրթական, մշակութային, ընկերային, հրատարակչական եւ այլ երեսներուն կապուած: Յառաջիկայ ամիսներուն պիտի փորձեմ զանոնք կարեւիւրեան սահմաններուն մէջ գործադրելի ծրագիրներու վերածել պատրաստելով աշխատանքային յստակ ծը-

րագիր մը: Ես պարագայական գործունէութեան չեմ հաւատար: Կատարուելիք աշխատանքը պէտք է իրապաշտ մօտեցումով ծրագրուի եւ ունենայ յստակ նպատակ: Մեր կեանքի ներկայ մտահոգութիւնները, առաջնահերթութիւնները ու իրականութիւնները հիմնովին փոխուած են: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան առաքելութիւնը պէտք է ունենայ իր յստակ առաջնահերթութիւնները, որոնք պէտք է բխին մեր ժողովուրդի ներկայ կարիքներէն: Անշուշտ Կաթողիկոս մը առանձին չի՝ կրնար ընել այն ինչ որ պէտք է ընել: Ես կը հաւատամ հաւաքական աշխատանքին, որուն մէջ սակայն Կաթողիկոսը իր նախաձեռնողի ու առաջնորդողի դերը պէտք է ունենայ:

3.- Ս. Էջմիածին-Անթիլիաս սերտ գործակցութիւնը վստահօրէն Ձեր գլխաւոր ուղեգիծը պիտի հանդիսանայ: Օրինակի համար, ինչպիսի՞ մարզերէ ներս կը խորհի՞ք որ այդ գործակցութիւնը պիտի սերտանայ:

3.- Ս. Էջմիածին-Անթիլիաս սերտ գործակցութիւնը կենսական ու անյետաձգելի անհրաժեշտութիւն մըն է մեր եկեղեցւոյ ու մեր ժողովուրդին համար: Թէ՛ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը եւ թէ՛ Ես անձնապէս, յանախակի առիթներով կարեւորութեամբ շեշտեցի՞նք երկու Աթոռներու միջեւ գործակցութեան կարեւորութիւնը: Անհրաժեշտ է, որ այս գործակցութիւնը ձեւական, պարագայական ու մասնակի չըլլայ, այլ ամբողջական, հետեւողական ու ծրագրուած՝ ընդգրկելով մեր եկեղեցւոյ կեանքին ու առաքելութեան բոլոր՝ բնագաւառները: Քիչ առաջ կ'ըսէի, որ նոյն եւ մէկ եկեղեցւոյ համայնական կեանքին մէջ գործող Կաթողիկոսական երկու Աթոռները նո՛յն առաքելութեան լծուած են: Արդ, կարելի՞ է որ անվերապահ ու ամբողջական գործակցութիւն չըլլայ երկու Աթոռներուն միջեւ:

Ես խորապէս հաւատացողը եղած եմ երկու Աթոռներու սերտ գործակցութեան ու անկէ գալիք բարիքներուն մեր ժողովուրդին համար: Անցնող տարիներուն մաս կազմած եմ Էջմիածին-Անթիլիաս խօսակցութեանց. եւ այդ առիթով թէ՛ հանդիպումներու ընթացքին եւ թէ Երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետին ըսած եմ, թէ երկու Աթոռներու գործակցութիւնը խիստ կենսական է մեր եկեղեցւոյ համար: Անկեղծ ու սերտ գործակցութեամբ է որ Անթիլիասը կը զօրանայ Էջմիածնով եւ Էջմիածինը՝ Անթիլիա՝: Անկեղծ ու սերտ գործակցութեամբ է, որ մեր եկեղեցին կը դառնայ աւելի զօրեղ, կենսունակ ու միակամ: Նո՛յնը կը կրկնեմ այսօր: Գարեգին Վեհափառ Հայրապետին հետ միասին պէտք է ճշդեմք այնպիսի բնագաւառներ ու ճամբաներ, ուր կարելի ըլլայ գործնապէս արտայայտել երկու Աթոռներու գործակցութիւնը: Այսօր մեր հայրենիքը կը դիմա-

գրաւէ հսկայ դժուարութիւններ կրօնական-հոգեւոր գետնի վրայ. օրինակի համար, տակաւ աճող աղանդաւորական շարժումը, կրօնական դաստիարակութեան ոչ-կազմակերպ վիճակը հիմնական մտահոգութիւններն են Ս. Էջմիածնի համար: Այս գծով Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը կրնայ որոշապէս օգտակար դառնալ Մայր Աթոռին: Լուրջ գործակցութիւն կարելի է յառաջացնել նաեւ Դըպարեւմեցեան մակարդակի վրայ, հրատարակչական կալուածէն ներս եւ այլ ուղղութեամբ: Սակայն, ինչպէս Բիչ առաջ ըսի, այս բոլորը կը կարօտին լուրջ ու ամբողջական ծրագրումի:

4.- Հոգեւորս Վազգէն Ա.ի օրով կը խօսուէր նոր սահմանադրութեան կամ այսպէս ասած կանոնադրութեան մը մասին: Եւ որքան գիտեմք, այդ ուղղութեամբ նախագիծ մըն ալ պատրաստուած էր: Ձեր կարծիքով, յանուն Հայ եկեղեցւոյ «մէկութեան», այդ նախագիծը չէ՞ք կարծեր որ հիմնովին վերանայումի պէտք է եմբարկուի, Էջմիածին-Անթիլիաս Կաթողիկոսական խառն համագումարի մը ընթացքին, կամ բոլորովին նոր մը խմբագրուի:

4.- Երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի օրով, որքան կը յիշեմ շուրջ տասը տարիներ առաջ, Հայց. եկեղեցւոյ կանոնադրութեան նախագիծ մը պատրաստուեցաւ Ս. Էջմիածնի կողմէ եւ յղուեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան առ ի քննարկում: Ապա մեր Աթոռը ներկայացնող պատուիրակութիւն մը մեկնեցաւ Ս. Էջմիածին այս գծով իր տեսակէտը պարզելու Վազգէն Վեհափառին: Անթիլիասէն Ս. Էջմիածին գացած պատուիրակութեան մաս կը կազմէի նաեւ ես: Մեր պատուիրակութիւնը Վազգէն Վեհափառին հետ երկար խորհրդակցութիւն մը ունեցաւ եւ հետեւեալ հարցադրումը կատարեց.- ա) Արդեօք Հայց. եկեղեցին նոր կանոնադրութեամբ մը օծտելը անհրաժեշտութիւն մըն է: Բ) Արդեօք նման պարագաներուն, նախքան ոեւէ նախաձեռնութեան դիմելը, պէտք չէ՞ առնել Կիլիկեան Աթոռին տեսակէտը:

Ինչպէս գիտէք, կանոնադրութեան այս փորձը մնաց փորձի սահմաններուն մէջ զանազան պատճառներով: Կիլիկեան Կաթողիկոսութիւնը իր թեմերով կը կառավարուի Ազգային Սահմանադրութեամբ: Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ Ազգային Սահմանադրութիւնը ամբողջութեամբ կը գործադրուի: Իսկ մեր միւս թեմերու կանոնադրութիւնները հիմնուած են Ազգային Սահմանադրութեան վրայ: Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կանոնադրութիւնը եւս ներշնչուած է Ազգային Սահմանադրութենէն: Իսկ եթէ տակաւին ամբողջ հայ եկեղեցին ներառող կանոնադրութիւն մը մշակելու գաղափարը կայ, այս մասին ոեւէ քայլի դիմելէ առաջ պէտք է նախ երկու Կաթողիկոսները խորհրդակցին եւ ապա Ս. Էջմիածնի եւ Անթիլիասի

ներկայացուցչներէ բողոկացած խառն յանձնախումբ մը լայնօրէն քննէ այս հարցը:

5.- *Վեհափառ Տէր, յիշէ խօսք ունի՞ր Ամերիկայի հայութեան ուղղուած:*

5.- Ամերիկայի մեր սիրելի ժողովուրդը ինծի համար անծանօթ չէ: Ես իմ բարձրագոյն ուսումնական կատարած եմ Ամերիկայի մէջ: Այս շրջանին յանախակի առիթներով հովուական առաքելութեամբ եղած եմ Ամերիկայի գանազան քաղաքներուն մէջ: Միջ-եկեղեցական առաքելութեամբ յանախ եղած եմ Ամերիկա. այլ խօսքով՝ Ամերիկայի մեր գաղութը որոշ չափով կը ճանչնամ: Հակառակ հոն տիրող դժուար պայմաններուն, Ամերիկայի հայութիւնը հա՛յօրէն ապրող ու գործող գաղութ մըն է՝ համախմբուած իր ազգային, մշակութային ու հոգեւոր կառոյցներուն շուրջ: Եւ այսօր՝ գիտեմ, թէ որքան կապուած է Ամերիկահայութիւնը մեր սիրելի հայրենիքին, յատկապէս անոր վերանկախացումէն յետոյ: Ես բարձրօրէն կը գնահատեմ Ամերիկայի հայութեան բերած գործնական նպաստը ու ամբողջական մասնակցութիւնը մեր հայրենիքի վերելքին ու Արցախի ազատագրական պայքարին: Զօրաւոր հայրենիք ունենալու համար, սակայն պէտք է զօրաւոր Սփիւռք ունենալ: Ամերիկահայութիւնը Սփիւռքի կարեւոր սիւներէն մին է: Մեր ազգին այս կարեւոր սիւնը պէտք է մնայ ամուր: Ամերիկահայութեան կեանքին մէջ գործող մեր կազմակերպութիւնները, միութիւններն ու կառոյցները պէտք է դարձնել առաւել կազմակերպ, ուժական ու ստեղծագործ: Զգրադիմք այլեւս մանրութենով, լուսանցֆային հարցերով: Գլխաւոր առաջնահերթը՝ երկրորդականէն, մնայունը՝ գնայունէն, կարեւորը՝ անկարեւորէն զանազանել: Մեր հայրենիքը ու ազգը կը դիմագրաւեն լուրջ դժուարութիւններ ու մարտահրաւէրներ: Պէտք է մէկտէր թողուլ ամէն տեսակ տարակարծութիւն. պէտք է ըլլալ միակամ՝ հաւատարման հաւատով ու կամով, որպէս մէկ ազգ, ամրապնդելու ազատ ու անկախ Հայաստանը ու մասնակից դառնալու Արցախի մեր քաջարի ժողովուրդին ինքնորոշման արդար պայքարին:

**ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏԻԱՐԲԻ
ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ Ի ԼԻԲԱՆԱՆ ԵՒ ՅԱՆԹԻԼԻԱՍ**

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Տեղապահ՝ Գերշ. Տ. Արտաազգ Արք. Թրթռեանի հրաւերին ընդառաջելով, Սրբոց Յակոբեանց Առաքելական Աթոռոյս գահակալ Պատրիարք Սրբազան Հայրը Թորգոմ Արք. Մանուկեան, անձամբ ներկայ գտնուեցաւ Կաթողիկոսական ձեռնադրութեան եւ օծման արարողութեանց:

ԺԱՄԱՆՈՒՄ

Պատրիարք Սրբազան Հայրը Հինգշաբթի, 29 Յունիս 1995, ժամը 22:30ին ուղղուեցաւ դէպի «Պէն-Կուրիոն» օդակայականը: Անոր կ'ընկերակցէին Սուրբ Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, ընդհանուր Միաբանական ժողովի Ատենապետ՝ Գերշ. Տ. Սեւան Եպիս. Ղարիպեան եւ Հոգշ. Տ. Աւետիս Արեղայ Իփրանեան, որպէս գաւազանակիր: Մինչեւ օդակայան Պատրիարք Սրբազան Հօր ուղեկցեցան Սուրբ Աթոռոյս Աւագ Թարգման՝ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Տ. Դանիէլ Քհն. Գարանեան, կրօնից մախարարութեան Քրիստոնէական քաժնի ընդհ. ֆարտուղար Տիկին Յուդիթ, եւ Ռաֆֆի Կարապետեան: Օդակայանի պատուոյ հիւրասրահին մէջ կարն ընդունելութենէ մը ետք, ժամը 00:30ին՝ օդանաւը թռիչք առաւ դէպի Կիպրոս:

Կիպրոսի օդակայանը Պատրիարք Սրբազան Հօր դիմաւորեց Տէր Վազգէն Սանտրունի Աւագ Քահանան, Կիպրոսի Թեմի Նիկոսիա փառաքի հոգեւոր հովիւը: Մինչեւ յաջորդ թռիչքի որոշեալ ժամը, անոնք հանգստացան Լառնագայի հայկական պանդոկի մը մէջ:

Ուրբաթ, 30 Յունիս 1995 յետ միջօրէին, ժամը 16:00ին թռիչք առին դէպի Լիբանան: Պէյրութի օդակայանի պատուոյ հիւրասրահին մէջ զիրենք դիմաւորեցին Գերշ. Տ. Վարդան Արք. Տէմիրեան, Հոգշ. Տ. Նաւասարդ Վրդ. Մարտոյեան եւ Հոգշ. Տ. Նշան Վրդ. Թօփուզեան: Կարն ընդունելութենէ մը ետք, մեկնեցան Ամթիլասի Մայրավանքը:

Ժամանումէն անմիջապէս ետք, Վեհարանին մէջ տեսակցեցան Ամենայն Հայոց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին եւ Նորընտիր Տ. Արամ Վեհափառին հետ:

Երեկոյեան ժամը 20:30ին, տեղի ունեցաւ գեղարուեստական յայտագիր մը, Պուրբ Համուտի Մելոնեան սրահին մէջ, ղեկավարութեամբ եւ խմբավարութեամբ Երուանդ Երկանեանի, մուրաւած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին Գահակալութեան եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նորընտիր հայրապետին ընտրութեան, ձեռնադրութեան եւ օծման: Ներկայ գտնուեցան մեր մուրապետական չորս Աթոռներու գա-

հակալները, Հոգեւորականաց դասը, պատուարժան անձնաւորութիւններ եւ բազմութիւն հայ ժողովուրդի:

1 ՅՈՒՆԻՍ 1995

Տարբեր եռուզեռ մը կար Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ: Պատմական օր մը: Վանքի շրջափակը տարբեր մթնոլորտով մը կ'եռար:

Հայ հաւատացեալ ժողովուրդը ծովածաւալ բազմութեամբ խուժած էր Անթիլիասի Մայրավանքը: Անթիլիասի շրջափակը անբաւարար էր հայ հաւատացեալներու բազմութեան համար: Ամենուրեք աղօթքի մըրմուռներ կը լսուէր, հայու աղօթքն էր որ կը բարձրանար առ Աստուած: Այն ազգին, որ դարեր շարունակ մաքառեցաւ չարին դէմ, տառապեցաւ իր Բրիտանիայ ըլլալուն պատճառաւ, երգեց միշտ Բարձեալին Անունը վեհօրէն:

Հայ Եկեղեցին այս օր կրկին կ'երգէր. յաչ օտարաց եւ քոյր եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն, հայ ժողովուրդի հաւատքը իր եկեղեցւոյն հանդէպ, հայ ժողովուրդի քաղցրահնչիւն երաժշտութիւնը, հայ դարաւոր պատմութիւնն ու մշակոյթը, անբաւարար կամով ցոյց կու տար:

Հոն էին Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ բոլոր աւագանին, Ամենայն Հայոց Հայրապետը, Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռոյն եւ Կ.Պօլսոյ Պատրիարքները: Հոն էին Լիբանանի հանրապետութեան նախագահ՝ Նորին Վսեմութիւն Տիար Իլիաս Հիրաուի, Լիբանանի վարչապետ Ռաֆիք Հարիրի եւ խորհրդարանի նախագահ Նէպիլ Պրիիին ներկայացուցիչը, (Հաւատացեալ ժողովուրդը քաջալերուելով անոնց տաժած յարգանքովը, ծափահարութիւններով ընդունեց զանոնք Մայրավանքէն ներս): Հոն էին բոլոր աշխարհներէն հաւաքուած պաշտօնական անձնաւորութիւններ: Հոն էին հայկական եւ ոչ հայկական եկեղեցիներու ներկայացուցիչները, որոնք եկած էին ցոյց տալու իրենց յարգանքն ու սէրը Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցիին հանդէպ:

Առաջին անգամ ըլլալով Հայոց պատմութեան մէջ, Ամենայն Հայոց Հայրապետը եւ նուիրական միւս Աթոռներու Գահակալները միասնաբար կը ձեռնադրէին եւ կ'օծէին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետը, յանձնին՝ Արամ Ա. Կաթողիկոսի:

Սուրբ Պատարագ

1 Յուլիս 1995 երեկոյեան ժամը 19:00ին, նորոգուած Մայրավանքէն 12 զգեստաւորեալ եպիսկոպոսներու, առնթերակից երկու եպիսկոպոսներու, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Սուրբ Երուսաղէմի Կ.Պօլսոյ

Պատրիարքներու ընկերակցութեամբ (ընդհանուր թիւը 14 Արքեպիսկոպոսներ), ծիրանի ամպհովանիի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Մայր Տաճարի գանգակներու ղողանջներու ներքեւ եւ բազում հոգեւորականներէ կազմուած թափօրով առաջնորդուեցաւ դէպի Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ տաճարին առջեւ բարձրացող շարժական առժամայ խորանը:

Մայր Մաշտոցի համաձայն, Նորընտիր Վեհափառը պատարագեց մինչեւ «Ողջոյնի» պահը:

Ողջոյնի պահուն Ամենայն Հայոց Հայրապետը, գոյգ Պատրիարքներու ընկերակցութեամբ, բարձրացաւ քեմախարքակ, ապա Նորընտիր Վեհափառը ծնկաչոփ կարդաց իր հայրապետական ուխտագիրը բոլոր ներկաներուն առաջ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ մասնակից եպիսկոպոսները Մայր Մաշտոցէն կարդացին աղօթքներն, ընթերցուածներն ու Սուրբ Աւետարանի ընթերցումները: «Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ» երգի երգեցողութենէն ետք, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը քեմի վրայ գտնուող 14 Սրբազաններու եւ գոյգ Պատրիարքներու ընկերակցութեամբ ձեռնադրեց Նորընտիր Հայրապետը: «Առաքելոյ Աղանդ» շարականի երգեցողութեամբ օծեց Նորընտիր Կաթողիկոսը, զայն ծածկելով սպիտակ շղարշով:

Ձեռնադրութենէն եւ օծումէն ետք, նորաօծ Կաթողիկոսին յանձնեցին Հայրապետական հովուական Ասան, եւ իշխանութիւն խորհրդադանշող Կաթողիկոսական մատանին անցուցին անոր մատնեմատին:

Գարեգին Ա. Հայրապետի Ողջոյնի Խօսքը

Ձեռնադրութենէն եւ օծումէն ետք, Ամենայն Հայոց Հայրապետը իր խօսքը ուղղեց ներկայ միաբան հայրերուն, պատգամաւորական դասին, օտար եւ իւր եկեղեցիներու Հայրապետներուն ու անոնց ներկայացուցիչներուն, Լիբանանի Վսեմափայլ ճախագահին, ներկայ գտնուող բարձրաստիճան հիւրերուն ու հաւատացեալ հայ ժողովուրդին:

Վեհափառ հայրապետը իր բարոզին մէջ շեշտեց, գլխաւոր չորս կէտերով.

«Առաջին, այս օրը ամենէն բերկրալի օրերէն մէկն է հայոց եկեղեցւոյ պատմութեան, այս օրը պայծառագոյն եւ գեղեցկագոյն օրերէն մէկն է Հայաստանեայց Առաքելական դարաւոր եկեղեցւոյ շարունակուող երկարածիգ պատմութեան: Այսօր, ամբողջ ազգեր երկրի, այստեղ կարտայայտուին որպէս մէկ միտք, մէկ հոգի, մէկ կամք եւ մէկ տեսիլ:

Եւ այսօր ձեր բոլորին անուսով գրիչս թաթխելով ձեր բոլորի սրտէն բխող արեան թանաքին մէջ, կը ստորագրեմ այսօրը Հայոց պատմութեան ամենէն իմաստալի եւ երջանկալի դէպքերէն մէկը:

Աչքերս վեր յառելով դեպի երկինք, փառք կու տամ Աստուծոյ, որ տրուպիս ընծայեց այս գեղեցկայի ուրախութեան խողովակը ըլլալու պատիւը: Ես այստեղ Անթիլիասի մէջ, ստացայ կաթողիկոսական օծում եւ այսօր, այս նոյն օծումը կու տամ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Նորնստիոյ Հայրապետին Արամ Կաթողիկոսին, ինձ հետ ունենալով մեր Սուրբ Երուսաղէմի եւ Կ.Պօլսոյ Պատրիարքները, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ միաբան եպիսկոպոսները եւ Արքեպիսկոպոսները, Երուսաղէմի եւ Կ.Պօլսոյ Պատրիարքութիւններէն եկող անձնաւորութիւնները:

Երկրորդ ուրախութեան աղբիւրը այն է, որ այսօր Հայոց Եկեղեցւոյ միութեան եւ ամբողջականութեան կամարը նետուեցաւ Հայոց երկնակամարին վրայ: Կաղօթեմ, որ անկիւս մնայ ընդմիշտ եւ ի սպաս Աստուծոյ:

Երրորդ երջանկութեան աղբիւրը այն է, որ մեր սիրեցեալ Լիբանանեան Հայրենիքին հողին վրայ կը կատարուի այս օծումը, ի ներկայութեան Վսեմագոյն մեր Նախագահին՝ Նորին Վսեմութիւն Իլիաս Հիրաուիի եւ խորհրդարանի Նախագահի ներկայացուցիչին, յարգարժան Վարչապետին, խորհրդականներու եւ դիւանագիտական ներկայացուցիչներու:

Չորրորդ աղբիւրն իմ ուրախութեան այն է, որ ներկայ են այս պատմական Արբազան օրին, բոլոր Քրիստոնեական եկեղեցիներու ներկայացուցիչները Արեւելքն եւ Արեւմուտքէն, Ուղղափառ եւ Կաթողիկէ եկեղեցիներէն: Կողջունեմ ձեր բոլորը: Ձեր ներկայութիւնը արտայայտիչն է քրիստոնեական միութեան ոգիին եւ կամրացնէ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ դիրքը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը, իր խօսքը եզրափակելով շնշոնք հայ եկեղեցւոյ միասնական գործունեութեան միակ ուղիին կարեւորութիւնը, ըսելով. «Միացեալ ուժերու մէջ է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ առաքելութիւնն ու տեսիլը»:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի պատգամէն եւ ողջագուրումէն ետք, ներկայ հոգեւորականները, Լիբանանի Գաիսապետը, վարչապետը, եւ եկեղեցիներու ներկայացուցիչները բարձրանալով բնմ ողջագուրեցին նորած Հայրապետը, բաժնեկից դարձան հայ ժողովուրդի ուրախութեան:

Այնուհետեւ Սուրբ Պատարագը շարունակուեցաւ նորած Հայրապետին կողմէ, մինչեւ Տէրունական աղօթքի սկիզբը, ուր մեծի Տանն Կիլիկիոյ նորած Կաթողիկոսը ժողովուրդին դառնալով տուաւ իր Անդրանիկ Հայրապետական քարոզը:

Նորած Արամ Ա. Կաթողիկոսի Անդրանիկ պատգամը

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ.

Այս խորախորհուրդ պահուն, այս Սուրբ Խորանէն, իմ առաջին խօսքս կուղղեմ Աստուծոյ Սաղմոսերգուին աղօթասաց բառերով.-

«Տէ՛ր, ցո՛յց ինձ ճանապարհ յոր եւ գնացից» (Սաղ. ԸԻԲ: 8):

Այսպես աղօթեցի, երբ տակաւին պատանի, 1965ին Հայկական Յեղասպանութեան յիսնամեակին, իմ քայլերս ուղղեցի այս Սուրբ Տաճար ստանալու համար սարկաւազական ձեռնադրութիւն:

Այսպես աղօթեցի, երբ 1968ին, Հայաստանի անկախութեան յիսնամեակին, Աստուծոյ ու ժողովուրդիս ծառայելու կոչումով խանդավառ, ծնկաշոք մօտեցայ Նոյն այս տաճարի Սուրբ Խորանին ստանալու համար կուսակրօն քահանայութեան օծում:

Դարձեալ այսպէս աղօթեցի, երբ 1980ին, Աստուծոյ կամքով ու Լիբանանի Հայութեան հրաւերով, բարձրացայ Սուրբ Խորան ստանալու համար Եպիսկոպոսական կարգ ու օծում:

Եւ ահա այսօր դարձեալ, Աստուծոյ կամքով ու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւոր խնամքին յանձնուած ժողովուրդին բաղձանքով, չորրորդ անգամ ըլլալով, ծունկի կու գամ այս Սուրբ Խորանին վրայ ստանալու համար Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սպասաւորութեան բարձրագոյն պատիւը: Նոյն աղօթքը Սաղմոսերգուին, կը վերառաքեմ առ Աստուած, այս անգամ առաւել հաւատքով ու պատասխանատուութեամբ, բարձրագոյն աստիճանի գիտակցութեամբ, ըսելով

«Տէր ցոյց ինձ ճանապարհ յոր եւ գնացիք»:

Երեսուն տարիներու իմ հոգեւոր սպասաւորութեանը մէջ, ՏԷ ր, դ՛ու ն եղար ինձի ուղեցոյց եւ առաջնորդ: Իմ կեանքիս առջեւ բացուած այլազան եւ բազմազան ճամբաներուն մէջէն, ես ընտրեցի միայն քու ճամբադ՝ սիրոյ եւ ծառայութեան ճամբան: Քալեցի այս դժուար ճամբէն «քու քաղցր լուծ»դ իմ տկար ուսերուս: Ունեցայ թերացումներ. բայց Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ սպասաւորութեան ճամբով, Հայ ժողովուրդի ծառայելը դարձուցի իմ գոյութեանս իմաստը, կեանքիս գերագոյն կոչումը ու բարձրագոյն պատիւը:

Քրիստոնեական հաւատքը կեանքի վերածելու ու կեանքս ծառայութեամբ արժեւորելու ձգտումը, ինձի համար դարձաւ մնայուն ճիգ ու նուիրական կամք:

Ազգն ու եկեղեցին, իրենց անբաժանելի միութեամբ եղան տիրական ներկայութիւն իմ ծառայութեանս մէջ: Իմ ժողովուրդիս բռնագրաւուած իրաւունքներու ձեռքբերումը եւ ազատ ու անկախ Հայաստանի երազը, անքակտելիօրէն շաղուեցան իմ հոգեւոր կոչումիս եւ հովուական առաքելութեանս հետ:

Իմ երեսուն տարիներու եկեղեցական կեանքիս մէջ, ՏԷ ր, դուրս իմ առջեւս բացիի ծառայութեան այլ ճանապարհ մը, որ զիս առաջնորդեց դէպի ուրիշ եկեղեցիներ ու ժողովուրդներ: Միջ-եկեղեցական շարժումը իմ մտածողութեանս, փորձառութեանս ու աշխարհահայեացքիս մէջ, ունեցաւ կազմաւորիչ դեր: Ան զիս մղեց Հայաստանեայց եկեղեցին տեսնելու քրիստոնեական եկեղեցիներու մեծ ընտանիքին մէջ: Ան ինձի սորվեցուց եկեղեցական միութեան կենսական կարեւորութիւնն ու եկեղեցիներու միջեւ գործակցութեան անհրաժեշտութիւնը, միասնաբար դիմագրաւելու համար մարդկային ընկերութեան սպառնացող վտանգները:

Իմ հոգեւոր սպասաւորութեանս այս վճռական ու անկիւնադարձային հանգըրուանին, կը զգամ, թէ Վ ՏԷ ր, թէ կեանքիս մնացեալ ճանապարհորդութիւնը որքա՜ն, որքա՜ն դժուար է:

Իմ ժողովուրդս ի Հայաստան, յԱրցախ եւ ի սփիւռս աշխարհի կը դիմագրաւեա՜հաւուր դժուարութիւններ: Սա նուիրական պահուն, ներկայ պայմաններուն հրամայականին դիմաց եւ ականջալուր մեր պատմութեան ծայնին, սրտիս բովանդակ զօրութեամբ կըսեմ.-

Ամբողջական ու յանձնառու ծառայութիւն,

Նո՛ յն եւ մէ՛կ եկեղեցւոյ,

Նո՛ յն եւ մէ՛կ ազգի,

Նո՛ յն եւ մէ՛կ հայրենիքի:

Ո՛վ ՍԷ՛ ր, կը հաւատամ, թէ այս է քու պատգամդ ինձի նորած խոնարհ ծառայիդ, որ այսօր կը վերանորոգէ իր ուխտը, ամբողջատուր ու անսակարկ ծառայութեան: Առանձին մի՛ ձգեր զիս, ՍԷ՛ ր, իմ կեանքիս առջեւ բացուող ծառայութեան այս նոր ճանապարհին մէջ: Դուս եղի՛ր, ՍԷ՛ ր, իմ կեանքիս գերագոյն առաջնորդը ու միակ ապաւենը եւ «ՏԷ՛ ր, ցոյց ինձ ճանապարհ յոր եւ գնացից»:

Այս նոր ճանապարհորդութեանս սեմին, Անթիլիասի այս Սրբավայրէն, անկեղծագոյն սիրով, եղբայրութեան իմ առաջին ողջոյնս կուղղեմ Սուրբ Էջմիածնի Նախամեծար Մայր Աթոռին, եւ անոր արժանաընտիր գահակալին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

Առաջին հերթին եւ այս հանդիսաւոր պահուն, սրտի պարտք կը զգամ, յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միաբանութեան, ազգային իշխանութեան ու ժողովուրդին, Ձեզի յայտնել Վեհափառ տէր, մեր խոր երայնտագիտութիւնը: Աւելի քան քառասուն տարիներու վրայ տարածուող այն ամբողջատուր ծառայութեան համար, որ բարձրագոյն աստիճանի նախանձախնդրութեամբ ու նուիրածութեամբ կատարեցիք ի խնդիր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պայծառութեան ու հայ ժողովուրդին վերելքին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ճամբով: Հաւատարիմ եղաք այս Աթոռին առաջելութեան եւ անոր ծառայութեան գանձանակին մէջ դրիք Ձեր առաւելագոյնը եւ լաւագոյնը: Երբ նոյն եկեղեցւոյ ժողովուրդին ծայնը Ձեզ կանչեց այս անգամ Սուրբ Էջմիածնէն, ծառայական ու կոչումին նոյն գիտակցութեամբ, հաւատարմութեամբ զացիք Մայր Հայրենիք, Ձեր բոլորանուր սպասը բերելու վերանկախացեալ Հայաստանի հոգեւոր ազգային կեանքի վերաշինութեան ու վերազարթոնքին:

Վեհափառ տէր, իմ առաջին քայլերս դուք առաջնորդեցիք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ծառայութեան դաշտէն ներս, եւ ահա նոյն եկեղեցին Աստուծոյ կամբով, մեզ ընտրեց ըլլալու հոգեւոր եղբայրներ ու մեզի տուաւ պարտքն ու պատիւը իբրեւ անձնդիր ու քաջ հովիւ, հովուելու եւ առաջնորդելու մեր ժողովուրդը: Մենք պիտի գործենք որպէս եղբայրներ:

Մեր ժողովուրդի պատմութեան ընթացքը ու պայմանները այնպիսին են եղած, որ Հայաստանեայց եկեղեցին ունեցած է եւ ունի երկու Կաթողիկոսական Աթոռներ. բայց մենք միասնաբար պիտի գործենք, ու պէ տք է գործենք նո՛ յն եւ մէ՛կ եկեղեցւոյ, ազգին եւ Հայրենիքին մէկ ամբողջութեան շրջագծէն ներս եւ նո՛ յն եւ

մէ կ'առաքելութեան ճաբուն վրայ, հեռու ամեն տեսակ վնասաբեր երկուութենէ ու ջլատիչ մրցակցութենէ:

Այսօր մեր ժողովուրդը կը պահանջէ, որ Կաթողիկոսական երկու Աթոռները իրարու հետ գործակցին անվերապահօրէն ու ամբողջականօրէն, մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդի կեանքի բոլոր բնագաւառներէն ներս եւ բոլոր մակարդակներու վրայ, ի խնդիր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առաւել պայծառութեան, անոր միութեան առաւել հզօրացման ու առաքելութեան առաւել կենսագործման:

Իմ երկրորդ ողջոյնս կ'ուղղեմ, մեր բոլորին հայօրէն զոյութեան աղբիւր ու զօրութեան կռուան, մեր սիրելի Հայրենիքին յաւերժական Հայաստանին:

Կողջունեմ մեր հայրենի եւ պաշտելի ժողովուրդը, որուն նո՛յն արիւնով, նո՛յն պատմութեամբ, նո՛յն ներկայով ու ապագայով անքակտելիօրէն միացած ենք սփիւռքի չորս տարածքին ապրող հայերս:

Կողջունեմ ազատ ու անկախ Հայաստանի հանրապետութիւնը, իր բոլոր կառոյցներով ու բոլոր պատասխանատուներով:

Կողջունեմ Արցախի մեր արի ժողովուրդը եւ ազատութեան ու արդարութեան պայքարի դաշտը նետուած մեր քաջարի տղաքը:

Սա պահուն կը վերահաստատեմ վերանորոգ շէշտով ու յանձնառութեամբ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ամբողջական զօրակցութիւնը ու մասնակցութիւնը Հայաստանի անկախութեան ամրացման, Հայաստանի պետութեան զօրացման, հայրենաբնակ մեր ժողովուրդին տնտեսական վերականգնումին ու Արցախեան ազատագրական պայքարի հզօրացման նպաստող բոլոր նախաձեռնութիւններուն: Հայաստանն ու Արցախ պիտի մնան մնայուն ու առաջնահերթ ներկայութիւն այս Աթոռի առաքելութեանը մէջ:

Իմ երրորդ ողջոյնս կ'ուղղեմ Արաբական մեր սիրելի հայրենիքին, մասնաւորաբար նո՛յն պատմութեան եւ նո՛յն ճակատագրով եղբայրացած Լիբանանի ու Սուրիոյ: Պատմական անհերքելի իրողութիւն է, որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական այս Աթոռը իր ժողովուրդին հետ ու ժողովուրդին նման աջսորուեցաւ իր պատմական դարաւոր կեդրոնէն եւ արժանացաւ Արաբ ժողովուրդին անվերապահ սիրոյն ու ջերմ հիւրընկալութեան:

Համասփիւռքեան առաքելութեան լծուած այս Աթոռը Արաբական աշխարհին մէջ նետեց իր խոր արմատները: Իր անվերապահ ու գործօն մասնակցութիւնը բերաւ Արաբական հայրենիքի վերելքին: Իրը դարձուց ան Արաբ ժողովուրդին տագնապները, ձգտումներն ու պայքարը: Եղաւ իր իրաւունքներուն համար պայքարող Պաղեստինցի ժողովուրդի կողքին: Եղաւ զօրավիգ Միջին Արեւելքէն ներս ամբողջական, մնայուն եւ արդար խաղաղութիւն պահանջող Արաբ ժողովուրդի արդար դատին: Սա պահուն, որպէս այս Հոգեւոր Տան Առաջին Ծառան, կը վերահաստատեմ մեր ամբողջական սերն ու յարգանքը մեր Արաբ եղբայր ժողովուրդին, Քրիստոնեայ թէ Իսլամ, ինչպէս նաեւ մեր ամուր կապուածութիւնը Արաբական արդար դատին:

Սիրելի ժողովուրդ Հայոց,

Կը գտնուիս թու պատմութեանդ ամենէն ճակատագրական մէկ հանգրուանին: Վերանկախացեալ Հայաստանը պէտք ունի մեր բոլորին անվերապահ աջակցութեան: Իր ինքնորոշման եւ վերահաստատման պայքարի դաշտ նետուած Արցախը պէտք ունի մեր բոլորի ամուր զօրակցութեան, ահաւոր փոթորիկներու մէջ, իր հայապահպանման ազգային պահանջատիրութեան պայքարը մղող սփիւռքը պէտք ունի Հայրենիքի ոգեշնչող ուժին ու ջերմացնող կրակին:

Մենք պէտք ունինք իրարու, իրարմով աւելի զօրանալու համար: Հետեւաբար, մէկդի թողունք ամեն տեսակի տարակարծութիւն ու հակադրութիւն: Գոյութիւն ունեցող հարցերը լուծենք փոխադարձ յարգանքով ու ներողամտութեան ոգիով:

Մեր ժողովուրդի միասնականութեան ամրացումը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Հայրենի մեր պետութեան, մեր կեանքի մէջ գործող բոլոր կազմակերպութիւններուն եւ իւրաքանչիւր հայուն համար պէտք է դառնայ առաջնահերթ մտահոգութիւն, ամենօրեայ տազնապ ու մնայուն ճիգ:

Այս Հոգեւոր Տունը տունն է բոլորի ն: Ան իր դռները յայնօրէն բացած է բոլորին առջեւ: Ան պիտի ծառայէ բոլորի ն ու պիտի գործէ «Մէ կ եկեղեցի, մէ կ ժողովուրդ եւ մէ կ հայրենիք» հրամայականով ու տեսիլքով:

Ես այսպէս կազմաւորուեցայ այս Աթոռէն ներս՝ Զարեհ Ա., Խորեն Ա. եւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսներու շուէշով ու հոգիով: Նոյն կազմաւորումը ունեցան եւ պիտի շարունակեն ունենալ այս Աթոռին հոգեմտաւոր քուրայէն դուրս եկած Հայաստանեայց եկեղեցւոյ եւ հայ ժողովուրդի բոլոր սպասաւորները:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դարաւոր այս Աթոռը, Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Մայր Աթոռին հետ, ամբողջական գործակցութեամբ պիտի շարունակէ իր հոգեւոր, ազգային, մշակութային ու կրթական առաքելութիւնը, վերանորոգ հաւատքով ու կամքով:

Իմ խօսքիս աւարտին, իմ աղօթքս դարձեալ քեզ կ'ուղղեմ Տէր, «Ցոյց ինձ ճանապարհ յոր եւ գնացից»:

Բռնէ իմ ձեռքս ու առաջնորդէ զիս սիրոյ ու միութեան, արդարութեան ու խաղաղութեան ճանապարհէն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտենա՛ս յաւիտենից ամէն»:

Սուրբ Պատարագի արարողութեան աւարտումէն ետք, հայրապետական թափօրը ուղղուեցաւ դէպի վեհարան, որուն մուտքին նորսօծ վեհափառը բազմեցաւ Կաթողիկոսական գահին վրայ եւ ընդունեց պաշտօնական հիւրերուն եւ ժողովուրդին շնորհաւորութիւնները: Աջահամբոյրը շարունակուեցաւ միմէն ուշ գիշեր:

3 Յուլիս 1995

Սուրբ Պատարագ

Առաւօտուն Սուրբ Պատարագ մատուցուեցաւ Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագեց Արցախի Առաջնորդ Գեորգ Տ. Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան, որ Կաթողիկոսական ձեռնադրութեան եւ օծումին մասնակցեցաւ, գերագոյն խորհուրդի անդամ Պր. Պիոն Յակոբեանի հետ, իբրեւ էջմիածնի ներկայացուցիչ երկու ֆուէրկոդ անդամներ:

Զոյգ վեհափառները ու զոյգ Պատրիարքները ու հոգեւորականներու դասը «Հաւատամքի» ծամանակ, թափօրով վեհարանէն ուղղուեցան դէպի Մայր Տաճար, զանգակներուն փաղցրահունչ դօղանջներուն ներքին:

«Հայր մեր» տէրունական աղօթքէն առաջ, Ամենայն Հայոց Հայրապետը զոյգ Եպիսկոպոսներու առաջնորդութեամբ քարձրացաւ Սուրբ Խորան ու հոգեշունչ փարոզ մը տուաւ «Ես եմ հովին փաջ ...» քնարանով: Վեհափառ Հայրապետը վերլուծելով քնարանը, ցոյց տուաւ Քրիստոսի անձին ընդմէջէն, փաջ ու անձընդիր հովիւին անձն ու նկարագիրը:

Ընթրիք

Երեկոյեան ժամը 7:00ին միաբան հոգեւորականներ իմֆնաշարժներով մեկնեցան «Պրիսթոյ» պանդոկը, ուր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ճաշկերոյթ մը տուած էր Կաթողիկոսական ձեռնադրութեան եւ օծումին աղթիւ, հիւրաբար Լիբանան գտնուող բոլոր անձերուն: Սրահը լեցուն էր աւելի քան 300 անձերէ:

Ընթրիքի ընթացքին «Քամատա» Գերշ. Տ. Օշական Եպս. Զոյոյեան խօսք տուաւ ներկայ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն, Անոնցմէ ուշագրաւ էին մանաւանդ՝ հայ Կաթողիկէ համայնքի Պատրիարք Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ., Հայ Աւետանարական համայնքի մերձաւոր Արեւելքի հոգեւոր ընդհանուր հովիւ Վերպ. Յովհաննէս Գարահեան, Ղպտիներու Շնուտա Գ. Պատրիարք, Եթովպիացիներու Պաւլոս Պատրիարք, Պոլսոյ Էփրէմեմի Պատրիարքի ներկայացուցիչ Տամասֆինոս Արքեպիսկոպոսը, Յոյն Ուղղափառ եկեղեցւոյ Աղեֆսանդրիոյ Պատրիարք Փարթենոս Գ.ի ներկայացուցիչը, Ռուսիոյ Ուղղափառ եկեղեցւոյ Ալեքսի Բ. Պատրիարքի ներկայացուցիչը, Կարտինալ Էտուրթո Քէլըտի, Ասորի եկեղեցւոյ Մար Տիմֆա Դ. Պատրիարքի ներկայացուցիչը, Քենթրպրիի առաջնորդ Քէրի Արքեպիսկոպոսի ներկայացուցիչը, միջ-եկեղեցական ժողովներու ընդհանուր Քարտուղար Քօնրատ Դէյզըր: Եւոյթ ունեցողներէն ամեն մէկը հակիրճ ձեւով իր շնորհաւորական ու շնորհակա-

լական խօսքն ու հիացմունքն արատայայտեց Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ, խօսքին աւարտին իւրաքանչիւրը իր նուէրը յանձնելով:

«Թամատա» Սրբազանը այս բոլորէն ետք, Խօսք տուաւ Նուիրապետական չորս Աթոռներու Գահակալներուն, Կ.Պոլսոյ Պատրիարք Սըրբազան Հօր, Սուրբ Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք Սըրբազան Հօր, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետին եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

Կ.Պոլսոյ Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Գարեգին Բ. Գազանմեան իր խօսքին մէջ յիշեց, որ Անթիքիասը իր երկրորդ տունն է Սուրբ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքէն ետք: Ան գտնուած էր Անթիքիաս 1949ի Պաղեստինի եղբայրասպան պատերազմին ընթացքին:

Ան ըսաւ թէ, շատ բան փոխուած էր իր կենքէն ներս, իր Անթիքիաս կեցութեան ընթացքին, շատ բան սորված էր Գարեգին Ա. Յովսէփեանց Կաթողիկոսէն, ծնւով մը Անթիքիասը եղած էր իր երկրորդ հոգեմտաւոր քուրան:

Խօսք Սուրբ Երուսաղէմի Պատրիարք Սրբազան Հօր

«Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց,
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ,
Ամենապատիւ Գարեգին Սրբազան եղբայր,
Պատուական եւ յարգարժան ներկաներ,

Երուսաղէմը սիրոյ մասնաւոր կապ մը ունի Անթիքիասի հետ: Այս սիրոյ կապը, Քրիստոնէական ընդհանուր սիրոյ հետեւանք չէ միայն, եւ ոչ ալ մեր ազգային, եկեղեցական, հայ եկեղեցւոյ միութեան իբրեւ հետեւանք սիրոյ կապ, այլ բացառիկ սիրոյ կապ մըն է: Երուսաղէմը ուրախ է, որ իբրեւ պատմական արարք եւ գործ անհրաժեշտ եւ ազգօգուտ որոշումով օգնութեան ձեռք երկարեց, երբոր հայկական ահաւոր եղեւնէն յետոյ, Կիլիկիոյ մեր ժողովուրդը եւ Հայրապետական Աթոռը աստանդական, թափառական, եւ գաղթական, տեղ չունէր հաստատուելու: Երուսաղէմի Երջանկայիշատակ Եփիշէ Դուրեան Պատրիարքը, համաձայնութեամբ Ամենայն Հայոց Գեղոգ Ե. Կաթողիկոսի, 1929 թուականին տրամադրեց Երուսաղէմի Պատրիարքութեան պատկանող կալուածներէն, ինչ որ կարելի էր, ինչ որ ունէր Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ, իբրեւ մատուռ, եկեղեցի կամ հաստատութիւն, կալուած: Այդպէսով կարելիութիւն ընծայեց, որպէս զի մեր գաղթական ժողովուրդը իր հոգեւոր պետերով միասին ունենար իր հոգեւոր տունը, ունենար իր յարկը, ունենար կազմակերպուելու բոլոր կարելիութիւնները, շարունակելու համար այն ծառայութիւնները, որոնք մեր հայրենի Կիլիկիա աշխարհին մէջ կատարած էր:

Այդ նուէրը, այդ սիրոյ արտայայտութիւնը շարունակեց Երուսաղէմը: Բացի այդ տնտեսական օգնութենէն, իմացական, կրթական տեսակետով եւս օժանդակեց: Որով-

հետեւ Անթիքիասի մեր դպրեվանքի առաջին տեսուչներէն մէկը, Նոյնպէս մեր միաբաններէն էր, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Հայոց վանքին Նորայր վարդապետը, որ հիմա Նորայր Արք. Պողարեանն է 91 տարեկան, որ իբրեւ երիտասարդ վարդապետ յանձն առաւ գալ եւ դպրեվանքին մէջ կատարել տեսչութեան պաշտօնը:

Այս կապերը մինչեւ այսօր Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան մէջ կը յիշուին իբրեւ սիրոյ արտայայտութիւն, կը յիշուին իբրեւ արարք շատ յստակ եւ շատ տեւական նպատակներ հետապնդող, իբրեւ ծառայութիւն:

Միութեան մասին կը խօսինք: Միութիւնը չէ այն, ինչ որ կը վիճինք, ինչ որ կը փորձենք ընել եւ կը ծախողինք, այլ միութիւնը այն սիրոյ արտայայտութեան մէջ է, որ պէտք է ցոլայ, որ իսկապէս մեզ իրար կը բերէ կեանքի եւ գործի մէջ: Եւ այս անհրաժեշտ է, որպէս զի Նոյն ուղիղ ճամբուն մէջ, եւ Նոյն ուղիղ ընթացքը կարողանանք շարունակել: Մեր եկեղեցւոյ ընդհանուր ներկայ կացութեան եւ նպատակներուն մէջ զարտուրումներուն պատկերը միտքիս մէջ ունենալով, կը մտածեմ, որ նաւատորմիդ մըն է որ ունինք: Բոլոր այն հաստատութիւնները, էջմիածին իբրեւ Մայր Աթոռ, Կիիկիոյ Աթոռը իբրեւ Մեծի Տանն Կիիկիոյ Աթոռ, Երուսաղէմի եւ Կ.Պօլսոյ Պատրիարքութիւնները, բոլոր թեմերը, ասոնք բոլորը միասին, իբրեւ պաշտօնական նաւատորմիդ, կը ներկայացնեն Հայաստանեայց Եկեղեցին: Անոնք կը հետապնդեն որոշ նպատակներ, մեր ազգային, եկեղեցական, կրթական, պատմական կեանքին մէջ: Մեր մարդանքը պէտք է ըլլայ, որ այս նաւատորմիդը ներկայացնէ միակ ճակատ, հաստատուն ղեկավարութիւն, ուղիղ համագործակցութիւն, որպէս զի պէտք է, գլուխը, եւ ենթա-բոլոր հրամանատարները իմանան, թէ ուր է ուղեղը, կեդրոնը, ուրկէ կու գայ հրամանը եւ ինչպէս բոլոր ենթա-տորմիդները սիրով եւ իրարու իբրեւ նեցուկ կը ծառայեն, որպէս զի յարթանակէ նպատակը: Այդ նպատակը մեր ազգին կրթութիւնն է, մեր երազներուն իրականացումն է, մեր սերունդներուն դաստիարակութիւնն է:

Ես այսօր, այս ուրախութեամբ այստեղ եմ, իբրեւ Երուսաղէմի Պատրիարք, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անունով: Եւ այն հոգեւոր կրթական լոյսը, յոյսը, որ Երուսաղէմէն կանկկալէ ստանալ մեր ժողովուրդը, արդէ՞ք է, քանի որ միջազգային կեդրոն մըն է ան, եւ անոր կարեւորութիւնը պէտք է որեւէ հայ մոռնայ կամ անտեսէ, ինչպէս Նոյն կարեւորութիւնը կու տանք մեր կեդրոններէն ամէն մէկուն:

Ես կը մարդեմ, որ Ն.Ս.Ս.Ս.Ս Արամ Ա. Կաթողիկոսը, այդ յոյսի, լոյսի կեդրոն եղող եւ մնայուն դարձող Անթիքիասի մեր հայ հաստատութիւնը ղեկավարէ Աստուծոյ շնորհով, հայու հոգիով եւ մեր բոլորի գործակցութեամբ:

Մեր Նուիրը, այնպէս ընտրեցինք, որ թէ Երուսաղէմը ներկայացնէ եւ թէ մեր հոգեւոր ժառանգութիւնը: Հայ Աստուածաշունչ մըն է, որուն կողքը մեր Բեթղեհէմի արուեստագետներուն սատաֆի գործի արդիւնք է: Այս սատաֆի քիւրեղ նկարագիրը կը մարդեմ, որ ոչ միայն Ն.Ս.Օծութեան ըլլայ, այլ ըլլայ բոլոր անդամներուն, որոնք հետեւած են, ծառայած են եւ կը գործեն Մեծի Տանն Կիիկիոյ Կաթողիկոսութեան հայ այգիէն ներս, իբրեւ հոգեւոր մշակներ»:

Խօսք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի

«Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս,
Գերաշնորհ եւ Հոգեշնորհ Հայրեր ,
Յարգարժան Հիւրեր եւ
Սիրելի Ներկաներ ,

Ես այսօր սրտի պարտք կը զգամ իմ շնորհակալութիւններս յայտնել առաջին հերթին մեր բոլոր յարգելի պատգամաւորներուն, որոնք եկած են այստեղ իրենց սէրը, հաւատարմութիւնը, ու վստահութիւնը արտայայտելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նկատմամբ:

Իմ յատուկ շնորհակալութիւնս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ուխտեալ միաբանութեան, որուն խօսքը իր գործն է, որուն մեծութիւնը իր ծառայութիւնն է ազգին ու մեր ժողովուրդին:

Իմ յատուկ շնորհակալութիւնս մեր թեմական առաջնորդներուն եւ ազգային իշխանութեան, որոնք սիրտ սիրտի եւ ձեռք ձեռքի, այս աթոռին ծառայութիւնը կ'արժեւորեն մեր ժողովուրդի հաւաքական կեանքին մէջ:

Իմ յատուկ շնորհակալութիւնս մեր երկու սիրելի Պատրիարք Սրբազաններուն, որոնք հակառակ իրենց բազմազբաղ փիճակին սիրով ընդառաջեցին մեր հրաւերին, եկան այստեղ, իրենց ներկայութեամբ պերճախօս վկայութիւնը տալու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անքակտելի միութեան:

Իմ յատուկ շնորհակալութիւնս Հայաստանի պետութեան, որ շօշափելի ներկայութիւն դարձաւ իր ներկայացուցիչին ճամբով, իր սերն ու յարգանքը արտայայտեց մեր Աթոռին նկատմամբ:

Իմ յատուկ շնորհակալութիւններս քոյր եկեղեցւոյ վեհապետներուն Լ. միւս բոլոր վեհերուն, որոնք իրենց ներկայացուցիչներուն ճամբով յարգանք արտայայտեցին մեր ժողովուրդին նկատմամբ ընդհանրապէս եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նկատմամբ մասնաւորաբար:

Այստեղ թոյլ տուէք յատուկ կերպով յիշելու ներկայութիւնը եկեղեցիներու Համաշխարհային խորհուրդին իր Քարտուղարին ճամբով: Ինծի համար պատիւ է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սպասաւորութեան առընթեր Նաեւ բարձրագոյն աստիճանի փրայ ծառայել միջազգային վարկ վայելող եկեղեցական այս մեծ կազմակերպութեան:

Ես կ'ուզեմ այսօր այստեղ, իմ սիրոյ յարգանքս յայտնել Լիբանանի հանրապետութեան Նախագահին Նորին վսեմութիւն Իլիաս Հիրաուիին, որ անձամբ ներկայ եղաւ մեր արարողութեան, որ դարձեալ այդ արտայայտութիւնն է անխափան սիրոյ եւ յարգանքի, որ ունի Նորին վսեմութիւնը մեր Աթոռին նկատմամբ:

Դարձեալ իմ շնորհակալութիւններս Լիբանանի մեր սիրելի վարչապետին, ինչպէս նաեւ խորհրդարանի Նախագահին, որ մասնակից դարձան մեր ուրախութեան:

Վերջապէս իմ շնորհակալութիւններս մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն, որոնք կապուած են այս Աթոռին, որոնք հաւատարմութիւն ունին այս Աթոռին նկատմամբ,

եւ կը սպասեն աւելիով ու աւելիով, որ այս Աթոռը վերակազմակերպէ, վերակենսաւորէ, իր ծառայութիւնը մեր ժողովուրդին կեանքի տեւողութեան ընթացքին:

Սիրելի պատգամաւորներ ,

Վերջին օրերուն ընթացքին ականատես եղաք այնպիսի իրադարձութիւններու, ելոյթներու ու դէպքերու, որոնք կոչուած են վճռական հանգրուան մը բանալ մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ, ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Լսեցիք ոգեպնդիչ խօսքեր, լսեցիք սիրոյ ու միութեան մասին, այս բոլորը ինչ կ'արժեն, երբ չթարգմանուին մեր կեանքին մէջ, այս բոլորը ինչ կ'արժեն, երբ մենք զանոնք յարգանքի սահմաններէն անդին տանելով, մեր անձնական թէ հաւաքական կեանքին մէջ, կեանքի չվերածենք: Էականը գործն է, ինչպէս ժողովուրդը կըսէ, «Խօսքը կը թռչի, գործը կը մնայ»: Կառչինք գործին, հաւատանք գործին, թող մեր խօսքը, մեր կեցումքը, մեր գործով արտայայտուի:

Այո, Կաթողիկոսական այս ծանրութիւնը, ոչ միայն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատմութեան մէջ, այլեւ ընդհանրապէս մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ դարձակտային նշանակութիւն ունեցող դէպք մըն է, ու պէտք է դառնայ:

Ինչ որ տեսաք, ինչ որ լսեցիք պիտի վկայէք անոնց համար: Երբ երթաք ձեր երկիրները եւ ուր որ երթաք պէտք է վկայէք կենդանիօրէն, թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ինզնագոհ, ինքնակեդրոն, ինքնանպատակ հաստատութիւն մը չէ ու չի կրնար ըլլալ:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը կայ հայ ժողովուրդի ու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ համար:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը Էջմիածնի հետ գործակցաբար, ձեռք ձեռքի ու սիրտ սիրտի կայ ու կը գործէ նոյն առաքելութեան ճամբուն վրայ, նոյն եկեղեցւոյ հաւաքական կեանքին մէջ:

Պիտի երթաք ու վկայէք, թէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր առաքելութիւնը տարածքային իմաստով չըմբռներ, իր առաքելութիւնը կըմբռնէ որպէս ծառայութիւն, բոլոր բնագաւառներու ու մակարդակներու վրայ բարձրագոյն աստիճանի հասկացողութիւն:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան գոյութեան իմաստը ծառայութիւն է միայն, հայ եկեղեցւոյ ու հայ ժողովուրդին:

Օճուժեն անմիջապէս յետոյ, քարոզի ընթացքին ըսի, ինչ որ դարձեալ այստեղ կըսեմ, սրտիս բովանդակ անկեղծութեամբը ու զօրութեամբը, ամբողջական ու անվերապահ գործակցութիւն Սուրբ Էջմիածնի հետ, մեր կեանքի բոլոր բնագաւառներուն մէջ եւ բոլոր մակարդակներուն վրայ, ազատագրում ազատ ու անկախ Հայաստանի պետականութեան, ամբողջական գործակցութիւն Արցախի ազատագրական պայքարի, այս բոլորը մեր աթոռին համար կենսական առաջնահերթութիւններ են եւ պիտի ըլլան, ազգային նշանակութիւն ունեցող: Մենք այսպէս կըմբռնենք մեր առաքելութիւնը, պիտի շարունակենք այսպէս կենսաւորել զայն մեր ժողովուրդի հաւաքական կեանքին մէջ:

Այս է մեր ուխտը, այս է մեր հաւատամքը, գացե՛ք վկայեցե՛ք հայ մարդիկ, ուր որ ալ ըլլաք»:

Ապա Անգլիերէն լեզուով դարձեալ իր շնորհակալութեան խօսքը ըսաւ ներկայ եկեղեցւոյ վեհերուն ու անոնց ներկայացուցիչներուն:

Խօսք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին

«Հոգեւոր եղբայրներ ի Քրիստոս,

Թանկագին հայրենակիցներ եւ հաւատարիմ ժողովուրդ Աստուծոյ,

Որոնք հաւաքուած են ներկայ եւ մասնակից դառնալու այս վերջին շաբթուան ուրախութեանց, իսկ այժմ այս սիրոյ սեղանին շուրջ են:

Դժուար է, գերագոյն պահը լսել ետք նոր բան անելոցն:

Այս գերագոյնը, այն սքանչելի երեւոյթն է, որ Աստուած մեզի տուած է, եւ մենք իր տուածին հանդէպ այնքան ալ հաւատարիմ չենք գտնուիր: Արդէն մարդկային է սխալիլ, մարդկային է թերանալը. բայց Աստուծոյ տուածը նոյն եւ մէկ Արիւնն է, նոյն եւ մէկ Հաւատքն է, նոյն եւ մէկ Հայրենիքն է, Աստուծոյ տուածը նոյն եւ մէկ լինելութիւնն է, հայուն դատին սրբազնագոյն հետապնդման կամք:

Ահաւասիկ այս գերագոյն հրամայականներուն ներքեւ, մեր սայթաքումներուն Աստուած թող ներէ, եւ այսօր խոնարհաբար կրնանք իր առջեւ ծունկի գալ, ինչպէս ծունկի եկանք Մայր Աթոռ սուրբ Էջմիածնի Խորանին վրայ, եւ ծունկի եկանք այնտեղ մեր բոլոր եղբայրակիցներուն եւ Քրիստոնեայ քոր եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն հետ, եւ անգամ մը եւս ըսինք Աստուծոյ, Տէր , մեր ունեցածին համար, փառք քեզ, քու տուած վերածաղկումին, վերապրումին եւ ամրապնդման:

Այս նոյն ծաղկումը տեսանք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Մայրա-վանքին, իմ հոգեւոր տանս, Անթիփասին մէջ:

Այլեւս, այսպիսի պատմական, այսպիսի դարձակետային պահերն ետքը, վա՛յ մեզ, մեղքերուն մեղքն է, աններելի գայթակղութիւնը, անգամ մը եւս սայթաքումը:

Ես իմ ամբողջ սրտովս կ'ուզեմ մեջքերել բանաստեղծին մէկ տողը «Եղբայր մեք մեք, որ մրրկաւ էինք զատուած»: Մրրկա՛ւ:

Մրրկը դուրսէն կու գայ, մրրկը կրնայ մեզ զարնել. բայց մրրիկին դիմաց մենք պետք է կենանք, եւ ներքին դիմացկունութեամբ ուժ տանք, որպէս զի մրրիկին ուժը կտորենք: Մրրիկներ եկան, մրրիկներ եկան Արեւելքն եւ Արեւմուտքն, Հարաւն եւ Հիւսիսն, ի չորս ծագաց երկնքի: Եղան պահեր, ուր մրրկը յաղթեց մեզի, եղան պահեր, ուր մրրիկին վանեցինք եւ յաղթեցինք:

Ես այլեւս այս աշխարհի մրրիկներն չեմ վախնար, եւ եթէ երբեք, որեւէ մէկ բան սորված եմ որչ աշխարհի պատմութենէն, իմ Հայ Ազգի պատմութենէն, իմ Հայ եկեղեցւոյ պատմութենէն, այդ դուրսի մրրիկէն չվախնալն է. բայց իմ վախն այն է, այլեւս չիյնանք ուրիշներուն խաղին: Ուրիշներ իրենց խաղը մեր անուով մեր սեղանին վրայ կը խաղան, այլեւս պետք է մենք ինքնագիտակից ըլլանք, վերանկախացեալ ըլլանք, մենք կարենանք մեր խաղը խաղալ ուրիշներուն դիմաց: Եւ այս է, որ այս

Նուիրագոյն պահուև կուզեմ ըսել, դուրսի մրրիկէն չեմ վախնար, բայց վա՛յ այն օրուան, որ մրրիկները ներս գան, այն ատեն է, որ մեր վնասները անդարմանելի կը դառնան: Դուրսէն եկած մրրիկը ծառի ճիւղէն կրնայ կտրել նետել, ծառը նոր ճիւղ կարծակէ. բայց եթէ որդը մտնէ մեր մէջ, վա՛յ այդ օրուան, ծառը կը թառամի, ծառը կը չորնայ, պտուղը կորոնտոի, անպէտք կրակին կը գործածուի:

Եղան պահեր մեղանչեցինք, մրրկուած ենք մեր ամբողջ պատմութեան մէջ, եւ այսօր այդ գերագոյն գիտակցութեան պահն է, որ պահենք մենքզմեզ: Ունինք մեր երկիրը, ունինք մեր հայրենիքը, ունինք մեր պետութիւնը, ահաւասիկ եկեղեցին միացեալ ձեւով կարտայայտուի, գիտակցինք եւ ճանչնանք մենքզմեզ: Պահենք, դա՛ւս, բռնենք հաւատքը այս գեղեցկութեան: Մեղք են, մեղք են մեր զաւակները, մենք մեր հայրերուն սխալները կրեցինք, սխալներ չկտակենք մեր սերունդներուն:

Այս ոգիով, 1995 թուական, ինչ գեղեցիկ երկինք պարզեց, մեր հայութեան եկեղեցական կեանքին միութեան ամրացման: Տարածենք, ամրացնենք աւելիով այս միութիւնը, եւ կարենանք ժամանակին ըսել, ժամանակին հետ գնա՛, յաւիտենականին հետ ապրի՛ր յաւիտենօրէն: Յարգին ըսենք գնա՛ հովին, ցորենին ըսենք, մտի՛ր մեր հոգիին մէջ, սնու՛կ տուր մեր հոգիին:

Բարեկամներ,

Խօսուեցաւ, խօսուեցաւ մեզի այնքան եկեղեցիներու կողմէ, որոնց բոլորը ես մօտէն ճանչցած եմ: Օր մը պատմութիւնը կը գրէ, թէ ինչպէս եղաւ, որ մեր եկեղեցին սերտ յարաբերութեան մէջ մտաւ, ուրիշ եկեղեցիներու հետ: Փառք իր Անուան:

Բոլորը լսեցին մեզի, մենք, մեր այսօրուան եւ Սուրբ Էջմիածնի երեք ամիսներ առաջուան ընտրութիւններով եւ արարողութիւններով հպարտութիւն յարգարեցինք, մեր սիրելի քոյր եւ օտար եկեղեցիներուն առաջ, բոլորն ալ հիացական վերաբերմունք ունեցան, Փա՛ռք, փա՛ռք տանք մեր եկեղեցիին:

Մեր եկեղեցիին ամբողջութիւնը միացեալ է, այսպէս է աշխարհը: Ես շատ յարաբերութիւններ ունեցած եմ օտար ազգերու եւ օտար եկեղեցիներու հետ: Մենք այլեւս կոզիացած չենք կրնար ապրիլ, ուզենք անգամ չենք կրնար ապրիլ, հետեւաբար այայծա՛ւ պահենք մեր դիմագծութիւնը,

իբրեւ մէկ ազգ,

իբրեւ մէկ եկեղեցի եւ

իբրեւ մէկ պետութիւն հայութեան:

Բարեկամներ, կու գամ այլեւս Մայր Հողէն, կեանքս միջնէ մահս, այլեւս այդ հողին կը Նուիրեմ, Մայր Աթոռին համար ինչ որ Աստուած կեանք տուած է պիտի տամ, Իրեն միայն, եկեղեցիիս եւ Հայրենիքիս: Կուզեմ այսօր, այստեղ, այսքան գեղեցիկ խօսքերէն վերջ, կոչ ուղղել ձեր բոլորին, որպէս Ամենայն Հայոց Հայրապետ, վերածնունդ, վերակազմակերպուող, ինքզինք վերակառուցող ազգին գործը դժուար է, ձեզմէ՛ք աւելի լա՛ւ գիտեմ դժուարութիւնները, բայց պէտք է գիտնանք, այսպիսի վերակենսական, այսպիսի ամբողջապետական բոլոր կողմերուն համար նուր մը ունենալ, որ յաղթահարենք այս դժուարութիւնները, ծանրութիւնները ընդհանրութեան մէջ զա-

նույն ներդաշնակելով, այս է յաջողութեան զաղտնիքը, որ ինձի կը թելադրէ իմ սիրտս, այս ծանր տարիներու, 44 տարիներու հոգեւորական ծառայութենէս ետքը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն ներս: Այլեւս ամբողջ կեանքս ընծայ կ'ընեմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Իջման Սուրբ Սեղանին, իբրեւ 131րդ զոհը, մեր հայրապետներուն կարգին:

Ես կ'ուզեմ յիշել մէկը, որ այսօր մեր մէջ է, որ ինձի հետ եղած է գրասեղանիս օրերէն ասդին, դասընկերս, որ ինձի հետ եղաւ միասին միշտ, կարծեք ըլլայինք սրտի մը երկու մասնիկները, սիրեցեալ եղբայրս, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան անցնող երեք ամիսներու Տեղապահը, յանձին Արտաւազդ Արք. Թրթռուեանի: Մեղմ ու մնջիկ, հանդարտ ու մեղմիկ, Արտաւազդ Սրբազանը, մեր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան այն անձնուէր հոգեւորականներէն մէկն է, որ կարծեք նախ հոգեւորական է եւ յետոյ մարդ, այն աստիճան որ ինքը հոգիի մարդ է: Գիտեմ այս Աթոռին նուիրուիլ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ամբողջութեանը մէջ: Անոր համար սրտի պարտք կը զգամ, իմ եղբայրական սիրոյս ամենէն քաղցր արտայայտութիւնը ունենալ իրեն հանդէպ:

Բարեկամն եմ,

Մեր նորընտիր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը ես ճանչցած եմ, երբ ինք գրասեղանի առջեւ նստած էր, իսկ ես ալ ուսուցիչի ամպիոնին վրայ: Գիտեմ իր շնորհները, գիտեմ իր մտածման յստակութիւնը, եւ այսօր անհունօրէն ուրախ եմ, որ իր երիտասարդ տարիքին ստանձնեց այս ծանր պարտաւորութիւնը, որ ես իմ ուսերուս կրեցի 18 տարիներ շարունակ, Անթիլիասի Աթոռին վրայ: Իմ տարիները եղան Լիբանանեան տաճնապի ծանր տարիները, ի բոլոր սրտէ կը մաղթեմ, որ այս ծանրութիւնը բոլորովին, ի սպառ հեռանայ Լիբանան Հայրենիքէն, եւ ինք կարենայ ամբողջութեամբ նուիրուիլ այս Աթոռին ծառայութեան, ի փառս Աստուծոյ, ի պատիւ մեր ժողովուրդին եւ ազգին, ի պայծառութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան եւ ի փառաւորումն Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Մայր Եկեղեցւոյ:

* * *

Որպէս նուէր շատերը տուին. «Ես ձեռքս պարապ չեմ եկած»: Առաջին նուէրս տուի իր ընտրութենէն անմիջապէս վերջը, Կաթողիկոսական արծիւս իր վզէն անցուցի:

Այժմ կը յայտարարեմ այստեղ, որ բերած եմ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան համար, այն սքանչելի խաչքարը, որ տեսնելու առիթը չկրցաք ունենալ բեմին վրայ, Կաթողիկոսական օծման օրը, 2 մեթրանոց, 550 քիլոնոց տուֆ քարին վրայ փորագրուած, գեղարուեստական այն խաչքարը, որ կը նուիրեմ իմ հոգեւոր Տանս:

Երբոր բարձրանայ Մայրավանքին մէջ, այնտեղ յիշէք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, մեր հայրենիքը, որպէս զի մնանք միշտ միացեալ, եւ միացեալ ձեռքերով յառաջ երթանք դէպի արեւոտ պայծառ ապագայ»:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի պահպանիչով փակուեցաւ օրուան յայտագիրը:

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ԼԻՐԱՆԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆԱՏՈՒՆԻՆ

Երկուշաբթի առաւօտ, 3 Յուլիսին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի եւ գաւազանակիր Հայր Սուրբին ընկերակցութեամբ, ժամը 9:30ին այցելեց Լիբանանի առաջին Հայկական դեսպանատունը, ուր դիմաւորուեցաւ եւ ընդունուեցաւ Լիբանանի առաջին Հաւատարմատարէն, յանձին՝ Պր. Երուանդ Մելիքեանի:

Անոնք խօսակցեցան Հայաստանի վերջին անցուդարձերու մասին եւ Կաթողիկոսական օծման շուրջ:

Պատրիարք Սրբազանը նուիրեց Պր. Հաւատարմատարին Երուանդէմի տպարանէն լոյս տեսած վերջին հրատարակութիւններէն:

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՎԱՀԱՆ ԹԼՔԷԵԱՆ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴԴՈՆԸ ԵՒ

ԶԱԹԹՕՆՔ ՕՐԱԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Նոյն օրը, Պատրիարք Սրբազան Հայրը գաւազանակրին եւ Համօ Մոսկօֆեանին ընկերակցութեամբ, ժամը 10:45ին այցելեց Վահան ԹԼՔԷԵԻՆԻ մշակութային կեդրոնը եւ Զարթօնք օրաթերթի խմբագրատունը:

Շէմֆի դրան մուտքին Պատրիարք Սրբազան Հայրը դիմաւորուեցաւ եւ ընդունուեցաւ Զարթօնք օրաթերթի խմբագրի Տիար Պարոյր Ապաշեանի եւ շատ մը ուրիշ անձնաւորութիւններու կողմէ: Առաջնորդուեցաւ շէմֆի երկրորդ յարկի հիւրասենեակը, խօսակցեցան Հայաստանի եւ Պատրիարք Սրբազանի Կաթողիկոսական Տեղապահութեան շրջանի անցուդարձերուն մասին:

Խօսակցութեան վերջաւորութեան Պր. Պարոյրը Պատրիարք Սրբազան Հօրմէն խնդրեց ըսելով. «Գիտեմք ձեր սերն ու յարգանքը Կոմիտասին մասին, կ'ուզէիմք ձեր այդ գիտութիւնը բաժնէիք մեր ժողովուրդին հետ միասին, անոնց հրամցնէիք Կոմիտասի երաժշտութեան հանճարը, որպէս զի անոնք անգամ մը եւս նորոգուէին Անոր սերով ու երաժշտութեան ոգիով»:

Այսպիսով, անոնք կը պայմանաւորուէին Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ, որ Ան Զորեմշաբթի երեկոյեան 6 Յուլիս 1995ին, դասախօսէր Կոմիտասի Հանճարի մասին:

Համաձայն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ժամանակացոյցին, նոյն կէսօրին Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցելով գոյգ Վեհափառներուն, մեկնեցան վարչապետի ապարանքը, ի պատիւ նորընտիր գոյգ Կաթողիկոսներուն տրուած ճաշկերոյթին:

Նոյնպես, երեկոյեան ժամը 18:15ին, նուիրապետական չորս Գա-
հակաւները հրաւիրուած էին Լիբանանի խորհրդարանի նախագահին
կողմէ նաշկերոյթի մը:

ՀԱՄԵՐԳԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

3 Յուլիս 1995 երեկոյեան ժամը 8:30ին տեղի ունեցաւ «Հայ
Երաժշտութեան Համերգ» մը, ազգային «Սիրան Մանուկեան» սրահին
մէջ, նուիրուած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նոր Կաթո-
ղիկոսի Ընտրութեան, Ձեռնադրութեան եւ Օծման, կատարողութեամբ
Կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբին եւ ղեկավարութեամբ
Մեղրիկ Վրդ. Բարիքեանի:

Յիշեալ համերգին ներկայ գտնուեցան նուիրապետական չորս գա-
հակաւները, Հոգեւորականաց դասը եւ հայ ժողովուրդի հոծ բազմու-
թիւն:

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԻԸՐՏ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ

ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆԸ ԵՒ Լ.Օ.ԽԻ ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Երեքշաբթի 4 Յուլիս 1995 առաւօտեան ժամը 9:30ին Պատրիարք
Սրբազան Հայրը իր գաւազանակրին եւ Համօ Մոսկօֆեանի ընկերակ-
ցութեամբ այցելեց Հառլըրտ Գարակէօզեան դարմանատունը, ուր դրան
մուտքին դիմաւորուեցաւ վարիչ տնօրէն Վերապատուելի Ռօպէր Սար-
գիսեանի եւ դարմանատան պաշտօնէութեան կողմէն:

Վերապատուելին մանրամասն բացատրութիւն տուաւ Լիբանանի
Գարակէօզեան դարմանատան նպատակին եւ անոր տարածքին մասին:
Ան իր խօսակցութեան ընթացքին ծանրացաւ աւելի Հայաստանի շուրջ,
ուր նոր մասնաճիւղ մը բացած են եւ իրենց կեդրոնական օգնութիւնը
եւ «Պիւտնէն» տրամադրած են Անոր:

Մեկնումի ժամանակ Պատրիարք Սրբազան Հայրը յանձնեց Վերա-
պատուելիին, Երուսաղէմի տպարանի վերջին հրատարակութիւններէն եւ
փաշալերեց անոր գործունէութիւնը եւ մաղթեց նորանոր յաջողութիւն-
ներ: Այցելութեան աւարտին, բոլոր բոյրերը հաւաքուեցան Վերապատ-
ուելիին գրասենեակը, ուր Պատրիարք Սրբազան Հայրը յատուկ աղօթք
կատարեց եւ օրհնեց բոլոր վաստակաւորները:

Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը ուղղուեցաւ Լ.Օ.Խի դարմա-
նատունը, ուր ընդունուեցաւ փոխ-ընդհանուր վարիչին՝ Օր. Արմինէ
Ճերմակեանի եւ ուրիշ պատասխանատու պաշտօնէութեան կողմէ: Կարճ
ընդունելութենէ մը ետք, Օր. Ճերմակեան Պատրիարք Սրբազան Հօր
ցոյց տուաւ դարմանատան բժշկական բաժնիները իրենց զանազան
նիւղաւորումներով: Պատրիարք Սրբազան Հայրը ջերմօրէն փաշալերեց

տարուած նուիրեալ աշխատանքը եւ մաղթեց ազգային նորանոր նուաճումներ:

ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔ ԵՒ

ՄԵԿՆՈՒՄ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Կէսօրուան ժամը 13:00ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Մայր Տաճարի գանգակներու դռանցին ներքեւ եւ բազում հոգեւորականներէ կազմուած թափօրով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ Արամ Ա. Հայրապետը եւ զոյգ Պատրիարքները առաջնորդուեցան դէպի Սուրբ Դրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճար: Ամենայն Հայոց Հայրապետը Կանոնական աղօթքը կատարելէ ետք, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետը խօսք առնելով բարի մանապարհ մաղթեց Ամենայն Հայոց Հայրապետին եւ ըսաւ, այս ուղեւորութիւններն ու այցելութիւնները յաճախակի պիտի ըլլան Վեհափառ Տէր, Դուք Անթիլիաս, իսկ ես Մայր Հայրենիք Սուրբ Էջմիածին: Ձեռք ձեռքի եւ սիրտ սիրտի պիտի գործակցինք, յօգուտ եւ ի բարգաւաճումն Ազգիս Հայոց եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյս:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը իր շնորհակալական խօսքը ու զգացումները արտայայտելէ ետք, յուզումնալից աչքերով մնաք բարով ըսաւ իր հոգեւոր տան, ուր ամբողջ 44 տարիներու ծառայական ընդմնադրութեան արդիւնաւոր կեանք մ'անցուցած էր Անթիլիասի Վանքէն ներս: Միաբան հայրերու ընկերակցութեամբ ուղղուեցաւ Կաթողիկոսական Դամբարանը, ուր «Հոգւոցն հանգուցելոց ... եւ Քրիստոս Որդի Աստուծոյ անոխակալ» աղօթքները արտասանելէ ետք, մեկնեցաւ Նուիրապետական միւս երեք գահակալներու ընկերակցութեամբ նախագահական ապարանքը, համաձայն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ժամանակացոյցին: Նախագահ իլիաս Հիրաուի անունը հրաւիրած էր ճաշկերոյթի մը, վերջին օրերու դէպքերուն առթիւ:

Երեկոյեան ժամը 17:00ին Վեհափառ Հայրապետը թռիչք առաւ ի Մայր Հայրենիք: Պէյրութի օդակայանը Հայ Ժողովուրդի գաւակները եւ բոլոր հոգեւոր հայրերը եւ Նուիրապետական Աթոռներու Գահակալները բարի մանապարհ մաղթեցին իրենց Վեհափառ Տիրոջ:

ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆ «ԱՐԱՐԱՏ» ԵՒ «ԱԶԳԱՔ»

ՕՐԱԹԵՐԹԵՐՈՒ ԽՄԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Երեկոյեան ժամը 4:00ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գաւազանակրին ընկերակցութեամբ այցելութիւն մը տուաւ «Արարատ» օրաթերթի խմբագրատունը, ուր դիմաւորուեցաւ թերթի խմբագիր Տիար Աւետիս Փօշոյլեանի եւ ուրիշ յարգելի անձնաւորութիւններու կողմէ:

Խօսակցեցան Սուրբ Նրուսադէմի շուրջ եւ Պաղեստինի վերջին անցուդարձերուն մասին, ապա Պր. Խմբագիրը Պատրիարք Սրբազան Հօր

նուիրեց Արարատ օրաթերթէն յոյս տեսած վերջին հրատարակութիւններէն: Պատրիարք Սրբազանը իր կարգին փոխանցեց Երուսաղէմի հրատարակութիւններէն:

Ամմիջապէս վերջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը այցելեց «Ազդակ» օրաթերթի խմբագրատունը, ուր դիմաւորուեցաւ խմբագիր Պր. Սարգիս Մահալէքեանի կողմէ:

Դիմաւորման ընթացքին այցելութեան եկաւ երաժշտագէտ Պր. Երուանդ Երկանեան: Անոնք խօսակցեցան Կոմիտասի հանգարի եւ անոր երաժշտական նրբութիւններուն մասին: Պր. Երկանեան մօտէն հետեւած էր Պատրիարք Սրբազան Հօր Կոմիտասի ուսումնասիրութիւններուն, ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը տեղեկացաւ Պր. խմբագիրէն, «Ազդակ» օրաթերթի գործունէութեան տարածքին՝ եւ անոր վերջին հրատարակութիւններուն մասին:

ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ,

ԿԱՐՄԻՐԵԱՆ, ՆԱԶԱՐԵԱՆ ԵՒ

ԶԱՊԵՂ ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԿԵԴՐՈՆԸ

Զորեքշաբթի, 5 Յուլիս 1995ին, առաւօտեան ժամը 10:00ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր Գաւազանակրին՝ Աւետիս Աբեղայ Իփրանեանի ընկերակցութեամբ այցելեց Հայ Բարեգործական Միութեան «Ազգային Նազարեան Վարժարան»ը, ուր դիմաւորուեցաւ Պր. Նուպար Նազարեանի (Ատենապետ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբանանի շրջանային յանձնաժողովի), Պր. Կարպիս Մարգարեանի (Գանձապահ Հ.Բ.Ը.Մ. Լիբանանի շրջանային յանձնաժողովի եւ Ատենապետ Հ.Ե.Ընկերակցութեան) եւ Վարժարանի Տնօրէնուհի Անժէլ Զաննանեանի եւ ուրիշ յարգարժան անձնաւորութիւններու կողմէ:

Ամմիջապէս վերջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր Գաւազանակրին, Նուպար Նազարեանի եւ Կարպիս Մարգարեանի ընկերակցութեամբ, ժամը 11:00ին ուղղուեցաւ Հայկական Բարեգործական ընդհանուր Միութեան եւ Հ.Ե.Ը.ի Զապէլ Մովսէսեան կեդրոնը: Ան դիմաւորուեցաւ Արմէն Յարութիւնեանի (Փոխ ատենադպիր Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբ. շրջանային յանձնաժողովի), Հայկ Թիլպեանի (Անդամ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբ. շրջանային յանձնաժողովի եւ Ատենապետ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբ. կրթական յանձնաժողովի), Արշօ Թիւթիւնեանի (Փոխ.Ատենապետուհի Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբ. կրթական յանձնաժողովի), Ժիրայր Դանիէլեանի (Տնօրէն Հ.Բ.Ը.Մ.ի Յովակիմեան Մանուկեան, Դարուհի Յակոբեան վարժարաններու եւ Ատենադպիր Հ.Ե.Ընկերակցութեան), Սեպուհ Աւետիքեանի (Դիւանապետ Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբ. շրջանային յանձնաժողովի), Վարուժան Խաչատուրեանի, Կարպիս Շէֆերեանի (Անդամներ Լիբ. շրջանային յանձնաժողովի) եւ Տիկ. Այտա

Մարգարեանի կողմէ, ապա առաջնորդուեցաւ շէնքի երկրորդ յարկի կեդրոնական սրահը:

Բոլորը միասնաբար ստեղծեցին ջերմ մթնոլորտ մը, զրուցեցին ընկերային, մշակութային, կրթական, անցնող վերջին ամիսներու դէպքերու եւ Երուսաղէմի խաղաղական վերջին շարժումներու մասին: Պատրիարք Սրբազան Հայրը մեծ գոհունակութեամբ պատասխանեց անոնց հարցումներուն: Ազգային նոր յոյս ներշնչեց Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանով, յիշելով վերջերս նոր կատարուած ձեռնադրութիւնը երեք Աքեղաներու, որոնք իրենց մատղաշ տարիքին իրենց կեանքները նուիրեցին Ազգին եւ Եկեղեցիին:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը խրախուսեց կազմակերպութեանց ուսումնական եւ դաստիարակչական գործունէութիւնը, մաղթեց նորանոր նուաճումներ ազգային մշակութային կեանքի դաշտէն ներս, ապա օրինեց ներկաները «Պահպանիչ»ով:

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԱՆՃԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Զորեքշաբթի, 5 Յուլիս 1995, Երեկոյեան ժամը 7:00ին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Գաւազանակիր Հայր Սուրբին ընկերակցութեամբ մեկնեցաւ Վահան Թէմեան Մշակութային Միութեան կեդրոնը: Սրահը լի էր ունկնդիրներով, հակառակ կլիմայական աննպաստ վիճակին:

Վահան Թէմեանի մշակութային միութեան անդամ Պր. Արմէն Իւրնէշեան, Պատրիարք Սրբազան Հօր կենսագրականն ու բարեմասնութիւնները ներկայացնելէ ետք, հրաւիրեց գայն, որ դասախօսէ ներկաներուն:

Ան նախ իր խոր շնորհակալութիւնը յայտնեց իրեն ընծայուած այս առիթին համար: Խոր գգացումով ներկայացուց Կոմիտասի կենսագրականը, ապա հիմնօրէն՝ անոր ստեղծագործութեան համնարը: Անոր ստեղծագործութիւնը 12 խումբերու բաժնեց եւ իւրաքանչիւրը մէկ առ մէկ վերլուծելէ ետք, զանոնք երգի ճամբով ներկայացուց թէ ինչպէս պէտք է երգել:

Այս բոլորը այնքան հարազատ, այնքան ընկալելի եւ այնքան հրապուրիչ ռնով ներկայացուց Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ ժողովուրդը իր խոր գոհունակութիւնը յայտնեց մէկուկէս ժամ տեւող դասախօսութեան աւարտին:

Նոյն վարչութեան ատենապետ՝ Պր. Արտաւազդ Մելիքեան, իր խոր շնորհակալութիւնները յայտնեց Դասախօս Սրբազան Հօր յանուն Վահան Թէմեան Մշակութային Միութեան եւ ներկայ հայ ժողովուրդին, այսպէս պահ մը ներկաները տարած ըլլալով հայ գեղջուկին հայրենի

գաւառներն ու գիւղերը, Վան, Մուշ, Սասուն եւ Արարատեան դաշտավայրերը:

ՄԵԿՆՈՒՄ

Հինգշաբթի 7 Յուլիս 1995ի երեկոյեան ժամը 20:00ին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան Միաբան եղբայրներով, Գերշ. Տ. Արք. Սահակեանի, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղազարիպեանի եւ Հոգշ. Տ. Աւետիս Արեղայ Իփրանեանի ընկերակցութեամբ, Արամ Ա. Հայրապետին հետ ընթրիլէ յետոյ, հրաժեշտ առին Նորին Սուրբ Օծութենէն սիրոյ ողջունիլ, ապա մեկնեցաւ դէպի Պէյրութի օդակայանը ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Վարդան Արք. Տէմիրճեանի, Հոգշ. Տ. Բարգէն Վրդ. Զարեանի եւ Հոգշ. Տ. Գրիգոր Վրդ. Զիֆթեանի:

Պէյրութի օդակայանի պատուոյ հիւրասրահին մէջ կարն ընդունելութենէ հտեմբ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը խոր յուշերով քաժմունեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի միաբաններէն, անոնց մաղթելով քաջաոռոյցութիւն եւ երկարակեցութիւն: Օդանաւը թռիչք առաւ դէպի Կիպրոս ժամը 22:00ին:

Լառնագայի Օդակայանը անոնք դիմաւորուեցան Կիպրոսի Կաթողիկոսական փոխանորդ Հոգշ. Տ. Եղիշէ Ծ.Վրդ. Մաննիկեանի կողմէ: Կարն դադարէ մը հտեմբ պատուոյ հիւրասենեակին մէջ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ իր ընկերակիցները թռիչք առին դէպի «Թէլ-Ավիվ» ժամը 23:15ին:

Թէլ-Ավիվի «Պէն-Կուրիոն» օդակայանին մէջ զանոնք դիմաւորեցին Աւագ Թարգման Ռազմիկ Հայր Սուրբը, Տ. Դանիէլ Քահանան եւ Ռաֆֆի Կարապետեան:

ԱԻԵՏԻՍ ԱԲԵՂԱՅ ԻՓՐԱՃԵԱՆ

Կիրակի, 9 Յուլիս 1995

Պէշտուք հրատակուող «Ջաթթոն» օրաթերթին
9 Յուլիս թուին մէջ, «Կոմիտասի Հանձնարը» դասախոս-
ութեան մասին անդրադարձած էր Հ.Ա.Ս.:

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԱՆՃԱՐԸ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹԵԱՆ

Երկար ժամանակէ ի վեր այսպիսի դասախօսութեան մը ներկայ չէիմ գտնուած. այս եւ ասոր նման արտայայտութիւններ առաջին եւ վայրկեանական արձագանգն էին Զորեհշաբթի, 5 Յուլիս 1995 Երեկոյեան Թէէէեան կեդրոնին մէջ տեղի ունեցած դասախօսութեան: Նիւթը Կոմիտասն էր, այսինքն Հայ երգը, հայ գեղջուկին, պանդուխտին, հայրենասէրին, սիրելի գիտցողին, կրօնասէրին, ամբողջական հայուն երգը:

Կոմիտաս վարդապետին մասին յանախարտայայտուած ենք, խօսած ենք անոր մեծութեան մասին, իրբեւ երգահաւաք եւ բանահաւաք: Կոմիտաս վարդապետ տիպար հայուն, գլխագիր մարդուն եւ անոր անկրկնելի տաղանդին մասին նոյնպէս խօսուած է ու գրուած, սակայն Զորեհշաբթի օրուանը ՌԻՐԻՇ էր: Ոչ միայն այն պատճառով, որ բանախօսը Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Թորգոմ Արք. Մանուկեանն էր, որ հմուտ Կոմիտասագետ է, այլ՝ որովհետեւ յարգելի բանախօսը կրցած էր գտնել *իջպէտին* պատասխանը, *իջին* կողին: Ինչպէ՞ս տալ, մատուցել լուսապէս տիրապետած, ընկալած եւ անոր հետ մէկացած «նիւթը»՝ այս պարագային Հայ երգը եւ Կոմիտասը: Անշուշտ, նախապայման է նիւթի հետ մերուկը, որպէս զի յաջողութիւնն է *իջպէտին*: Եւ այդ *իջպէտին* յաղթանակն էր, որ Թորգոմ Պատրիարք մատուցեց մեծ յաջողութեամբ: Բանախօսութեան ընթացքին ժամացոյցին պահներուն յանախակի նայիլ հարկաւոր չեղաւ, սակայն, երբ դասախօսութիւնը ասարտին հասաւ, ժամացոյցը կը յուշէր մէկ ու կէս ժամ անցած ըլլալը: Այդ մէկ ու կէս ժամ, Պատրիարքը ներկաները մագնիսացուց իր անշուշտ, անմիջական եւ պարզ ու գուլպ հայերէնով, կապեց երաժշտասէր ունկնդիրը եւ տարաւ գայլ հայրենի մեր գաւառները ու գիւղերը, Վան, Մուշ, Սասուն եւ Արարատեան դաշտավայրը:

Բանախօսը իր նիւթը բաժնած էր մասերու: Իւրաքանչիւր մաս, ըլլալ մանկական, պանդուխտի, սիրող, եկեղեցական, հայրենասիրական թէ այլ, առիթ ամբողջական, առիթ կենդանի եւ առիթ մատչելի կը դառնայ, երբ ցոյց տալէ ետք

բառերուն, անոր երաժշտութեան ու շնչադրութեան իմշու-մերուն պատասխանները, ոչ ճիշդ, ապա, ճիշդ ձեռով կ'երգէր այդ երգը, ցոյց տալով, թէ Կոմիտաս ինչպէս կազմած է, խմբագրած ու կատարելութեան հասցուցած հայ գեղջուկին երգը, մանրամասնօրէն փոփոխութեան ենթարկելով բառերն ու երաժշտութիւնը, ամոնց մէջ դնելով հայկական շունչ, ստիպելով որ երգուի հարազատ շնչադրութեամբ:

Այս բոլորը, այնքան հարազատ, այնքան ընկալելի եւ այնքան հրապուրիչ ռեզու մերկայացուց Սրբազան Հայրը, որուն արդիւնէր եղաւ ներկաներուն երկար շարունակուող ծափ-շնորհակալութիւնը, որ երեսն հանգ մասն մանկավարժ Պատրիարքին շնորհները:

Թէէէեան Մշակութային Միութեան Լիբանանի Վարչութեան կազմակերպած դասախօսական այս բացառիկ եւ ինքնուրոյն երեկոն անընթելի պիտի մնայ մեր յիշողութեան մէջ:

Մեր հասարակութիւնը կարօտ է այսպիսի երեկոներու, ուր որակը ունի իր արժանի տեղը: Ուրեմն, ոչ միայն նիւթն է կարեւորը, ոչ միայն բանախօսն է կարեւորը, այլ՝ նիւթը մատուցելու արուեստը: *Իջպէտի* յաղթանակը պէտք է ըլլայ վարակիչ եւ մնայուն:

ԹՄՄԻ Լիբանանի Վարչութեան անդամ Պր. Արմէն Իւրէնշիանի բացման ու նոյն վարչութեան Ատենապետ՝ Պր. Արտաւազ Մեխիսեքեանի շնորհակալիքի խօսքերուն մէջ կային այս նոյն մտանդութիւնները: Արժեքներով կոներական բանախօսին ընտրած աշխարհիկ թեմային ամբողջական ընկալումը, կը յուսամք եւ կը ցանկանք, որ մեր մշակութային միւս կազմակերպութիւններն ալ հետամուտ ըլլան լիբանանահայ արուեստասէր հասարակութեան պարգեւելու մարդու գեղագիտական ճաշակը բարձրացնող ձեռնարկներ:

Ս Ի Ի Ր Ի Ո Յ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՊԱՏԿԱՆ ԹԵՄԵՐՈՒՆ
ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՓՈԽԱՆՑՈՒՄԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

1930

ՍԻՐԻՈՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՊԱՏԿԱՆ ԹԵՄԵՐՈՒՆ
ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՓՈԽԱՆՑՈՒՄԸ

Առ Նորին Ամենապատուութիւն

*Տ. Տ. Եղիշ Ս. Արքեպս. Դուրեան,
 Բարեխնամ Պատրիարք Ս. Աթոռոյն
 Երուսաղէմի*

Ամեն. Սրբազան Հայր,

*Համաձայն Զեր Ամենապատուութեան
 բարձր հրամանին, պատիւ ունինք այսու
 խոնարհաբար ներկայացնել, Սիրիոյ մեր
 թեմերուն (Պէյրութ, Դամասկոս և Լաթա-
 ջիա) աթոռապատկան եկեղեցիներու, վան-
 քերու եւ վարժարաններու կիլիկիոյ Կա-
 թողիկոսութեան փոխանցման գործողու-
 թեանց տեղեկագրութեան հետ, սոյն խըն-
 դիրի ծագման, ընթացքին և վերջաւորու-
 թեան ամփոփումը:*

* *

Ս. Աթոռոյ բոլոր միաբաններս եւ մանաւանդ Ձեր Ամեն. Սրբապետութիւնը՝ իբրեւ պիտ Ս. Ուխտիս, լաւ ըմբռնած ենք, թէ պատմական ինչ արժէք կը ներկայացնեն մեզ համար Սիւրիոյ աթոռապատկան այդ թեմերուն եկեղեցիներն ու վանքերը, որոնք մինչեւ ԺԹ. դարու վերջին քառորդը՝ Հայաստանէն եւ Կիլիկիայէն ցամաքային ճամբով Ս. Քաղաքս այցելող հայ աւխտաւորական կարաւաններու օթեւաններ եղած են «Հոգեւտուն» անունով, եւ Ծրուսաղէմի Ս. Աթոռը միշտ կուտարած է իր վրայ զրուած եւ միջազգային կերպով ճանչցուած երկու բարձր պարտականութիւնները, որք են՝ 1. պաշտպանել եւ պայծառ պահել հայ ազգին վայելած դարաւոր իրաւունքներն ի Ս. Տեղիս, եւ 2. դիւրացնել հայ հաւատացեալներուն ուխտագնացութիւնը գէպէ Ս. Երուսաղէմ:

Այդ վայրերու մեր եկեղեցիներուն եւ հոգեւտուններուն յիշատակարանները՝ ի մասին հիմնարկութեանց կամ յաւելեալ շինութեանց՝ ցոյց կուտան թէ դարերու ընթացքին մեր միաբանները ռժքան նախանձախնդիր եղած են Ս. Աթոռոյ

այդ աւանդական պարտականութիւններուն հանդէպ:

Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաւողիկէի վանքերուն ու եկեղեցիներուն գլուխը գտնուող Ս. Աթոռոյ միաբան հոգեւոր տեսուչները, որոնք պատրիարքական փոխանորդի հանգամանք ալ ունեցած են զինադադարէն հոջ, վերջին տարիներս աւելի նշանակութիւն ստացան իրենց պաշտօնական դիրքովը. վասնզի ընդհանուր պատերազմէն յետոյ կազմուած Մեծ-Լիբանանի, Սիւրիոյ եւ Ալաւիթիներու պետութեանց մօտ այդ տեսուչները Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաւողիկէի մայրաքաղաքներու մէջ, հին Ֆէրմաններու ուժով, Ս. Աթոռոյ ներկայացուցիչներ հանդիսացան:

* *

Զինադադարին յաջորդող ամիսներուն՝ Դամասկոսի Ս. Սարգիս, Պէյրութի Ս. Նըշան, եւ Լաւողիկէի Ս. Աստուածածին վանքերն ու եկեղեցիները եղան գլխաւոր եւ կարեւոր կեդրոններ, ուր ամփոփուեցան Սիւրիոյ անապատներէն վերադարձողները եւ տարազրութեան, պատերազի եւ ջարդերու շրջաններէն վերապրողները: Յիշեալ վայրերուն մէջ վերահաստատուած Ս.

Աթոռոյս պատր. փոխանորդներուն միջոցաւ բաժնուեցան այդ խեղճ տարագիրներուն համար ղրկուած նպաստներն ու օգնութիւնները: Զինադադարին յաջորդեց Կիլիկիոյ զրաւումը: Փրանսական պետութեան կողմանէ, և Հայերուն հոն ամփոփուելու մասին նոր յոյսեր արծարծուեցան, բայց երբ 1921 Հոկտեմբերին տեղի ունեցաւ Կիլիկիոյ դժբախտ պարպումը Փրանսացւոց կողմէ, 100,000 է աւելի հայ ժողովուրդի բազմութիւնը ցաւալի պարագաներու տակ, ու մեծ կորուստներով դէպի Սիւրիա սկսաւ գաղթել:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան կազմը, որ մեծապէս վնասուած և թուով ալ զգալաւ պէս նուազած էր պատերազմի հալածանքներու երեսէն, ընկերացած էր իր գաղութական ժողովուրդին ի Սիւրիա, սակայն ի վիճակի չէր ապահովելու իր ցրուած հօտին հոգեւոր պէտքերը: Բացի անփոփոխ մնացած Բերիոյ հին վիճակէն՝ կացութիւնը դժնդակ էր նորահաստատ մեծ քէմբերուն, և աստ ու անդ նոր կազմուող գաղութներուն մէջ:

Ս. Աթոռոյ Սիւրիոյ երեք պատր. փոխանորդութիւնները այս նոր կացութեան առջեւ կարելի ամէն ճիգ ու ջանք թա-

փեցին, ըլլալ եկեղեցական, ըլլալ դպրոցական տեսակէտներով: Միւս կողմանէ նաեւ, իրենք ըլլալով Սրափի - Բերսոնէի և էթա Սիւլիի ի պաշտօնէ ճանչցուած հայ պաշտօնատեղիները, կատարեցին նաեւ այդ ուղղութեամբ ալ իրենց պարտականութիւնները:

Մէկ կողմանէ իրենց ունեցած միջոցները սահմանափակ էին, և Ս. Աթոռն ալ ի վիճակի չէր ընելու սպասուած զոհողութիւնները, որոնք արդէն բաղմամբ ապականուած էին բաղդատմամբ նախորդ շրջաններուն. միւս կողմանէ՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը իր եկեղեցական կազմով ապաստան գտած ֆրանսական հոգատարութեան ներքեւ գտնուող հողամասերուն մէջ, կուզէր՝ հայկական եկեղեցական հաստատութեան գովելի նախանձախնդրութեամբ՝ պահել իր նուիրապետութիւնն ու աւանդութիւնները, և իր հոգեւոր իշխանութիւնը՝ իր ժողովուրդին վրայ: Այս տեսակէտով ալ բընական է որ չէր կրնար ենթարկուիլ երուսաղէմապետական այդ թեմերուն Ս. Աթոռոյ ներկայացուցիչներուն: Այս կերպով երեան կուգար ժողովրդեան հոգեւոր մատակարարութեան գործին մէջ ակամայ մրցակցութեան եւ երկուութեան պարագայ մը:

Կիրիկիոյ կաթողիկոսութեան սկզբնական ջանքերը եղան՝ ֆրանսական հոգատարութեանց ենթակայ այս երկիրներուն մէջ փոխել իր հիւրի հանգամանքը, եւ ստանալ՝ կաթողիկոսական Աթոռը Սիւրիոյ մէջ հաստատելու մասին հոգատար պետութեան բարձրագոյն հրամանը:

Նորին Ս. Օծութեան կողմէ, 26 Յուլիոս 1924ին Սիւրիոյ Ֆրանս. Բարձր Գումիսէր Ն. Վ. Ժէնէրալ Վէյկանին ուղղուած Պաշտօնագրին ի պատասխան՝ Բարձր Գումիսէրութիւնը իր 13 Մարտ 1924 թուակիր պատասխանագրով շնորհած էր այդ արտօնութիւնը, եւ ժանրամասն տեղեկութիւն ուղած էր, կաթողիկոսութեան այդ տեղերուն մէջ ունենալիք կազմի մասին. բայց էրա՝ Սիւրիոյ ու Սթրաքիւ - Բեռլինի գործերու վերաբերմամբ ալ վերապահութիւն ցոյց տուած էր: Նորին Ս. Օծութիւնը, հիմնուելով այս նամակին վրայ, ուղղած էր Ձեր Ամենապատուութեան 14 Մարտ 1924 թուակիր հետեւեալ գրութիւնը:

(Պատճեն)

Կաթողիկոսարան Հայոց

Կիրիկիա

1924 Մարտ 14, Պէյրութ

Համար 711/78

Ամենապատիւ

Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Հայոց
Երուսաղէմ

Մեծն-Լիբանան եւ Սիւրիան հովանաւորող Ֆրանս. Կառավարութեան հետ բանակցութեան մէջ ենք հարիւր հազարէ աւելի հայ գաղթականաց ազգային եկեղեցական կազմակերպութեան եւ կիրիկիոյ ութգարեան կաթողիկոսութեան յորատեութիւնը ապահովելու համար:

Ոտացնելով ամբողջ խնդիրը իր հոլութեան մէջ, ընդհանուր ժողովուրդին այլ եւս անյետաձգելի համարած պահանջն է, պահանջ մը զոր կը շնչտեն շարունակ արտասանմանի Հայութիւնը ու ազգային լըրազիրները, ինչ որ Ձերդ Սրբազնութեան ուշադրութենէն վրիպած չէ անշուշտ, Ֆրանս. Մանտայի տակ գտնուող Լիբանանեան եւ Սուրիական բոլոր հողամասին վրայ համախռնուած հարիւր հազարաւոր

հայութիւնը օժտել վերջապէս եկեղեցական ու վարչական միօրինակ ու միաձոյլ կազմակերպութեամբ մը կիլիկիոյ Կաթողիկոսին՝ իբրեւ իրենց Գերագոյն Պետին՝ վերին նախագահութեան և ուղղակի անմիջական վերահսկողութեան ներքեւ։ Առանց այսպիսի ամուր կազմակերպութեան մի շուտափոյթ իրականացմանը, մեր ժողովուրդին ինքնուրոյն անհատականութիւնը եւ մեր եկեղեցական հնամեայ առանձնաշնորհունները վտանգի տակ պիտի մնան այս երկրին մէջ։

Ժամը, արդէն յապաղած, բարեպատեհ է սակայն կրկին պատճառներով։ Առաջին՝ այն բարեացակամութեան պատճառաւ, որուն հանդիպած է մեր այս խընդիրը Ֆրանս. Բարձր Գոմիսէրութեան կողմէ, ու երկրորդ՝ ըստ որում միւս քրիստոնեայ հասարակութիւններն ալ արդէն վաղուց կազմակերպուած, ներկայիս ալ հետամուտ են նոր իրաւական գիծի հանդէպ հաստատելու ու օրէնքի կարգ անցընելու իրենց եկեղեցական եւ վարչական ուրոյն կարգն ու սարքը։

Ժողովուրդը թողուլ ներկայ անկազմակերպ վիճակին մէջ, ինչպէս ակնարկեցինք, եկեղեցին կործանուած եւ ժողո-

վուրդը տեղական քրիստոնեայ տարրին հետ ձուլումի պիտի առաջնորդէ։ Ամէն կողմէ արտայայտուած փափաքանաց վրայ կը ժառանգ Հալէպի ու Անտիօքի կիլիկեան թեմերուն վրայ երկու նոր թեմեր կամ առաջնորդութիւններ աւելցնել Լիւբանանի և Սուրիոյ անուամբ։ Բայց յառաջ քան գործին ձեռնարկելը փափաքեցանք Ձեր Սրբազնութեան կարծիքն ու խորհուրդը ունենալ, որուն համար ներկայ գրութեանս հետ Մեծարգոյ Տիրաք Անգլիկի կէնճեանը զրկեցինք, որ բանիւ բերանոյ պիտի բացատրէ մտադրուած ծրագրին կենսական ու անհրաժեշտ պէտքը ու այն վտանգները, որ անխուսափելի են, եթէ օր առաջ կազմակերպութիւնը գլուխը հանենք։

Ի Պէյրութ, ի Դամասկոս ու ի Լաւոզիկէ եկեղեցիներ ունի երուսաղէմ, որոնք թէեւ իրենց անձկութեամբ չեն բաւականացներ բազմահազար ժողովուրդի հոգևոր պէտքերը, բայց իբրեւ ազգային կնիք կը բողոք հաստատութիւններ՝ պէտք չեն թողուր օտար եկեղեցիներու մէջ կատարել մեր պաշտամունքները, ինչպէս ի Ջահլէ և ի Թրիփօլի, և ժողովուրդը ընտելացնել սեպհական եկեղեցի՝ շունենալու զազափարին։

Եթէ Զեր Սրբազնութիւնը հաճի Պէյրուսի եւ Դամասկոսի եկեղեցիները մեր տրամադրութեան տակ դնել, անդնահատելի ծառայութիւն մը ըրած պիտի ըլլայ Սրբոց Յակոբեանց Վանքը բազմաշարժար ազգին եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, որ իր դարաւոր Աթոռն ու Մայրավանքը կորսնցընելէն ետքը, այս կրկին եկեղեցիները պիտի ըլլան իր գոյութիւնը ապահովող յենարանները:

Երուսաղէմի իրաւատիրութիւնը եւ իրաւասութիւնը վտանգել մեր մտքէն շատ օտար եւ շատ հեռի է: Ազգովին կորսընցողինք ամէն բան, միայն չեն եւ տնարտոնաց Ս. Յակոբեանց Վանքը, որ ումննու ազապատանքի առարկան է: Դամասկոսի մէջ Երուսաղէմ կալուածներ ունի, անոր եկամուտները Միաբանութեան տրգար բաժինն են, որոնց հսկելու եւ կառավարելու համար փոխանակ ամսականաւոր վարդապետ մը պահելու, խաւարհալան գործակալի մը կարելի է յանձնել, ինչպէս Համլէպի ու Եգիպտոսի կալուածները: Երուսաղէմի միակ գոհողութիւնը պիտի ըլլայ եկեղեցիները եւ անոնց յարակից ու վարդապետաց յատկացեալ բնավայրերը մեր տրամադրութեան տակ գնել առժամային:

Թերեւս ըսուի, որ Երուսաղէմի փոխանորդներու ներկայութիւնը արգելք մը չ'ըլլալէ կազմակերպութեան: Մեր մէջ եւ մեզ համար այս առարկութիւնը մինչեւ մէկ աստիճան իրաւացի կրնայ ըլլալ, եթէ նկատի չառնենք առաջ գալիք խաչածաւառները եւ բարդութիւնները, իսկ օտարներու համար առեղծուային եւ ծիծաղելի պիտի ըլլայ մէկ հօտին երկու հովիւ եւ մէկ Եկեղեցւոյ երկու առաջնորդ ունենալը: Այս երկութիւնը հայ նահատակ Եկեղեցւոյ կուրծքին նոր խոց մը չ'ը պիտի ըլլայ:

Սրբազան Եղբայր, ամէն նորութիւն գոհողութեամբ կը հնանայ եւ կ'արմատանայ: Եթէ յուսոյ բեկոր մի ունենայինք վերագարծի, առանց որեւէ խնդրանքի կը մնայինք երկար տարիներ ներկայ վիճակով, ինչպէս մնացինք շուրջ երեք տարիներ. օակայն առայժմ յոյսերը խուսափուկ երազներու պէս կը ցնդին ու հետզհետէ ներքին զաւառներէն հայութեան վտիտ բեկորներու կաբաւաններ գալով կ'ստուարացնեն զաղթականութեան թիւը:

Պաշտօններու մէջ երէկի ապաստանած Հայերը կազմակերպութեան փորձեր կ'ընեն. եթէ Լիբանանի եւ Սուրիոյ զաղթականութիւնը իր սեւ բաղդին ձգուի,

Պատմութեան դատաւիճիւրը միայն անէծք պիտի ըլլայ: Այս դատապարտութենէն զերծ մնալու համար էր, որ երբեմն մտածեցի թողուլ քաշուիլ եւ Սրբազնութենէդ խնդրեցի յերուսողէմ կամ ի Ռեմիէ պարզ ու անպաճոյճ խցիկ մը շնորհել կեանքիս արեւմուտքը հոն ողջունելու, սակայն եղբայրական անոյշ յանդիմանութեամբ մը յուսադրեցի՝ «այնքան զոհողութիւններ չփոխանակել անփառունակ առանձնացումով մը, և խուճապի սարսափ մը չաւելցնել ինքզինքը անհայր և անտէր գտնող խեղճ ժողովուրդի մը տառապած ռսկորներուն»:

Այս սրտապնդիչ տողերը գրուած օրէն տասնեւինգ ամիսներ անցած են, բայց ժողովուրդը միշտ անհայր և անտէր մնաց ոչ թէ չկամութեամբ, այլ նիւթական ու բարոյական միջոցներու պակասութեամբ: Ժողովուրդը ընդհանրապէս մեզ նման հացի խնդիրով կը տագնապի: Առաջնորդներ, մանաւանդ եպիսկոպոս առաջնորդներ, առանց առաջնորդարանի ու պաշտօնէտութեան, ըլլան կամ չըլլան, միևնոյն է: Այս դիւրութիւնը մասամբ երուսողէմէն կ'ակնկալեմք. երբ ժողովուրդը օր մը ինքզինք գտնէ և տնտեսական տանելի վիճակ

մը ձեռք բերէ, Ս. Գլխաղիւրը սիրող հայ բարեպաշտք, ինչպէս յանցելու մի, նոյնպէս մերձաւոր կամ հեռաւոր ապագայում կրկնակի կը փոխարինեն երուսողէմի զոհողութիւնը: Այս արգելափակ պարագաները ժամանակին իօսած ու բացատրած ենք Բարգէն Ս. Եպիսկոպոսին, վերջերս ալ Գարեգին Եպիսկոպոսին ու Զաւէն Ս. Պատրիարքին, թէ և նոքա նիւթական պակասութիւնը մեծ արգելք չեն համարիր, սակայն տառապանքի ու կարօտութեան փորձառութիւնը, և թէ՛ ազգերու նիւթապաշտութիւնը այս գոհնիկ գաղափարը ծնած է, թէ նիւթն է միայն ամէն բարեկարգութեան ու կազմակերպութեան գլխաւոր աղբակը:

Ապահով եմք թէ, Պատ. Տնօրէն Խորհուրդը պիտի համակերպի Սրբազնութեանդ ծանօթ ժողովրդասիրութեան, Հակառակ պարագային պէտք ունիմ Զեր անձնական կարծիքին ու խորհրդին: Ընկճուած ենք անօրինակ վշտի խաչին ծանրութեան տակ: Զեմ ըսեր բաժնեցէք այդ անըմբերելի ծանրութիւնը. գոնէ բարոյապէս եւ հղբայրական խորհրդատուութեամբ թիթեցուցէք:

Եղբայրական սիրակեղ ողջագուրմամբ,
Մնամ աղօթարար

Սահակ Բ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոս

Այս նամակը, որ Սիւրիա փոխադրուած Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան և Երուսաղէմի աթոռին միջև առաջին անգամ ըլլալով հարցը պաշտօնապէս մէջտեղ կը դնէր, ինչպէս գիտէք, Սրբազան Հայր, առարկայ եղաւ մասնաւոր ուշադրութեան, եւ տեղի տուաւ լուրջ ուսումնասիրութիւններու:

Զեյր Ամենապատուութեան կողմանէ 25 Մարտ 1924 ին Ն. Ս. Օծութեան Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին ուղղեալ հետեւեալ պատասխանագրին մէջ պարզուած էին ժամանակին Զեյր Բ. Սրբազնութեան եւ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովին տեսութիւնները այս խնդրոյ մասին:

2156/8

28 Մարտ 1924

Շնորհազարդ

Տ. Տ. Սահակ Բ. Կաթողիկոս

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

. Պէյրութ .

Սրբազան Տէ՛ր,

Սրտի մեծ գոհունակութեամբ կարգացինք Զեյր Ս. Օծութեան այն պատուական գիրը, որով Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ Կիլիկեան նոգեհացած Աթոռին ի

Սիւրիա հաստատման մասին ցոյց տրուած հաճութիւնը, և ընդ նմին՝ հարիւր հազարէ տւելի հայ գաղթականութեան մը ազգային — եկեղեցական վերակազմութեան անհրաժեշտութիւնը կը հաղորդէիք մեզ:

Հիմնաւորելու համար այդ անյետաձգելի ձեռնարկը, որը որչափ կենսական նոյնչափ և պատուաբեր պիտի ըլլայ իր հայրենի հողէն բռնի վտարուած զօրախտ հայութեան յոյժ կարեւոր մէկ մասին համար, պէտք տեսած էր Զեյր Ս. Օծութիւնը՝ իբրեւ զարնուած հովուապետը վերաւորուած հօտին՝ ինչ ինչ գոհողութիւններ ակնկալել Երուսաղէմի Աթոռէն, յուսալով իրաւամբ՝ թէ Ան չէր կրնար անտարբեր մնալ պատմական շարաշուք շրջանի մը ազէտքը մասամբ մը դարմանելու նուիրուող անկեղծ ջանքերուն:

Զեյր Ս. Օծութիւնը իրական օժանդակութիւն մը խնդրելու համար Երուսաղէմի Աթոռէն՝ կ'առաջարկէր որ եթէ կարելի է, Պէյրութի և Դամասկոսի վանքերն իրենց մատուաներով Կիլիկեան Աթոռին թոշուին առժամանակ, հոգեւոր տեսչութիւնները զագրին եւ այդ հաստատութեանց վերաբերող կալուածները յանձնուին աշխարհական գործակալի մը՝ Մեր հսկողութեան ներքեւ:

Մրբազան Տէ՛ր,

Հակառակ բոլոր մեր փափաքին՝ որով պիտի տրամադրուէինք աջակցիլ Ս. Օծու-թեանդ՝ որպէսզի յաջողութեամբ գլուխ հանուէր առաջադրուած Կազմական Մրա-գիւրը, ստիպուած եմ դիտել տալու՝ իբրեւ Գահակալը Ս. Յակոբեանց Վանքին՝ թէ այդպիսի տնօրէնութիւն մը վե՛ր կը մնայ մեր իրաւասութենէն, ցորչափ Երուսաղէ-մի Վանքն իր բոլոր իրաւունքներովը ու սեպհականութիւններովը Մեզի աւանդող Ազգին՝ Կեդրոնի՝ կամքը չէ կարելի հա-րցնել ներկայ ծանօթ պարագաներու բեր-մամբ: Տրուած ըլլալով ուրեմն որ Երու-սաղէմի Առաքելական Աթոռը ինքզինքն անձեռնհաս կը նկատէ հրաժարելու Պէյ-րութի և Դամասկոսի և նոյն իսկ Հաթա-քիոյ Տեսչութիւններէն՝ որոնց ի վաղուց հե-տէ յանձնուած է տեղական հայ ժողովուր-դին հոգեւոր մատակարարութիւնն ու կըր-թական հոգածութիւնը. հարկ կը համա-րինք աւելցնել նաև թէ՛ Պէյրութի հոգե-ւոր տեսուչը կալուածական հասոյթ մը չունենալով՝ իր որոշ տմսականը կ'ստա-նայ Երուսաղէմէն, և Դամասկոսի կալուած-ներն ալ հազիւ կ'ապահովեն տեղւոյն հո-գեւոր տեսչին տարեկան համեստ թոշակը:

Նո՛յնն է և Հաթաքիոյ համար: Այս պա-րագան կը հարկադրուինք յիշեցնել, որ-պէսզի գէթ ուրիշներ չկարծեն թէ Երու-սաղէմի Աթոռը ճնշեալովն հայեցակէտով կշիռ մը կ'ուզէ դնել իր անտիղիտալի ի-րաւունքին մէջ:

Բայց, ինչ որ ալ ըլլայ, նուիրական պարտք համարելով Ձեր Ս. Օծութեան ըստ կարելւոյն օգնել և դիւրութիւններ ընձե-ռած ըլլալ՝ կ'առաջարկենք, հաւանու-թեամբ Տնօրէն Ժողովին, ժամանակաւոր պատշաճ կարգադրութիւն մը. ա՛յն է՝ վե-րոյիչեալ քաղաքներուն մէջ Երուսաղէմի Աթոռէն անուանուած հոգեւոր տեսուչնե-րը Կիլիկեան Աթոռին ալ ի սպաս դնել ան-վերապահօրէն, եթէ Ձեր Ս. Օծութիւնը հաճի զանոնք իբրեւ իր Առաքնորդական Փո-խանորդները ճանչնալ: Այդ կրկնակ պաշ-տօններու մէջ զժուար չէ որ հաշտուին Երուսաղէմի Վանքին և Կիլիկեան Աթոռին շահերը միանգամայն. վասնզի Մեր այդ հոգեւոր տեսուչները՝ կալուածական հսկո-ղութեան մը գործը կատարելով միայն, մնացեալին համար պիտի նուիրուին ժո-ղովուրդին ամէն պէտքերուն վարչականօ-րէն, ինչպէս կ'ընէ ցարդ Հաթաքիոյ հո-գեւոր տեսուչը, որուն՝ Ձեր Ս. Օծութեան

խնդրանքին համաձայն՝ ասկէ իւր երկու տարիներ առաջ յանձնուեցաւ Սնտիոքի Հայոց հովուութիւնն ալ: Ի հարկէ Ձեր Ս. Օծութիւնը՝ ժողովրդային սահմանադրական կամ ընտրական իրաւունքը մէջ բերելով՝ անպատեհութիւն մը պիտի վուծայ մատնանշել այդօրինակ անուանումի մը վերաբերմամբ: Սակայն կը կանխենք ըսելու որ՝ ժաւանախառն այդ կարգադրութիւնը Կիլիկեան նորակազմ վարչութեան համար դիւրացում մըն է ըստ Մեզ, մինչև որ Աթոռը ձեռք բերէ ամբողջական կազմակերպութեան մը ամէն հնարաւորութիւնները և սահմանադրական խնդրոյն վիճակի մը նպաստող բոլոր հանգամանքները սիւրբական հողին վրայ առհասարակ:

Եթէ Ձեր Ս. Օծութիւնը Իր բարձր հաւանութիւնը յայտնէ այս մասին, երկու Աթոռներու միջև համեմաշխաբար գործակցելու պէտքը օրինական կապ մը կ'ըլլայ ինքնին՝ որչափ ատեն փորձը ներհակ արդիւնք չիտայ, ու երկրորդական խնդիրներու շուրջ այժմէն հարցեր զննելու փութկոտութիւնները յարմարագոյն ժամանակի մը կրնան վերապահուիլ: Մինք կը խորհինք թէ՛ Երուսաղէմի և Կիլիկեան Աթոռներու միջև մտերիմ մերձաւորութեան

թիւններ պէտք է ստեղծուին, մանաւանդ որ եկեղեցական պաշտօնէութեան մը պատրաստութեան հոգն այսուհետեւ ա'լ աւելի պիտի ծանրանայ Ս. Յակոբեանց վանքին վրայ, ուրկէ ամենայն իրաւամբ պիտի ուղէ օգտուիլ Կիլիկեան Աթոռը: Անգրագառնալով անգամ մըն ալ հոգեւոր տեսչի և առաջնորդական փոխանորդի միացեալ պաշտօններու շուրջ, կը կարծենք թէ Երուսղեմից տեսնեց ծառայելու պարագան, ինչպէս պիտի դիտուէր, վարչական անտեղութեան մը հարցական կէտը պիտի չցցէ Մեր առջև, եթէ խնամով ճշգրտութիւն կրկնակ պատասխանատուութեան սահմանագիծերը Երուսաղէմի և Կիլիկեան Աթոռներուն միաժամանակ հաւատարմօրէն ծառայող հոգեւորականին համար:

Եթէ Ձեր Ս. Օծութիւնը ներողամիտ ըլլայ, պարտք պիտի համարիմ մէկ երկու գիտողութիւններ ալ կցելու նամակիս, Ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելով եղբայրաբար:

Ձեր գրովը մտադրութիւն կը յայտնէիք կաթողիկոսական Աթոռը հաստատել Պէյրութի մէջ: Այդ մասին Ձեր Ս. Օծութեան թողով միանգամ ընդ միշտ վերջնական որոշումը և զործադրութիւնը, պիտի

տի համարձակիմ դիտել տալ՝ թէ աթոռանիստ ըլլալու աւելի յարմարութիւններ կան Հալէպի համար, ո՛չ միայն պատմական ինչ ինչ աւտոգոթիւններու, այլ և փոքր ի շատէ Կիլիկեան Աթոռին վայելուչ ընդարձակ հեղեղեցիով և յատուկ բնակարանով մ'ալ օժտուած ըլլալուն շնորհիւ։ Աթոռին կառավարական կեդրոնին մօտ գտնուելու պարագան չենք կարծեր որ անմիջական օգուտներ կարենայ ընձեռել, և շատ անգամներ ալ, պէտք է խոստովանիլ, դժուար կ'ըլլայ գոհացում տալ պահանջուած բարձր դիրքի մը պայմաններուն՝ զանազան պատճառներով։ Ուստի ժամանակ մը ևս Պէյրութ մնալէ յետոյ՝ որպէսզի օրը օրին ֆրանսական կառավարութեան մօտ Ձեր Ս. Օծութեան միջոցաւ ըլլալիք դիմումները արդիւնաւորուին ընդհանուր կազմակերպութեան օրինազօծի մասին, լաւագոյն կը թուի Մեզ Կիլիկեան Աթոռը վերջնականապէս փոխադրել Հալէպ, ուր անձամբ անշուշտ պիտի վարէք տեղւոյն առաջնորդութիւնը, հոն կեդրոնացնելով կրօնական և վարչական ժողովները, և անոնց գործակցութիւնը ապահովելով Ձեր Ս. Օծութեան նախագահութեան ներքեւ։

Դարձեալ Կիլիկեան ազգային-եկեղեցական կազմակերպութեան մէջ՝ տարակոյս չունինք՝ թէ կարեւոր տեղ մը պիտի գրաւէ Կաթողիկոսական Աթոռի յաջորդութեան կենսական խնդիրը, և առ այդ՝ անհրաժեշտ պիտի ըլլայ, ինչպէս կ'սպասուի Ձեր ծանօթ խոհականութենէն, չչեղիլ նախկին ընտրութեանց աւանդական ուղղութենէն, և Սուրիական Հայութեան անձուկ շրջանակին մէջ չամփոփել ընտրական այդ իրաւունքը, որպէսզի Աթոռն ունենայ իր նախկին հմայքն ու պատկառանքը՝ իբրեւ Երկրորդ Էջմիածնի Ընդհանուր Հայրապետութեան, և մասաւանդ դժնդակ անապակալներու առջեւ կորենայ ազգովին իմն պահպանել Հայաստանեայց Եկեղեցոյ նուիրապետական գլխաւորութիւնը։ Արդ՝ Ձեր Ս. Օծութիւնը պետն ու հովուապետն ըլլալով Կիլիկեան Աթոռին՝ պիտի չթոյլատրէ որ լոկ առաջնորդի մը հանգամանքով տեղի ունենայ իր յաջորդին ընտրութիւնը։ Եթէ իրաւունք կը տրուի Մեզի այս տեսակէտէն դիտել Կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռին գոյութեան հարցը, անհրաժեշտ կը համարինք որ թէ՛ Պոսի պատրիարքարանէն, թէ Եգիպտոսի առաջնորդարանէն և թէ ուրիշ կարեւոր գա-

ղութներէն, ինչպէս և Երուսաղէմի Աթոռէն այժմեան իսկ խորհուրդ հարցուի և ըստ այնմ սահմանադրուի այդ ընտրական իրաւասութիւնը:

Այս ամէնուն մասին՝ որոնց համառօտ ամփոփումը փութացի տալ գրովս, քանի մը անգամներով առիթ ունեցանք խօսելու Ձեր Ս. Օծութեան պատուական նամակը Մեզի բերող Մեծալգոյ Տիար Անդրանիկ Քէնճեանի հետ, և կը յուսամ որ Մեր բարեկամին բերանացի բացատրութիւններն ալ լսելով՝ անվրէպ պիտի գնահատէք Մեր անկեղծութիւնը, և կրկին ուրախութեան առիթը պիտի չնորհէք Մեզի, Ձեր և Ձեր հօտին վստահութեանը արժանացնելով Մեր առաջարկներն ու խորհուրդները:

Աղօթակից

Պատրիարք Երուսաղէմի

Եղիշե Արքեպիսկոպոս Դուրեան

Սիւրիոյ հոգևոր իշխանութեանց երկուութեան վերջ տալու մտօք՝ Պէյրութի, Դամասկոսի և Լաւողիկէի երուսաղէմապատկան պատր. փոխանորդութիւնները Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան տրամադրութեան ներքեւ գնելու մասին Ձեր Ամենա-

պատուութեան կողմէ եղած վեհաճն առաջարկը — առաջարկ՝ որուն արժէքը ա՛լ աւելի շեշտուեցաւ, երբ Սիւրիոյ Պրանս. Վսեմ. Բարձր Գոմիսէրը, ի պատասխան Ն. Ս. Օծութեան դիմումին, իր 14 Օգոստոս 1924 թուակիր գրով կը յայտնէր թէ էրա սիվիլի և Սրաքիս Դեռասնէի խնդրները լուծելու իրաւունքները չէր կրնար տալ Ն. Ս. Օծութեան ներկայացուցած եկեղեցականներուն, որոնք նշանակուած էին նոր կազմին համաձայն—, չը գտաւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան կողմանէ այն ընդունելութիւնը՝ որ կը յուսացուէր:

Նորին Ս. Օծութիւնը կը յայտնէր, թէ զգուշացած էր այդ քայլը առնելէ, Ա. — «Առաջնորդական խնդրոյ թնճուկ մը չըստեղծելու»։ Բ. — «Առաջնորդական փոխանորդներու դէմ ժողովրդական դժգոհութեան պարագային թէ՛ զինքը և թէ Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը աղմուկներու առջև չդնելու» և Գ. — «Կիլիկիոյ պատմական Աթոռի ներկայ միաբանները ապրուստի միջոցներէ չզրկելու համար»:

Երկուութեան վիճակը շարունակուեցաւ, զժգոհութիւններ երևան եկան և Ձեր Ամեն. Սրբազնութիւնը պէտք տեսաւ, 1925 Փետրուարին մէջ, Պատր. Փոխա-

նորդ Գիրաշնորհ Տ. Մկրտիչ Ս. Եպս. Ազանունին մասնաւոր առաքելութեամբ Պէյրութ ղրկել: Նորին Սրբազնութիւնը իր վերադարձին ընդարձակ տեղեկագրով մը պարզեց կացութեան մանրամասն հանգամանքներն ու Նորին Ս. Օծութեան հետ ունեցած տեսակցութիւնները Պէյրութի մէջ:

* * *

1925 տարւոյն մէջ քաղաքական գէպը մը պատահեցաւ Սիւրիոյ Փրանս. հոգատարութեան ներքեւ. դտնուող կառավարութեանց միջեւ, որ փոխեց խնդրոյն հանգամանքները, և մեծապէս ազդեց ու եղաւ մեծագոյն շարժառիթներէն մին՝ ի մասին այն որոշումին զոր պիտի տային 2եր Ամեն. Սրբազնութեանը նախագահութեան ներքեւ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն և Միար. Ընդհ. Ժողովները ի նպատակ Սիւրիա հաստատուած Կիլիկեան Աթոռի շահերուն:

Հողատար պիտութիւնը և Մեծ-Լիւբանանի, Սիւրիոյ և Ալաուքիթներու կառավարութիւնները որոշում տուին տեղական հպատակ ճանչնալ իրենց հողամասերուն մէջ ապաստան գտած հայ գաղթականները: Տեղացիի և գաղթականի հարցը

մէջտեղէն վերնալով, Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան եկեղեցական կազմը ևս կ'ըլլար տեղական հպատակութիւնը վայելող կազմակերպութիւն մը, ևս Ս. Աթոռոյ պատր. փոխանորդները, ևնթակայ ըլլալով Երուսաղէմի պատրիարքութեան, կը պահէին իրենց օտարականի բնոյթը:

Նոր երեան եկած սոյն քաղաքական կացութիւնը մասամբ իրաւունք տուաւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան այն գաղափարին, թէ քաղաքականապէս աւելի օգտակար կ'ըլլար եթէ Սիւրիահայերուն հոգեւոր մատակարարութիւնը լրացուէր տեղական կառավարութեան հպատակ հայ եկեղեցական կազմակերպութեան մը միջոցաւ: Բնականաբար Ս. Աթոռը, հրատարակելով Սիւրիոյ մէջ հովուական գործօն զեր մը ունենալէ՝ կրնար պահել այդ վայրերուն մէջ ունեցած իր վանքերն ու զըպրոցները, բայց նորին Ս. Օծութեան կոչելով՝ Կիլիկեան Աթոռին տխուր վիճակին ու անոր վերակազմութեան և պահպանումի անհրաժեշտութեան մասին, կոչելը՝ որոնք Ս. Կաթողիկոսին հրատարակած Կնալովմա՛լ աւելի արձագանգ գտան ազգին մէջ, համոզեցին միանգամայն Ս. Աթոռը սիրով համակերպելու Սիւրիոյ երեսօղէմապատ-

կան վանքերը, եկեղեցիներն ու վարժարանները նիւիւիկոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցիւ։

Որախոսուելով Սրբուսողէմի Աթոռին նիւիւիկոս Տանն հանդէպ միշտ ցոյց տուած և այս անգամ առաւել ևս շեշտուած բարի տրամադրութիւններէն, Նորին Ս. Օծուած թիւնը՝ 3 մարտ 1929 ին Ձեր Ամենապատուութեան ուղղեց նոր կողմը, որմէ կը քաղենք Պիտեւեալ կարեւոր մասերը։

(Պատճհն)

«Նիւիւիկոյ Կաթողիկոսական կազմակերպութեան համարւը ընդհանրութեան, մասնաւոր արտասահմանի զաղթականութեան, խանդավառ սիրոյն և համակրութեան արժանացաւ։ Ամէն կողմէ մարդուն հետ դրամի անհրաժեշտութիւնը ոչ միայն շեշտուեցաւ, նաեւ ի Հալէպ և ի Փարիզ հանգանակութեան ձեռնարկուեցաւ, որուն մղիչ ուժը վլխաւորապէս եղաւ Ամեն Սրբազնութեանը ու պատուական Միաբանութեան որոշմամբ՝ Պէյրութի, Դամասկոսի և Լաւոզիկէի տեսչութիւնները զաղրեցնելու և վանատունները Կաթողիկոսութեան տրամադրութեան տակ դնելու յանձնառութիւնը։

«Եւրանանի հայ առաջնորդութիւնը բարձրացնելու համար նիւրոսէն Գեր. Տ. Նդիշէ Ս. Եպիսկոպոսը հրաւիրեցինք, առաջնորդի կամ կաթ. փոխանորդի պաշտօնով։ Դաւառական և Քաղաքական ժողովները դադարեալ հռչակեցինք ցնոր տընօրէնութիւն, և Վարչական ժողով մը նշանակեցինք իրրեւ խորհրդական ու օգնական Կաթ. Փոխանորդին։

«Կարծեմ ժամանակն է, Սրբազան Եւրայր, Պէյրութի մէջ, որ մեր դիրքաւորեցիւ կողմն է, վերջ տալ երկուութեան, նոր մղում տալու համար կազմակերպական հանգանակութեան։ Այս կտրգադրութեամբ, աղքատ հասարակութիւնը, որ հաջգտնելու համար գաղթականութեան ցուպը ձեռքէն ձգած չէ, պիտի ազատի առաջնորդարանի անունով տարեկան 60-70 հնչուն ոսկի խճաւէն, Ս. Նշան Վանքը Եպիսկոպոսարան կ'ըլլայ, և երկսեռ դպրոցները եպիսկոպոսի անմիջական հսկողութեամբ աւելի փայլ ու անուն կ'ունենան, ու Ս. Նշանէն ուժացող ազգայինք, իրրեւ մասն ընդհ. գաղթականութեան, նախկին և կրկնապատկուած սիրով պիտի փարին Ս. Եկեղեցիին և այսու արտաքին վտանգի ու ժգնութիւնը իր թա-

ժըլ պլտի կորսնցնէ։ Բաւական է որքան բարբառնցիկն «Հայ, Ս. Եկեղեցին ներքին պառակտումով կորսուած է»։ Ինկածը կանգնել ու կորսուածը գտնել ու փրկել Ձեր ու մեր պարտաւորութիւնն է։»

Ձեր Ամեն. Սրբազնութիւնը, Տնօրէն Ժողովոյ հետ խորհրդակցելէ յետոյ, որոշեց Միաբանական Ընդհանուր Ժողով գումարել, և խնդիրը յանձնել անոր քուէարկութիւն։ Ձեր Ամենապատուութիւն հրաւերին վրայ 26 Մարտ 1929 ին գումարուած Միաբ. Ընդհանուր Ժողովին մէջ կարգացուեցաւ Ձեր Բ. Սրբազնութիւն հետեւեալ պաշտօնազիրը։

21 Մարտ 1929

Համար 8400/8

Պատուարժան Միաբանական
Ընդհանուր Ժողովին.

Թայտնի է Պատուարժան Միաբանական Ընդհանուր Ժողովոյդ, թէ Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսը, և հարիւր հազարէ աւելի իր ժողովուրդը, քաղաքական ծանօթ պարագաներու բերմամբ ապաստան գտած են Սիւրիոյ մէջ, շնորհիւ Հոգատար և տեղա-

կան կառավարութեանց բարեացակամութեան։

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոս, Սիւրիա հաստատուելէն առդին, ձեռնարկներ կատարած էր Կիլիկիան Աթոռին կազմակերպութիւնը հաստատուն հիմիրու վրայ դնելու մտօք, և առաջին օրէն թէ՛ պաշտօնադիրով և թէ՛ յատուկ Պատուիրակի միջոցաւ դիմումներ կատարելով Ս. Աթոռոյս, խնդրած էր որ Սիւրիոյ մէջ (Պէյրութ, Դամասկոս և Լաւոդիէ) գտնուող և Ս. Աթոռէս ղրկուած միաբան վարդապետներով կառավարուող երեսնաղէմապատկան եկեղեցիներն ու վանքերը առժամայիս տրամադրուին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն. իսկ նոյն վայրերու վանքապատկան կալուածներուն սեփականատիրութիւնը ըստ առաջնոյն պատկանի Երուսաղէմի Ս. Աթոռին, և անոնց մատու կարարութիւնը կատարուի Ս. Աթոռէս կարգուելիք աշխարհական գործակալներու ձեռամբ։

Ինչպէս կ'երեւի Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին և Ս. Աթոռոյս միջև 1924 էն ի վեր այս մասին փոխանակուած թղթակցութիւններէն, Նորին Ս. Օծութեան այդ առաջարկութիւնը և սղգային զանազան

մարմիններէն, թերթերէ ու մասնաւոր անհատներէ յայտնուած փափաքն ու հղած թելադրութիւնները Տնօրէն ժողովս ուշադրութեան առարկայ ըրած ըլլալով, սկզբունքով ընդունած էր՝ որ երկու Աթոռներուն միջեւ կատարուելիք բանակցութիւններով յարմարագոյն կարգադրութիւն մը խորհուի, երբ Կիլիկիան Արոտիկ վարչական վերակազմութիւնը հաստատուն հիմնքով տրայ դրուած ըլլայ:

Նորին Ս. Օծութիւնը, վերջերս ալ Պէյրութէն ուղղած Իր Յ Մարտ 1929 թուականիւր պաշտօնագրով յայտնած է, թէ կազմակերպութեան զործին սկսուած ըլլալով, Տ. Եղիշէ Ս. Եպս. Կարօեանը Պէյրութի կաթողիկոսական փոխանորդ անուանած է, ուստի ժամանակը հասած կը նկատէ՝ որ, Պէյրութէն սկսելով, վերջ տրուելի հողերը ներկայացուցչութեան երկուութեան, եւ տեղւոյն Ս. Նշան վանքը, եկեղեցին ու պարոցները յանձնուին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան:

Տնօրէն ժողովոյս վերջին նիստին մէջ ուշադրութեան առնուեցաւ Ս. Կաթողիկոսին վերոյիշեալ պաշտօնագիրը, եւ նկատելով՝ որ Սիւրիոյ երուսաղէմապատկան վանօրէից եւ եկեղեցիաց Կիլիկիոյ Կաթո-

ղիկոսութեան փոխանցումի մասին եղած խնդրանքին նկատառումն ու առ այդ ըլլալիք վերջնական տնօրինութիւնը անկէ Պատուարժան Միաբանական Ընդհանուր ժողովոյդ, օրինական դատուեցաւ սոյն հարցի մասին խորհրդակցելու յատենի Ընդհանուր ժողովոյդ, եւ Անոր հաճութեամբ վերջնական եզրակացութեան մը յանգլի:

Տնօրէն ժողովս պարտք կ'զգայ այս խնդրոյ մասին պարզել իր հետեւեալ տեսակէտը:

Նկատելով՝ որ քաղաքական պարագաներու բերմամբ Սիւրիա փոխադրուած Կիլիկիան Աթոռին կազմակերպութիւնը ապահովելու մտօք լուրջ ջանքեր կ'ըլլան Նորին Ս. Օծութիւն կողմանէ, և նկատելով որ ամբողջ Ազգին, ինչպէս նաեւ Միաբանութեան ալ, շիրմ բաղձաւքն է արդիւնաւորուած տեսնել այդ նպատակաւ եղած ու ըլլալիք աշխատութիւնները, Տնօրէն ժողովս այն կարծիքն ունի, թէ կարելի պիտի ըլլայ, Պատուարժան Միաբանական Ընդհանուր ժողովոյդ հաճութեամբ, երկու Աթոռներուն միջեւ կայաւորելիք համաձայնութեան հիմանց վրայ, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տրամադրութեան ներքեւ ղնել Պէյրութի, Դամասկոս-

սի եւ Լաւոդիկէի մեր վանքերն ու ժամատունները միայն, և նոյն տեղերու տեսչութիւնները վարող միաբան վարդապետներու պաշտօններուն վերջ տալով, կոչել զանոնք Ս. Աթոռս: Իսկ նոյն երեք տեղերու աթոռապատկան կալուածոց վերականգնութիւնը յանձնել ուղղակի Ս. Աթոռէս որդուելիք յարմար և վստահելի գործակալներու՝ մատակարարելու և արդիւնաւորելու համար զանոնք յօգուտ Ս. Աթոռոյս:

Աղօթարար

Պատրիարք Երուսաղէմի

Նիլիէ Արքեպիսկոպոս Գուրեամ

Համաձայն Տնօրէն Ժողովի վերոյիշեալ պաշտօնագրին՝ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը միաձայնութեամբ քուէարկեց՝ Կիւլիկոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցել Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաւոդիկէի երուսաղէմապատկան երեք թեմերը՝ իրենց վանքերով, հիկղեցիներով և վարժարաններով: Ձեր Բ. Սրբազնութեան եւ Նորին Ս. Օծութեան միջեւ այս մասին փոխանակուած գրութիւնները կը գնինք ստորև:

28 Մարտ 1929.

Համար 8415/8

Շնորհազարդ

Տ. Տ. Սահակ Բ. Սրբազան Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Պէյրութ

Պատիւ ունցանք ընդունելու Ձեր Ս. Օծութեան Մարտ 3 թուակիր, Համար 2090/61, պաշտօնագիրը, որով հաճած էիք տեղեկութիւններ հաղորդել Կիլիկիան Աթոռոյդ Սիւրիոյ մէջ կազմակերպութեան համար հղած ձեռնարկներու մասին, եւ փափաք յայտնած էիք՝ ժամանակը հասած նկատել Սիւրիոյ երուսաղէմապատկան թեմերը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցելու:

Տնօրէն Ժողովս ուշադրութեան առնելով Ձեր Ս. Օծութեան այդ պաշտօնագիրը, յարմար դատեց Ձեր առաջարկութեան նկատառումը յանձնել Միաբանական Ընդհանուր Ժողովոյն, եւ Անոր հաճութեամբ ու որոշմամբ տնօրինել պարտուպատշաճը:

Տարւոյս Մարտ 26 ի կրեքշարթին, յիտ միջօրէի ժամը 4,30 ին Մեր նախագահութեամբ գումարուած Միաբանական

Ընդհանուր ժողովս մասնաւոր խորհրդաւցումներէն առարկայ ըրաւ Զեր Ս. Օծուած թեան առաջարկը, և միաձայնութեամբ որոշեց՝ Սիրիոյ երուսաղէմապատկան թեմերուն վերաբերող եկեղեցի, վանատուն և դպրոց փոխանցել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Որոշուեցաւ նաև, որ այդ փոխանցումը սկսի Պէյրութէն, ուր Զեր Ս. Օծուածն կողմէ Կաթողիկոսական Փոխանորդ Կարգուած է արդէն Դեր. Տ. Եղիշէ Ս. Եպս. Կարօեան:

Միաբանակոն Ընդհանուր ժողովոյս սոյն որոշումը անմիջապէս հաղորդուեցաւ Զեր Ս. Օծուածեան, 26 Մարտ թուակիր մեր հետեւալ հեռագիրով.

Sainteté Sahag Catholikos Beyrouth.
Assemblée Générale Congrégation tenue aujourd'hui décida unanimement transférer THEMES de Syrie sous autorité Votre Sainteté.

PATRIARCHE TOURIAN.

Պէյրութի, Դամասկոսի և Լաւողիկէի մեր տեսչութեանց հետ ուղղեալ պաշտօնագիրերով հաղորդուեցաւ իրենց՝ Միաբանական Ընդհ. ժողովոյս վերոգրեալ որոշումը, և յանձնարարուեցաւ սպասել մեր հրահանգներուն, վերջնական փոխանցումը կատարելու համար:

Հաղորդելով զայս Զեր Ս. Օծուածեան, սրտագինս կը մաղթենք կատարեալ յաջողութիւն և կարողութիւն, ի բարգաւաճումն Կիլիկիան Աթոռորդ և ի մխիթարութիւն Ազգիւ Հայոց:

Ողջունել Սիրոյ, Աղօթակից

Պատրիարք Երուսաղէմի

Սյրիե Արքեպիսկոպոս Դուրեան

(Պատճհն)

Կարսդիկոստօրիւմ Հայոց

Կիլիկիոյ

Պէյրութ, 8 Ապրիլ 1929,

Համար 2090/92

Ամենապատիւ

Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արք-եպս. Դուրեան,

Պատրիարք Հայոց յԵրուսաղէմ.

Զեր Սրբազնութեան Մարտ 28 կրկին գրութիւնք թէ՛ մեզ և թէ Ընդհանուր Հայ ժողովրդին համար կրկնապատկ բերին: Զեր հեռագրին վրայ արդէն գրած էինք, որ Հալէպի թեմին բոլոր եկեղեցիներուն մէջ բարեմաղթութիւններ կատարեն վասն կեանաց Սրբազնութեանդ և յարատե բարգաւաճման Միաբանութեան:

Գոհութեամբ տեղեկացայ, որ մօտ օ-

քերս Ս. Աթոռոյ իրաւասունքի պիտի գան Պէյրութի վանատուն և գարոցնեբու յանձնըման համար ի պաշտօնէ. մեր գործն ալ արդէն լրացած ըլլալով Հալէպ դառնալու օրերը մօտեցած են. կը խնդրեմ, որ հաճիք օր առաջ զրկիլ՝ օր առաջ փրկելու համար զմեզ հոգեմաշ տաղտուկներէ:

Եղբայրական անկեղծ սիրոյ ողջագուրմամբ,

Մնամ Աղօթարար
Սահակ Բ. Կաթ. Կիլիկիոյ

Զեր Ամեն. Սրբազնութեան և Տնօրէն Ժողովոյ կողմանէ մեր անձին վըստահուած փոխանցման գործողութեանց մասին ստացանք 11 Ապրիլ 1929 թուակիր հետեւեալ հրահանգ-պաշտօնագիրը:

(Պատճեն)

Համար 8499/8

11 Ապրիլ 1929,

Գերաշնորհ

Տ. Մատթէոս Ս. Եպս. Գայրզնեան,

Միաբան Առաքելական Ս. Ուխտիս,
Աստ

Ըստ առաջարկութեան Տնօրէն Ժողովոյս, Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը

տարւոյս մարտ 26 ի երեքշաբթի օրուան լիագումար նիստին մէջ ընթացք տալով Նորին Ս. Օծութիւն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսի քանիցս կրկնած առաջարկներուն, միաձայնութեամբ որոշեց՝ Սիւրիոյ մէջ գտնուող երուսաղէմացատու կան թիմերը (Պէյրութ, Դամասկոս և Լաւոդիկէ) իրենց եկեղեցիներով, վանատուններով եւ ազգային վարժարաններով առ ժաւապիս փոխանցել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Հոգեւոր Իշխանութեան:

Սոյն որոշումը թէ՛ հեռագիրով և թէ՛ մասնաւոր պաշտօնագրով հաղորդուեցաւ Նորին Ս. Օծութեան, ինչպէս նաև վերոյիշեալ վայրերը պաշտօնավարող մեր փոխանորդներուն, և ծանուցուեցաւ թէ Ս. Աթոռոյս կողմանէ մօտ օրէն մասնաւոր պաշտօնեայ մը պիտի ղրկուի փոխանցումը կատարելու համար:

Ժողովս զստահ Զեր փորձառութեան և խոհականութեան վրայ, յարմար դատեց այդ պաշտօնը յանձնել Զեր Գերապատուութեան, Զեզ աջակից տալով Ս. Աթոռոյս զիւանապետ Մեծ. Տիար Կարապետ Նուրհանը: Ուստի ներկայիւս յանձնարարելով որ փութացնէք Զեր ուղևորութիւնը, ժողովս հարկ անհրաժեշտ կը դա-

տէ տալ հետեւեալ հրահանգը, որուն համաձայն պիտի կատարուին փոխանցումները:

Ա. — Կիւիկիւոյ Կաթողիկոսութեան պիտի յանձնուին՝

1.— Պէյրուքի մէջ՝

Երուսաղէմապատկան եկեղեցին, յարակից վանատունը և ազգային վարժարանը: Իսկ Ս. Աթոռոյս սեփականութիւնը կը մնայ հին գերեզմանատան հողը:

2.— Դաւնաւոյ մէջ՝

Երուսաղէմապատկան եկեղեցին, յարակից վանատունը և ազգային վարժարանը: Իսկ Ս. Աթոռոյս սեփականութիւնը կը մնան Աղքատանոցի Թաղը, վարձու տրուած միւս կալուածները, և վանքին կից պարիսպէն դուրս գտնուող պարտէզը(*):

3.— Լաւոզիկի մէջ՝

Երուսաղէմապատկան եկեղեցին, յարակից վանատունը և ազգային վարժարանը: Իսկ Ս. Աթոռոյս սեփականութիւնը կը մնան վարձու տրուած միւս կալուած-

(*) Դամասկոսի ներկայ ազգային վարժարանի շէնքը ցորձան ծառայէ իր նպատակին՝ կը մնայ Կիւիկիւոյ Կաթողիկոսութեան իրաւասութեան ներքեւ: Իսկ վարժարան ըլլալէ զազրելու պարագային՝ ըստ առաջնոյն կ'անցնի Երուսաղէմի կալուածներուն կարգը:

ները, հին գերեզմանատան հողը, և Եւագուպէի 9 կտոր ձիթաստաններուն կէս բաժինը:

Բ.— Վերոյիշեալ երեք թեմերու վանքերէն իւրաքանչիւրին մէջ հարկ է որ կահաւորուած սենեակ մը պահուի իբրեւ Երուսաղէմատան մաս, Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան անունով:

Գ.— Արդէն հրահանգ տրուած է Սիւրիոյ միւր երեք տեսուչներուն, որ փոխանցումէն անմիջապէս ետք վերադառնան Ս. Աթոռ: Հետեւեալը ցարգ անոնց ձեռքով կառավարուող հրուսաղէմապատկան կալուածներու մատակարարութիւնը հարկ է յանձնել պարկեշտ ու խղճամիտ գործակալներու, պէտք եղած հրահանգները տալով անոնց, ի մասին բարեք մատակարարութեան և շահագործութեան աթոռապատկան կալուածներու, և այդ նոր գործակալներուն անունները հաղորդել մեզ, որպէսզի յանուն իրենց փոխանորդազրեք զրկուին մեր կողմանէ(*):

(*) Գործակալը պարտաւոր պիտի ըլլան, պաշտօններն ստանձնած օրէն՝ Երուսաղէմապատկան կալուածոց արգիւնները Ս. Աթոռոյս հաշուոյն անցնել ուղղակի, զգուշանալով յատկապէս զանոնք փոխանորդներու ծախուց, ըլլան անոնք Երուսաղէմի միաբան կամ ոչ:

Դ.— Ժողովս կը փափաքի, որ Զեր այս ուղեւորութենէն օգտուելով, մանրամասն քննութիւն մը կատարէք Սիւրբոյ մէջ Ս. Աթոռոյս սեպհական բոլոր կալուածներուն վրայ, և ճշգրտով անոնց տեսակները, վարձակալութեանց պայմանները, հասոյթներու քանակը, անոնց մատակարարութեանց եղանակը, և այլն, Զեր օգտակար և յարմար դատած կարգադրութիւններն ընէք տեղին վրայ, և Զեր վերադարձին լիակատար տեղեկագրով մը իրազեկ ընէք Տնօրէն Ժողովս եղած քըննութեանց և տեղի ունեցած կարգադրութեանց մասին:

Մաղթելով Զեր Սրբազնութեան կատարեալ յաջողութիւն և արդիւնաւորութիւն:

Ողջունիւ Սիրոյ, Աղօթակից
Պատրիարք Երուսաղէմի
Յովիէ Արքեպիսկոպոս Դուրեան

Ըստ հրամանի Զեր Ամեն. Սրբազնութեան, 1929 Ապրիլ 14ին գէպի Պէյրութ ճամբայ ելանք, մեր հետն ունենալով Ս. Աթոռոյ դիւանապետը Ալն. Տիար Կարապետ Նուրեան:

Ըստ Հին Տոմարի Ս. Զատկի տօնա-

կան օրերուն առթիւ մեր Երուսաղէմ գլխաւոր անհրաժեշտ ըլլալուն, Զեր Ամենապատուութիւնը հրամայած էր, որ մեր պաշտօնը Սիւրբա լրացնենք երկու շաբթուան մէջ: Ըստ այսմ, հակառակ մեր երթալիք վայրերուն իրարմէ ունեցած հեռաւորութեան եւ մեր յառաջացած տարիքին, ջանք չխնայեցինք որպէսզի կարենայինք սահմանեալ ժամանակամիջոցի մէջ գործադրել Զեր Բ. Սրբազնութեան հրամանը:

Մեր առաջին կայանը եղաւ Պէյրութ, ուր ժամանելուս այցելեցինք Նորին Ս. Օծութեան Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսին, որուն հետ ունեցանք փոխանցման գործողութեանց մանրամասնութիւնները ճշգրտ առաջին տեսակցութիւնն իս: Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսը իր կողմանէ Լիբանանի Կաթողիկոսական Փոխանորդ Նշանակուած Գեր. Տ. Եղիշէ Ս. Եպս. Կարօեանի պաշտօն տուաւ հետեւեալ օրը մեզի հանդիպիլ Ս. Նշան Վանքին մէջ, և մեր ներկայութեան Ս. Աթոռոյ Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. Զանսըզեանէն ստանալ Ս. Նշան Եկեղեցին՝ մէջի անօթներով և զգեստներով, փոխանորդարանը՝ մէջի գոլքերով, ազգային վար-

ժառանգը, վանքի բակը, ինչպէս նաև նոր գերեզմանատան հողը, զոր գնած էր վանքը՝ ասկէ մօտաւորապէս վեց տարի առաջ: Փոխանցուած եկեղեցական անօթներուն և գոյքերուն համար կազմուեցաւ լիակատար ցուցակ մը, որը Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանաչողներն և Տ. Եղիշէ Ս. Եպս. Կորօեանի կողմէ ստորագրուելէ յետոյ՝ յանձնուեցաւ մեզ:

Յանձնուի գործողութիւնը լրանալէն յետոյ, ըստ Ձեր Բ. Սրբազնութեան հրամանին՝ Գեր. Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանաչողներն ազատ կացուցինք իր պաշտօնէն:

Պէյրութի մէջ կալուած չունի Ս. Աթոռը, բացի հին գերեզմանատան գետնէն, որուն պահպանութիւնն ու մատակարարութիւնը յանձնուեցաւ տեղւոյն եւրեւելի ազգայիններէն Մեծ. Տիար Միհրան Քեհեաեանի:

Նորին Ս. Օծութիւնը Դամասկոսի եւ Լառդիկէի վանքերուն և եկեղեցիներուն փոխանցումին համար նշանակեց Գեր. Տ. Խաչ. Մ. Վրդ. Ալապահեանը, որ մեզի բնակեցաւ, երբ մեր Պէյրութ ժամանելուն երբորդ օրը, 19 ապրիլ, ճամբայ ելանք դէպի Դամասկոս:

Նոյն երկկոյին հասանք Դամասկոս և

հետեւեալ առաւօտուն Պապը-Շարքիի Ս. Սարգիս Վանքը երթալով, ամբողջ օրը յատկացուցինք հսկելու Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմահեանի կողմէ՝ Կաթ. Պատուիրակ Գեր. Տ. Խաչ Մ. Վրդ. Ալապահեանին կատարուած փոխանցումին ըստ հրահանգի. յանձնուեցան տեղւոյն եկեղեցին՝ իր անօթներովն և զգեստներով, փոխանորդարանը՝ մէջի գոյքերով, վարժարանը՝ իր յարակից մասերով, և գերեզմանատունը: Փոխանցուած եկեղեցական անօթներուն և գոյքերուն համար հոն ալ յանձնուեցաւ մեզի՝ կազմուած և երկուստեք ստորագրուած ծուցակը:

Յաջորդական երկու օրերը յատկացուցինք տեղւոյն երուսաղէմապոստկան կալուածներու քննութեան: Ասոնք կը բաղկանային 15 կտորներէ և պարտէզէ մը: Բացի 2 կտորներէն, որ վարձու տրուած են օտարազգի պատուաւոր անձի մը, մնացեալները նախանձելի վիճակ մը չեն ներկայացներ: Ասոնց եկամուտը 250 Պաղեստինեան Լիրա հաշուուած է, որմէ մաս մը անգանձելի կը մնայ ամէն տարի: Ուրախ ենք յայտնել, թէ տեղւոյն պատուաւոր ազգայիններէն Մեծ. Տիար Ֆիլիպ Գաբրիէլեան հաճեցաւ յօժարովամբ ստանձնել

այդ կալուածոց մատակարարութիւնը, եւ ինչպէս յայտնի է Ձեր Ամենապատուութեան, յիշեալը այդ կալուածոց գործակալ կարգուած ըլլալով, այժմ կը գործէ Ձեր Սրբապետութենէն իւրեն տրուած լիազօրութեան փոխանորդագրով:

Դամասկոսի կալուածական արդեանց մեծագոյն մասը հարկ պիտի ըլլայ ամէն տարի նորոգութեանց յատկացնել փճացումէ փրկելու համար զանոնք:

Նորին Ս. Օծութիւնը Դամասկոսի կաթ. Փոխանորդ կարգած էր Գեորգ. Տ. Խաչ. Մ. Վրդ. Աջապահեանը, եւ փափաք յայտնած էր, որ փոխանացումէն յետոյ Գեորգ. Տ. Սուրէն Վրդ. մնայ ի Դամասկոս, մինչեւ որ Տ. Խաչ. Մ. Վրդ. լրացնելով Լաւողիկէի վանուց եւ եկեղեցւոյն ստանձնումի գործը՝ կարենայ վերագառնալ Դամասկոս:

Ապրիլ 24ին կարողացանք մեկնել Հալէպ, ընկերութեամբ Խաչ. Մ. Վրդ.ի եւ հոն երկու օր մնալէ եւ տեղւոյն երուսաղէմապատկան կալուածները քննելէ յետոյ՝ ճամբայ ելանք, դարձեալ Խաչ. Մ. Վրդ.ի ընկերակցութեամբ, ղէպի Լաւողիկէ, ուր հասանք Ապրիլ 26 ին:

Լաւողիկէ մեր ժամանումին երկրորդ օրը կատարուեցաւ փոխանցումը՝ Պատ.

Փոխանորդ Տ. Վահան Վրդ. Գէորգեանի կողմէ՝ Կաթ. Պատուիրակ Տ. Խաչ. Մ. Վրդ. Աջապահեանի, այն է՝ տեղւոյն եկեղեցին՝ իր անօթներով, փոխանորդարանն՝ իր գոյքերով, դպրոցն՝ իր յարակից մասերով, որ կը կազմեն նախկին Հոգեւորներ, եւ Գեորգեանատունը: Կատարուած նոր փոխանցումի ցուցակը այստեղ ալ պատրաստուելով եւ հրկուստեք ստորագրուելով յանձնուեցաւ մեզի:

Հետեւեալ օրը զբաղեցանք տեղւոյն երուսաղէմապատկան կալուածներուն քնննութեամբ: Անոնք կը բաղկանան 15 կլետորէ, (տուն, խանութ, եւ ընդարձակ գետին մը): Գիտինք՝ հայ գաղթականներ վերածած են քէմբի, ուր կը բնակին առողջապահական շատ յոռի պայմաններու տակ:

Այստեղի կալուածներուն վիճակը Դամասկոսիներէն աւելի վատթար է: Վերի վերոյ տարեկան 104 Պաղեստինեան Լիրայի հասոյթին մեծ մասը պէտք է յատկացնել նորոգութեանց, որպէս զի կարելի ըլլայ անոնց պահպանումը:

Ինչպէս Դամասկոս, հոս ալ բախտ ունեցանք հաւանութիւնը առնելու տեղւոյն պատուաւոր ազգայիններէն Մեծ.

Տիար Յարութիւն Մաքինաճեանի, որուն յանձնեցինք աթոռապատկան կալուածներէն մատակարարութիւնը, եւ առ այդ՝ Ձեր Ամենապատուութեան կողմէ տրուած լիազօրի փոխանորդադէրը:

Նորին Ս. Օծութիւնը Հաւողիկէի առաջնորդ կարգած էր Անտիոքի առաջնորդ Գեոր. Տ. Եփրեմ Ծ. Վրդ. Տոհմունին. բայց նկատելով որ նա ժամանակի մը համար պիտի չկրնայ Հաւողիկէ գալ, փափաք յայտնած է որ Տ. Վահան Վրդ. Գեորգեան մնայ անդ, գոնէ երկու ամիս եւս: Ուստի առժամապէս հոն թողուցինք Տ. Վահան Վրդ.-ը, եւ մեզ հետ ունենալով Տ. Սադ. Ծ. Վրդ. Աջապահեանը, Ապրիլ 29 ին մեկնեցանք Հաւողիկէէն, և հետեւեալ օրը վերադարձանք Պէյրութ, ուր այցելեցինք Վեհ. Կաթողիկոսին և պատրաստուած զոյգ ցուցակները՝ Նորին Ս. Օծութեան և մեր կողմէ ստորագրուած՝ փոխանակուեցան, և այս կերպով վերջացաւ Ս. Աթոռոյ եւ Կիւլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջեւ կատարելի փոխանցման գործողութիւնը:

Ն. Ս. Օ. Կիւլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսը հետեւեալ նամակաւ յայտնած է արդէն իր մասնաւոր շնորհակալութիւնները Ձեր Ամենապատուութեան:

(Պատճեն)

Կաթողիկոսութիւն Հայոց
Կիւլիկիոյ

Պէյրութ, 28 Ապրիլ 1929,

Համար 2090/106

Ամենապատիւ

Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արք.-եպս. Դուրեան,
Պատրիարք Հայոց
յերուսաղէմ

Ձեր Յարգելի Պատուիրակութեան՝ Ս. Աթոռոյ երեցազոյն անդամ Գեոր. Տ. Մատթէոս Ս. եպս. Գայլզճեանի և Տիար Կարապետ Յ. Նուրեանի՝ Դիւանապետ Ս. Աթոռոյ, ձեռամբ ստանալու պատիւն ունեցանք Ձեր Սրբազնութեան Թ. Ք500/8 և Ապրիլ 11 պաշտօնագիրը, որով կը հաղորդուէր՝ համաձայն Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ միաձայն որոշման՝ Պէյրութի, Իսթանպուլի և Հաւողիկիոյ երուսաղէմապատկան եկեղեցիներու, վանատներու և վարժարաններու յանձնումը սրբազան տնօթ. ներով, զգեստներով, յարակից շէնքերով և տնական կահ կարասիներով:

Շնորհակալու եղաւ ուրախ եմք այնու

յուստով, որ Միաբանութեան այս զոհողութիւնը մեծ ու զօրաւոր աւելի կամ ազդակ պիտի ըլլայ առհասարակ հարուստ և ուղքատ ազգայնոց, ըստ չափու կարողութեան չղլանալ իրենց աջակցութիւնը ի լիակատար կազմակերպութիւն կիլիկեան Կաթողիկոսութեան հին և նոր թեմերուն:

Յանձնումը կատարուեցաւ ի Պէյրութ մասի 17 ին Կաթ. Փոխանորդ Տ. Նզիրէ Ս. Եպսկո. ի, ի Դամասկոս և ի Լատիկէ՝ ստացման փոխանորդ կարգուած Տ. Խաչ Ն. Վարդապետի՝ ամսի 20 ին եւ 25 ին, և Պատուիրակութիւնը վերադարձաւ ի Պէյրութ 26 ին ու վաղը պիտի վերադառնայ յերուսաղէմ: Տիրոջ խաղաղութեան հրեշտակը ուղեկից:

Յանձնում և ստացում որքան յուսատու և քաջալերական, նոյնքան ծանր է օգտակար ընելու Եկեղեցիին: Ազօթեցէք Սրբազան Եղբայր, թո՛ղ ազօթ է Միաբանութիւնը, որպէս զի կարող ըլլանք ուժասպառ ուսերով տանիլ ծանրագոյն բո՛ր և պարտական չը մնալ առաջի Աստուծոյ, առաջի Ս. Գլխաւորին, Միաբանութեան և Ազգիին:

Եղբայրական անձեռնդ սիրոյ համբուրիւ

Մնամ Ազօթաբար

Ասնալ Բ. Կար. Կիլիկիոյ

Կը մնար գործադրել Ձեր Ամեն. Սըրբազնութեան տուած հրամանը. Սիւրիոյ Ֆրանս. Վսեմ. Բարձր Գոմիսէրին հաղորդել և միանգամայն յայտարարել թէ Սիւրիոյ երուսաղէմապատկան թեմերը փոխանցուած են Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Բարձր Գոմիսէրէն ժամադրութիւն ըստանալով, ապրիլ 30ին ներկայացանք Նորին Վսեմութեան, և մատուցինք Ձեր Բ. Սրբազնութեան կողմէ իրեն ուղղեալ պաշտօնագիրը՝ որուն թարգմանութիւնը կը ղընենք ստորև:

(Թարգմանութիւն)

Համար 8508/16

13 Ապրիլ 1929

Նորին Վսեմութիւն Մ. Բօնսօ, Ֆրանսական Հանրապետութեան Բարձր Գոմիսէր Սիւրիոյ, Լիբանանի և Ալաուիթիներու Պետութեանց մօտ,

ի Պէյրութ

Ձերդ Վսեմութիւն,

Պատիւ ունինք Ձեր Վսեմութեան մատուցանելու մեր յարգանքները և իր բարձր հաւանութեանը ներկայացնելու մեր պատրիարքարանին այն կարգադրութիւնը, զոր որոշած ենք ընել՝ ընթացք տալու համար զիմումի մը, որ եղած է մեզ Նորին Ս.

Օձութեան Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Սրբազան Կաթողիկոսի կողմէ։ Այս կարգադրութիւնը կը վերաբերի հայ հոգեւոր իշխանութեան՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակներուն, որոնք հաստատուած ըլլալով Սիւրիոյ, Լիբանանի եւ Ալաուիթիներու երկիրներուն մէջ, ու կը վայելեն Ձեր բարձր եւ բարեխնամ վարչութեան բարիքները։

Ինչպէս ծանօթ է Ձեր Վսեմութեան, Պէյրութի եւ Դամասկոսի նախկին վիլայէթները եւ Լիբանանի ինքնավար սանձազը, որոնց հողամասերէն կազմուած են այսօրուան Սիւրիոյ, Լիբանանի եւ Ալաուիթիներու կառավարութիւնները, պատերազմէն առաջ, Հայ Եկեղեցական կազմակերպութեան տեսակէտով, բաժնուած էին մեր Երուսաղէմի պատրիարքութեան ենթակայ առաջնորդական երկք թեմերուն։

Ի բաց առեալ Հալէպի շրջանակը, որուն հայ առաջնորդութիւնը ենթակայ էր եւ է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւոր իշխանութեան, մեր Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաթաքիոյ պատր. փոխանորդները ի վաղուց հետէ կը հովուէին Սիւրիոյ տեղացի հայ գաղութները։

Այս հին կազմակերպութիւնը շարունակած է իր գոյութիւնը ունենալ պատե-

րագմի յաջորդող շրջանին, եւ Յրանսական Հանրապետութիւնը՝ իր հոգատար պետութեան բարձր վեհանձնութեամբը՝ հաճած է իր կամքը ներկայացնող բարձրագոյն պաշտօնատարներու միջոցաւ շնորհել իր բարձր պաշտպանութիւնն ու քարեացակամութիւնը՝ Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Լաթաքիոյ մեր պատր. փոխանորդներուն։

Գանիցա առիթ ունեցանք կատարելու մեր քաղցր պարտականութիւնը՝ յայտնելով մեր շնորհակալութիւնները, մեր ներկայացուցիչներուն ընծայուած այս բարեացակամութեան համար։

Բայց պատերազմին յաջորդող դէպքերը պատճառ եղան Ֆրանսական հոգատարութեան ենթակայ այս հողամասերուն մէջ ստուարաթիւ Հայերու խռնումին։ Ասոնք՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ենթակայ իւրեանց հոգեւոր պետերուն հետ հոն ապաստան մը գտած են։ Ասոր հետեւանօք վերոյիշեալ երեք առաջնորդութեանց մէջ այժմ ապրող հայ հասարակութեանց միջեւ երկուութիւն մը յառաջ եկած է։

Նկատելով որ այս նորեկները այժմ ընդունուած են իրրեւ երկրին հաւատարիմ հպատակներն ու զաւակներն, եւ մեր նախնային տեղական ծուխներուն վրայ թուական

ստուար մեծամասնութիւն մը ունին, Նորին Ս. Օծութիւնը մեզի ուղղած է բաղձանքը՝ իրեն և իր եկեղեցական ներկայացուցիչներուն վստահիլ ասոնց ամենուն հոգևոր մատակարարութիւնը:

Այս բաղձանքին ընթացք տրուեցաւ, և որոշեցինք ետ կոչել Պէյրութի, Դամասկոսի և Լաթաքիոյ մեր երեք պատր. փոխանորդները, և այս երեք քաղաքներուն մէջ մեր Պատրիարքարանին ունեցած վանքերը, եկեղեցիները, զպրոցները, և այդ թեմերու ծովերուն վրայ մեր ունեցած հոգևոր իշխանութիւնը փոխանցել Նորին Ս. Օծութեան:

Վստահ ենք որ Զեր Վսեմութիւնը պիտի շնորհէ իր բարձր հաւանութիւնը այս կարգադրութեան մասին, զոր յանձն առինք կատարել նախընտրելով միայն Զեր հաւատարիմ հպատակներուն հոգևոր բարիքը:

Փոխանցուած այս երեք առաջնորդական թեմերուն կեդրոնները եղող երեք քաղաքներուն մէջ ունինք քանի մը կալուածներ, որոնք մաս կը կազմեն մեր պատրիարքարանին սեպհականութեանց: Ասոնք բարեպաշտական նուիրատուութիւններ են, որոնց հասոյթները յատկացուած են Ս. Տեղեաց մեր Միթիքիլիի պարտականութեանց համաձայն:

Այս կալուածներուն մատակարարութիւնը յանձնած ենք մեր կողմէ նշանակուած գործակալներու, որոնք վստահ ենք թէ պիտի վայելեն պաշտպանութիւնը հոգատար պետութեան հաստատած արդարադատ կառավարութեան:

Կը խնդրենք Զեր Վսեմութեան՝ շնորհել իր բարձր բարեացակամութիւնը մեր երկու պատուիրակներուն՝ Գեր. Տ. Մատթէոս Ս. Նպս. Գալլեզնեանի, երիցագոյն եպիսկոպոսին մեր միաբանութեան, և Մեծ. Տիար Կարապետ Նուրեանի՝ Ս. Աթոռոյս դիւանապետին, ի մասին իրենց յանձնուած փոխանցումի պաշտօնի կիրառութեան: Այս առթիւ կրկին կը յայտնենք Զեր Վսեմութեան մեր երախտագիտութիւնը, ցարգ մեր պատր. փոխանորդներուն շնորհուած հոգածութեան համար, և վստահ ենք թէ անոնց յաջորդները պիտի բախտաւորուին երախտագիտօրէն օգտուիլ Զեր բարձր համակրանքէն:

Մատուցանելով Զեր Վսեմութեան մեր խորին մեծարանաց հաւաստիքը:

Պատրիարք Հայոց Նրուսաղէմի

Նիլիէ Արքեպս. Դուրեան

Շատ սիրալիր ընդունելություն մը եղաւ մեզի Բարձր Գոմիսէրութեան կողմէ, շնորհիւ Բ. Գոմիսէրի փոխանորդ Միւսիւ Մօկրայի, որ երեք տարի առաջ Երուսաղէմի մէջ ֆրանսական ընդհ. հիւպատոս եղած ատեն՝ յաճախ առիթ ունեցած էր պատրիարքարան այցելելով՝ Ձեր Ամենապատուութեան հետ տեսակցելու։ Միւսիւ Մօկրա պահած էր այդ տեսակցութիւններէն քաղցր յիշատակ մը և յարգանք Ձեր Ամեն. Սրբազնութեան հանդէպ։

Ձեր Բ. Սրբազնութեան նամակը կարգացուելէ վերջ՝ լրացուցիչ տեղեկութիւններ ալ ուղարկեցան Բ. Գոմիսէրութենէն։ Սիւրիոյ Ֆրանս. Բ. Գոմիսէր Ն. Վ. Միւսիւ Բօնսօ՝ Ս. Աթոռոյ կողմէ եղած այս անձնուէր զոհողութեան զնահատումը մասնաւոր պաշտօնագրով մը հաղորդեց Ձեր Բ. Սրբազնութեան։ Այդ գրոյն թարգմանութիւնը կը գնենք ստորեւ։

(Թարգմանութիւն)

Պէյրութ, 16 Մայիս 1929,

Ֆրանս. Համրապետութեան
Բարձր Գոմիսէրութիւն

Ընդհ. Քաղաքապետութիւն

Դիւանագիտական ծառայութիւն

N° 624

Առ Նորին Ամենապատուութիւն
Տ. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Դուրեան,
Հայոց Պատրիարք Երուսաղէմի։

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Պատիւ ունիմ ծանուցանել ստացումը 13 Ապրիլ թուականը կրող նամակին, որով Ձեր Ամենապատուութիւնը հաճեցաւ հաղորդել ինձ՝ թէ իր կողմանէ Ն. Ս. Օծութեան Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսին փոխանցուած են այն վանքերը, եկեղեցիները եւ վարժարանները, որոնք իր պատրիարքարանին սեպհակոսութիւնն էին, Պէյրութի, Դամասկոսի և

Լուսողիկէի երեք Թեմերուն մէջ, եւ թէ ցարգէ՝ նոյն հողամասերուն մէջ՝ իր հոգեւոր իշխանութեան ներքեւ գտնուող ծուխերը կը յանձնէր Կիլիկիոյ կաթողիկոսին հոգեւոր իշխանութեանը:

Այս հաղորդագրութեան համար շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ Ձեր Ամենապատուութեան, և պարտք կ'զգամ յայտարարել, թէ զնահատած եմ իր այս հոգածութիւնը Հայ Օրթոտոքս Եկեղեցիին հոգեւոր շահերուն հանդէպ, նորին Ս. Օծութեան Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին միակ իշխանութեան ներքեւ ամփոփելով իբրեւ զաւակները:

Հոգատար Պետութիւնը, որ միշտ գոհ ծնացած է Ձեր Ամենապատուութեան ներկայացուցիչներէն, ուրախ կ'զգայ ինքզինքը, տեսնելով այս վերակազմութիւնը, որ կարելի եղած է Ձեր Ամենապատուութեան զոհողութեամբ, և պարտք կ'զգայ իր շնորհակալութիւնները յայտնել Ձեզ իմ միջոցաւ:

Ձեր Ամենապատուութիւնը կրնայ վրտաւան ըլլալ, թէ Հոգատար Պետութեան հողամասերուն մէջ իր պատրիարքութեան սեպակալութիւնները պիտի շարունակեն վայելել պատասխանատու իշխանութեանց պաշտպանութիւնը:

Կը խնդրենք Ձեր Ամենապատուութեան նէն ընդունիլ մեր ակնածանքի՝ բարձր հաւաստիքը:

Բօնսօ

Ձեր Բ. Սրբազնութեան մեր վրայ զրած պարտականութիւնները որոշեալ ժամանակամիջոցին մէջ կատարած ըլլալով, Մայիս 1 ին մեկնեցանք Պէյրութէն, և հետեւեալ օրը, Մայիս 2, հասանք Ս. Աթոռ:

Մատչելով ի համայր Ձերդ Ամենապատուութեան Ս. Աջոյն,

Մնամ խոնարհ Որդի

ՄԱՏԹԷՈՍ ԵՊՍ. ԳԱՅԸԴՃԵԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԻՆԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ

Հին Կտակարանի Մարգարեական գրքերու կամ նոր Կտակարանի Աւետարաններու ու զանազան նամակներու մեկնութիւնները, դարերու ընթացքին կատարուած են շնորհաշատ եւ եռամեծար հայրապետներու հեղինակութեամբ: Հայոց մատենագրութեան պատմութեան մէջ, մեկնողական գործերը, գրական կարելոր եւ յատուկ սեռ մը նկատուած են:

Նպատակը անշուշտ ուսուցողական է եւ առաքելական գործ կը համարուի հեղինակին կողմէ: Հայոց մատենագրութեան մէջ գրական այս սեռը մշակողները, առհասարակ կը ներկայացնեն Ս. Գրոց մասին հիացնող հմտութիւն, խոր հաւատք եւ օրինակելի ջանասիրութիւն:

Քաղաքական, ընկերային, տնտեսական ամենալատ պայմաններու եւ անստոյգ ապագայի երկիւղին մէջ աշխատեցան մեր մատենագիրները, շրջապատուած թշնամիներով:

Մեր գրասեղանին վրայ պատրաստ թուրքի դէզեր ունինք: Ունինք ինքնահոս գրիչ եւ բառարաններ, համաբարբառ: Կոճակի մը վրայ սեղմելով, կ'ստանանք առատ ելեկտրական լոյս: Եկեղեցւոյ երանեալ հայրերը որոնք մեկնողական փառաւոր եւ հմտալից հոգեւոր հատորներ հեղինակեցին, ձեթով լապտերի ներքեւ, ցուրտին կամ տօթ եղանակին, փետուրէ գրչով եւ մուրով, կենդանի մորթի վրայ գրեցին: Գրեցին հաւատքի ջինջ ակունքէն ըմպելով, պահեցողութեամբ եւ աղօթանուէր կենցաղով:

Այսպիսի գործ մըն է Ինգնատիոս Եպիսկոպոսի Ղուկասու Աւետարանին մեկնութիւնը:

Ո՛ր է եւ ե՞րբ ապրած է պատուական սակայն նուազ ծանօթ այս հոգեւորականը:

Ժամանակակից է ու դասընկերը Ս.Ներսէս Ծնորդալիին կամ Կլայեցիին: Ինչպէս Անիի տէր, աշխարհաշէն ու աշխարհակալ Բագրատունիները, այնպէս ալ Պահլաւունիները եղած են ուսումնասէր:

Իմաստուն կամ իմաստասէր կոչուած է Յովհաննէս Սմբատ Բագրատունի Թագաւորը: Գրիգոր Մագիստրոսի բարեկամներէն Անիի Սարգիս վարդապետը իր գիտութեամբ, յայտնի հոետոր եղած է: Գր. Մագիստրոս իր մէկ նամակին մէջ կը գրէ, «հօգր հոետոր եւ գլուխ իմաստասիրաց, կարօտեալ կամ բանի թում եւ գրի» (1): Ընդհանրապէս ընդունուած է որ Գրիգոր Պահլաւունի Մագիստրոսով կ'սկսի միջնադարեան վերածնունդի մէկ նոր շրջանը հայ

մատենագրության մէջ: Իր երկու որդիներն են Վահրամ եւ Գրիգոր վկայասէր, կաթողիկոս ձեռնադրուած 1065-ին:

Սելճուք թուրքերու Հայաստան արշաւելու ժամանակ, հայկական իշխանութիւնները, ներքնապէս պառակտուած, կործանեցան: Բիւզանդական կայսրութիւնն ալ Հայաստանը պարպեց իր բնակչութեւն սխալ քաղաքականութեամբ, ուստի ժողովուրդը եւ ղեկավարութիւն գաղթեցին արեւմուտք:

Ռընէ Կրուէ ֆրանսացի հեղինակը, Հայոց Պատմութիւն իր ծանօթ գրքին մէջ կը հաւաստէ, թէ հայերը Հայաստանի մէջ Բիւզանդական կայսրութեան Արեւելեան մասը կը պաշտպանէին: Բիւզանդական կայսրերու հայահալած քաղաքական սխալ քաղաքականութեամբ Կեդրոնական Ասիայէն դէպի փոքր Ասիա ներխուժող հորդաները, կործանեցին Հայաստանն ու ապա Բիւզանդական կայսրութիւնը, եւ ի վերջոյ մտան կայսրութեան մայրաքաղաքը Բիւզանդիոն կամ Կ.Պոլիս, 1453-թուին: Արիստակէս Լաստիվերտացին կը գրէ թէ «անոնք որոնք չմեռան, մոլորական աստղերու նման ցրուեցան»: Շատեր կայք հաստատեցին Կիլիկիոյ մէջ, Տաւրոսեան անառիկ լեռներուն վրայ, կազմելով կիսանկախ իշխանութիւններ: Գրիգոր Մագիստրոս Պահլաւունիի մէկ աղջկան զաւակն էր Ապիրատ Պահլաւունին, Գրիգոր Կաթողիկոսի եւ Ս.Ներսէս Շնորհալիի հայրը: Տաւրոսեան լեռներու մէկ ճիւղին, Սեաւ լեռան վրայ հաստատուած Կարմիր կամ Ծովք վանքին մէջ Գրիգոր վկայասէրը ապրեցաւ:

Գրիգոր Վկայասէր, խնամեց, կրթեց իր քրոջ որդի Ապիրատ Պահլաւունիի Գրիգոր եւ Ներսէս զաւակները, որոնք իրարմէ մօտ տասը տարու տարբերութեամբ ծնած պէտք է ըլլան 12-րդ դարու սկիզբը:

Վկայասէր իր վախճանումէն առաջ, Անիէն կը հրաւիրէ Բարսեղ Հայրապետը, դարձեալ Պահլաւունի որպէսզի ուսումնատենչ այս զոյգին կրթութիւնը շարունակուի, իր հսկողութեամբ:

Քեսուռի մօտ, Կարմիր վանքը ունեցած է ուսումնական վարդապետներ(2): Ամենէն հռչակաւորը Ստեփաննոս Մանուկ գիտնական Եպիսկոպոսը որ շատ երիտասարդ տարիքին, սկսելով հռետորաբար քարոզել, Եպիսկոպոս ձեռնադրուած եւ ստանձնած է երկու եղբայրներու կրթութեան գործը: Այս վանքին կամ վարդապետարանին մէջ իրենց հետ ուսումնակից կամ դասընկեր եղած են նաեւ Սարգիս Շնորհալի (3), Իգնատիոս վարդապետ, Բարսեղ Շնորհալի(4):

2.- Մանուկ Աբեղեան. երկեր. հատոր Դ. էջ 99, Երեւան 1970

3.- Սարգիս Շնորհալին գրեց Կաթողիկէ թուրքերու մեկնութիւնը «Քաղցր բանիւք եւ երկար յորդորակօք»:

4.- Ղ.Ալիշան, Շնորհալի եւ պարագայ իւր էջ 50, Վեներտիկ 1873

Մանուկ Աբեղեան կը գրէ, թէ իրենց արդիւնաշատ գործունէութեամբ նշանաւոր վարդապետներուն Շնորհալի կոչում տալը, մտածել կուտայ թէ Շուղրի կամ Քեսուքի Կարմիր վանքին մէջ պատուանուն մըն էր այդ, ինչպէս Սիւնեաց դպրեւանքին մէջ քերթող կամ իմաստասէր կոչումը պատուանուն նկատուած է:

Քաղաքական խառնակ այս ժամանակաշրջանին Պաղլաւունքները լատին իշխաններէն գնած են Հռոմկլայ բերդը եւ հոն ալ հաստատուած, Եփրատ գետի աջ ափին եւ Եղեփոյ արեւմուտքը: Այստեղ ալ հիմը դրուած է արդիւնաշատ գործունէութեան: Ս.Ներսէս Կլայեցիի եղբայրը, Գրիգոր Կաթողիկոս Պաղլաւունքի, ըստ Կիրակոս Գանձակեցի Պատմիչին, «շինեաց եկեղեցի հրաշագան գմբէթայարկ ի նոյն բերդի» (5) ձեռնարկելով թարգմանութիւններու եւ կազմելով գրադարան, «բազում գիրս ետ թարգմանել ի հայ լեզու, զորն ինքեամբ եւ զորն ի ձեռս այլոց»:

Քաջալերած է նաեւ որպէսզի վարդապետները երկեր յօրինեն. օրինակ քաջալերած է Սամուէլ Անեցին որպէսզի գրէ Ժամանակագրութիւնը (6):

Նմանապէս յանձնարարած է Ինգնատիոս վարդապետին որպէսզի յօրինէ Ղուկասոս Աւետարանին մեկնութիւնը: «Ըստ գրասէր բարուց իւրոյ հրամայեաց ուսումնակցին իւրում, հանձարեղ վարդապետիս Իգնատիոսի, մեկնել զսուրբ Աւետարանն Ղուկասոս»:

Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչը կը գրէ թէ Ինգնատիոս նախ յանձն չառաւ հայրապետին խնդիրքը կամ յանձնարարութիւնը յօժարակամ կատարել, զինք այս գործին համար տկար համարելով «վասն այսմ գործոյ անբաւական զինքն կշռելոյ»: Գիշեր մը սակայն երազ տեսաւ. ընդարձակ եւ լուսալիր սրահի մը մէջ բազմած են եկեղեցւոյ բարեջան վարդապետները եւ ցնծութեամբ խրախճանքի մէջ են: Ինքն ալ փափաքեցաւ ներս մտնել: Արգիլեցին իր մուտքը ըսելով. «դուն չկամեցար Ս. Աւետարանին մեկնութեան վրայ աշխատիլ, «ոչ մտցես այսր, չունելով ընդ մեզ մասն ի վայելմանէս»: Արթննալով իր քունէն, զղջաց եւ ձեռնամուխ եղաւ Հայրապետին յանձնարարութիւնը կատարելու, գրել մեկնութիւնը, որուն յառաջաբանին մէջ կը գրէ. - «Աստուածային իմաստը բացատրելու քու փափաքդ պարտք համարեցի կատարել, ով Գրիգորիոս Քահանայապետական գլուխ եւ սին հաստատութեան եկեղեցւոյ: Սակայն միշտ ալ հակաճառողներ կան: Երբ որ

5.- Կիրակոս Գանձակեցի. Պատմութիւն Հայոց էջ 111, Երեւան 1961

6.- Մանուկ Աբեղեան երկեր. Հատոր Դ. էջ 103, Երեւան 1970

մեկնությունը երկար գտնեն, կը փափաքին կարճը լսել: Իսկ եթե կարճ կամ ամփոփուած ներկայացնեն, իմաստը բաւականապէս չի պարունակեր կ'ըսեն եւ կը պարտաւեն: Երբ նրբօրէն գրեն, պարզը կ'ուզեն եւ դիրաճառը կը պահանջեն: Երբ պարզ գրեն, կը գովեն իմաստասէրներու իբրեւ թէ արուեստական ու զօրաւոր բառերը»:

Մօտաւորապէս հարիւր յիսուն տարիներէ ի վեր բանասէրներ աշխատեցան գոյութիւն ունեցող ձեռագրեր վերականգնելու, քերականական, լեզուական եւ այլ գրչագրողներու վրէպները սրբագրելու, թուականներ ճշգրտելու, ելն, ելն:

Ինգնատիոս Եպիսկոպոսի սոյն Ղուկասու մեկնութեան գործին առընչութեամբ, ձեռագրերու բաղդատական առաւելութիւններով կամ թերութիւններով զբաղելէ աւելի, զայն կը ներկայացնենք ընթերցողներուն:

Մեր շուրջ, ամէն օր, ամէն տեսակ գրականութեան կը հանդիպինք: Կը կարդանք անյազուրոյ: Սակայն դժբաղդաբար մեր ընթերցումներէն կը պակսի հոգեւոր գրականութիւնը: Տեսած եմ, փորձով գիտեմ ու կը վկայեմ այս մասին: Ս. Գիրքը չենք կարդար, շատ շատ...բարձին տակ կը պահենք, ընդ գրումնաւ:

Աւետարանը Աստուծոյ խօսքը եւ ամբողջական յայտնութիւնը կը բերէ մեզի: Ղուկաս... Հեթանոսաց համար գրած է իր Աւետարանն ու Գործք Առաքելոցը: Քարոզիչները կ'ըսեն թէ, ինչպէս որ տեսակ տեսակ ախտեր կան ապականիչ կարողութեամբ, այնպէս ալ Սուրբ գրքերը պէս պէս փրկարար ներգործութիւն ունին: Իսկ Աստուածաշունչի բոլոր գրքերէն գերազանց է, ամենքէն պայծառ, ամենահարուստ, փրկաւետ եւ կենդանարար, Քրիստոսի Ս. Աւետարանը: «Որովհետեւ ամենիմաստ Քրիստոսի վարդապետութիւնը, բոլոր օրէնքներէն, պատուիրաններէն եւ խրատներէն գերիվեր ըլլալով գերափայլեալ կը ճառագայթէ»: Ապացոյցներու ալ կարիք չկայ. այս պարագան արեւի նման պայծառ ճշմարտութիւն ըլլալով: Ուրիշ գրքեր Աւետարանին համեմատելով կը նմանին լուսնին, արեւին բաղդատմամբ: Այս գանձը ուրեմն մեկնութեան կարիքը ունի Ձեզի համար սիրելի ընթերցողներ: Կը ներկայացնեմ զայն աշխարհաբար լեզուով:

ԶԱԿԷՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՉԻՆՉԻՆԵԱՆ

ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՑՆ ՄԵՐՈՑ ՍԱՀԱԿԱՑ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՑ

«Որք զարդարեցին տնօրինաբար
գիմաստս անեղին, հաստատելով
յերկրի զգիր կենդանի»
(Շարական)

Հայաստանեայց Եկեղեցին, այսօր, կը տօնախմբէ մեր մեծ թարգմանիչ վարդապետներու՝ Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի յիշատակը: Ս. Սահակ Հայրապետ եւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետ հիմնեցին հայ մշակոյթի ոսկեդարը: 387 թուականին, Հայաստան աշխարհ բաժնուած էր երկու մասերու՝ Պարսկական եւ Յունական իշխանութիւններու միջեւ, եւ 428ին Արշակունեաց հարստութիւնը փուլ կեւած էր: Հայ ժողովուրդը կը գտնուէր լինելու թէ չլինելու հարցականին առջեւ: Հայ գրի եւ մշակոյթի չգոյութեան հետեւանալով, վտանգուած էր նաեւ հայ մշակութային անկախութիւնը: Միակ լուծումը այս անբարոյական վիճակէն ազատելու, հայ գրի եւ հայ մշակոյթի ստեղծումն էր:

Այդ մեծ պատիւը կը պարտինք հայ ժողովուրդի հանճարեղ գաւակ եւ անդրանիկ ուսուցիչ՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետին, որ 405 թուականին կատարեց հայ գրերու գիտը, խրախուսանքովը եւ օժանդակութեամբը Ս. Սահակ Հայրապետին եւ Վառմաշապուհ թագաւորին:

406 թուականին, հայ գրերու գիտով, Ս. Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետ, հայ ժողովուրդի գոյութիւնը կը դնէր ամուր հիմքերու վրայ, եւ ազգային մշակոյթին առջեւ կը բացուէին լայն հորիզոններ: Ռոյնաւայու եւ բարգաւաճելու:

Հիմնեցորդ դարուն կը հիմնուէր հայ մշակոյթի ոսկեդարը, եւ Ս. Գրի թարգմանութեամբ, պատմական կրօնական

եւ թարգմանական աշխատանքներով կը ճոխանար հայ գրականութիւնը:

Պարսկական եւ Յունական տիրապետութեան դէմ, պէտք էր ներքին հոգեւոր եւ ազգային անկախութիւն, եւ այդ կը կատարէին հայ եկեղեցին եւ հայ մշակոյթը: Թարգմանիչ վարդապետները եղան հայ ազգային մշակոյթի զարթօնքի ռահվիրաները: Իրենց գրական արգասիքներով, ներշնչման եւ ստեղծագործման հզօր ազդակ եղան հետագայ հայ հեղինակներուն:

Հայ մշակոյթը, դարերու ընթացքին, պահեց հայ ժողովուրդի ինքնութիւնը: Ամ եղաւ ներքին, անաղիկ բերդը հայուն: Օտար հրոսակներ չկրցան զայն կորզել հայու հոգիէն:

Այսօր, սփիւտի բոլոր տարածքներուն վրայ սփռուած, կ'ապրինք օտար մշակոյթներու եւ լեզուներու ազդեցութեան տակ: Գոյութիւն ունի մշակոյթներու բախում: Այս դժուարին կացութիւններուն մէջ, պարտինք պահել հայ լեզուն, հայ մշակոյթը: Ազգի մը գոյապայքարին մէջ, մշակոյթը հզօր ուժ է, որքան տնտեսականը եւ զինուորականը: Մշակոյթը պէտք է սակարկութեան դրուի նիւթական հաշիւներով: Հանձնք հայու հոգիէն ստորակայութեան զգացումը, եւ տանք մեր մանուկներուն եւ երիտասարդներուն հայութեան հպարտանքը եւ արժանաւորութիւնը: Մեր թարգմանիչ վարդապետներու կանչն է այսօր մեզի՝ ըլլալ արթուն, հոգատար հայ մշակոյթին եւ հայ արժէքներուն:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ Ծ. ՎՐԻ. ԶՂԱՆԵԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ

Նոր Կտակարանի պատմութեան հիմնական տարրը կը կազմեն հրաշքները բայց միանգամայն ամենէն շատ շփոթեցուցիչ երեւոյթը Յիսուսի կեանքին: 20րդ դարու ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ամենէն զօրաւոր երեւոյթներն են ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ: Ոչ Յիսուսի ժամանակի մարդիկը եւ ոչ ալ դարերու մարդկութիւնը կրցան ըմբռնել հրաշքները հակառակ որ միշտ ջանացած են բացատրել զանոնք ...:

Դարերու հարցումները եղած են թէ ինչո՞ւ Յիսուս գործեց զանոնք: Ի՞նչ ոյժ կար հրաշագործութեանց ետին: Հրաշքները արդեօք ինչքան անհրաժեշտութեամբ կապուած են Յիսուսի ՄԵՆԱԿԱՆ առաքելութեան. կարելի՞ է Աւետարաններու պատմութիւնը անջատել հրաշքներէն եւ տակաւին պահպանել անոնց էԱԿԱՆ արժէքը ... Ի՞նչպէս մանաւանդ պիտի ընդունի արդի մարդը հրաշքներու գոյութիւնը եւ կարելի՞ է Աստուծոյ հրաշագործ զօրութիւնը ապացուցուած տեսնել բոլոր դարերու եւ արդի դարու մարդկութեան կեանքին մէջ: Ահա այսպիսի հարցեր կան ու կը ներկայանան ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ եւ որոնող մարդու հետաքրքիր մտքին մէջ:

Մէկ երեւոյթ որոշ է սակայն. Յիսուս ինք կարեւորագոյն տեղը կու տայ հրաշքներուն իր առաքելութեան ընթացքին: Երկրաւոր կեանքի իր ամբողջ տեսողութեան շարունակ կը յայտնաբերէ հրաշագործութիւններ. ու յաճախ իր ուսուցումները անմիջապէս եւ քնական մէկ հետեւութիւններն են իր հրաշագործութեանց: Ուրեմն

ինք կու տայ առաջին մեծ վաւերականութիւնը իր հրաշքներուն զանոնք ընդելուզելով իր առակներուն եւ ուսուցումներուն հետ: Իրեն համար աստուածային իր առաքելութիւնը միայն ԽՕՄՔԻ եւ անձնական ապրումի յայտնաբերում մը չէ այլ միանգամայն արարք մըն է - ԱՔԹ - մարդոց առօրեայ կեանքին ներկայացում: Իր հրաշքները կերպով մը իր առաքելութեան փաստն ու ապացոյցներն են: Յիսուս ԳԻՏԷՐ թէ չեն բաւեր իմաստութեան խօսքեր ու քաղաքներ միայն, բանալու համար մարդոց սիրտը ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ այլ իր խօսքերը պէտք է ըլլան նաեւ ԳՈՐԾ որպէս զի պարզամիտ ժողովուրդը որ նիւթական աշխարհի մը մէջ կ'ապրի, տուն-տեղ, հագուստ-կապուստ ու դրամ ու ապրուստ շահելու ետեւէն է, շօշափելի կերպով կարեւայ տեսնել հոգեկան ճշմարտութիւններ: Ուստի ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ կը դառնան հոգեւոր ճշմարտութեանց մարմնաւորումը, զգայարանական ներկայացումներ ճշմարտութեանց, ինչպէս ՅԻՍՈՒՍԻ կեանքը ամբողջ պարտիմք ըմբռնել որպէս Աստուածային ԲԱՆը մարմին առած ...: Ոչ միայն ՅԻՍՈՒՍ ինք այդ կերպով մեզի ապացոյցը կու տայ հրաշքներու ստուգութեան, այլ նաեւ Աւետարանները կը ներկայացնեն որպէս բովանդակիչ մէկ անբակտելի մասը ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ: Եւ այնքան շատ հիւստած են հրաշքները Քրիստոնէական վարդապետութեան եւ առաքելութեան եւ հաւատքին հետ, որ կարելի չէ ու չըլլար զանոնք զեղչել ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԵՆ

առանց վնասելու անոնց ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ
ԿԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ...:

Դիտենք մամապես որ Յիսուս ինք
իր աշակերտներում քաղաքական և
առաքելության կոչում յանձնած ատեն,
խօսելու, քարոզելու և մկրտելու պաշտօնի
կարգին անոնց տուա ման զօրութիւն
հրաշքներ՝ բժշկութիւններ կատարելու: Եւ
նոյնիսկ անգամ մը անոնց մէկ բժշկելու
անկարողութիւնը տեսնելով յանդիմանեց
ըսելով տակաւին չէ՛ք քարճացած Աստուա-
ծային ոյժի քարճարութեան. և ակնարկեց
ըսելով թէ բժշկութիւններ ազօքով կարելի
է կատարել: Ուրեմն անգեղչելի մէկ մասն
են հրաշքները Յիսուսի առաքելութեան:

Եւ սակայն ահա շփոթեցուցիչ
իրողութիւնը. բոլոր դարերում ու
մանաւանդ արդի դարու այսպէս կոչուած
գիտական աշխարհին համար ամենէն
խոշոր հարցանիշը կը մնան հրաշքները:
Արդի աշխարհին «քնական օրէնքներուն»
ծանօթ միտքը անհանգստութիւն մը կը
գգայ, վարանում մը հրաշքներու
իրականութեան առջեւ թէեւ չհամարձակի
փորձել զանոնք «հերքել»: Հրաշքներուն
մօտենալու մէկ կերպը եղած է, ջանալ
զանոնք «քացատրել» քնական օրէնքներու
համաձայն, ինչպէս հոգեբանական
բժշկութիւններ և սակայն յաճախ այս
քացատրութիւնները ողորմելի արուես-
տակեալ ձեւեր առած են, Աստուածային
ոյժը, մարդկային քացատրութեան
ենթարկելու իրենց ճիգին մէջ: Ուրիշներ
շատ իրաւացի կերպով կոչ ուղղած են
միայն հոգեկան հասկացողութեան և
հաւատքի նամբով հրաշքներու ըմբռնումին:

Կը թուի թէ այս կերպն էր Պօղոս
առաքելի մերձեցումը որովհետեւ սքանչելի
հատուածի մը մէջ կ'ըսէ. — Հեթանոսներ
փիլիսոփայութիւն կը փնտռեն, հրեաներ
հրաշք կ'ուզեն բայց մենք շարունակեմք
քարոզել միայն ու միայն ԽԱՉԵԱԼ
ՔՐԻՍՏՈՍԸ (Ա. Կորնթ. Ա. 22): Այսինքն

Պօղոս առաքել կը մօտենայ ոչ թէ իրենց
արտաքին ստուգութեան փաստով այլ
խաչեալ Յիսուսի հրաշագործ կեանքի մեծ
նշմարտութեան ըմբռնումով:

Մեր եւս համեստ ճիգը պիտի ըլլայ
միշտ, ոչ այնքան քացատրութիւն փնտռել
հրաշքներու, այլ փնտռել անոնց իմաստը,
գտնել այն ոգին որով Յիսուս ինք գոր-
ծեց հրաշքները և դիտել հոգեկան այն
մթնոլորտը որուն մէջ Յիսուսի ժամանակի
մարդիկը հասկցան իր հրաշքները:

Հրաշքներու իմաստին ճիգէն առաջ
պէտք է ընդհանուր պատկերով մը յստակ
մէկ ամբողջութիւնը ներկայացնենք Յիսուսի
գործած հրաշքներուն, զանոնք բերենք
դասաւորումի մը, ընդհանուր ցուցակա-
գրութեամբ:

Կարելի է նաեւ երկու կամ երեք
տեսակներով դասաւորումի ենթարկել
հրաշքները Նոր Կտկ.ի մէջ: Իսկ կերպերէն
մէկը պիտի ըլլար զանոնք դասաւորել
համաձայն աւետարաններուն մէջ
յիշատակուած վկայութեանց, Յիսուսի
հրաշքներուն մէջէն դուրս ձգելով Յիսուսի
անձին հետ կապուած պարագայական
հրաշքները: Մնացածները որոնք Յիսուս
ինք կատարեց իր անձէն դուրս մարդոց
և բնութեան առարկաներուն վրայ, կը
հաշուուին մօտ 40 հրաշագործութիւններ
և ասոնց բոլորն ալ չեն վկայուած չորս
աւետարաններուն մէջ: Ոմանց վկայութիւնը
կը գտնենք մէկ կամ միւս աւետարաններուն
մէջ միայն, ուրիշներունը երկու կամ երեք
աւետարաններու մէջ: Այսպէսով
դասաւորում մը կ'ունենանք Նոր Կտկ.ի
Յիսուսի հրաշքներուն: Միայն Մէկ հրաշք
արձանագրուած է չորս աւետարաններուն
մէջ հաւասարապէս (500ի կերպերով —
Մտթ. ԺԴ. 13: Մրկ. Զ. 30: Դուկ. Թ. 10:
Յովհ. Զ. 7):

11 հրաշքներ վկայուած են առաջին
երեք համատեսական աւետարաններու
կողմէ (սինոքքիք): Դարձեալ մէկ հրաշք

մը կայ որուն մէջ Յովհ. կը համաձայնի այս անգամ ոչ թէ չորսին այլ երեքին հետ. այս է Մովսիսի վՐԱՅ Յիսուսի ՔԱՐՈՋԸ.- (Մտք. Ժդ. 25: Մրկ. 2. 48: Յովհ. 2. 19):

Թաքորդ խումբ մը 6 հրաշքներու վկայուած են այս կամ այն երկու անտարաճանքներուն մէջ միանգամայն հետեւեալ կերպով.- երեք հատին կը համաձայնին Մատթէոս եւ Մարկոս միայն:

Մնացած բոլոր հրաշքները ընդամենը 17 հատ վկայուած են միայն մէկ կամ միւս անտարաճանքին մէջ: Վեց հատը Ղուկ.էն միայն: Վեց հատը միայն Յովհ.էն - 8 հատը միայն Մատթ.էն եւ 2 հատ միայն Մրկս.էն:

Կարելի է դասաւորում մըն ալ ընել ման եւս ժամանակագրական կարգի: Այս ձեւով պիտի տեսնենք ու վկայենք որ հրաշքներուն մեծագոյն մասը մեր Տէրը կատարած է, ԳԱԼԻԼԻՅՈՅ առաքելութեան շրջանին որ է առաքելութեան 4րդ շրջանը ու ամենէն ազատ շրջագայութեան վայրը: Առաջին Յուդայի շրջանին թերեւս նշանակելի միակ հրաշքը Յովհ. Դ. 46ին յիշած «Կանայի հարսանիքի գինիի» եւ «Կափառնաուսի ազնուականի որդւոյն» հրաշքը: Իսկ վերջին շրջաններուն այսինքն դէպի Նրուսաղէմ, Պերէայէն անցնելու ատեն 5-6 հրաշք հագիւ կատարուած են, իսկ չարչարանաց շաբաթին մէջ 2 հատ, մին «թգենիին անիծումը» եւ միւսը «ակամջի բժշկութիւնը»: Յետ Թարութեան միայն մէկ հատ, «ձուկներու» հրաշքը:

Լաւագոյն դասաւորումի ձեւը պիտի ըլլար հրաշքները ցուցակագրել համաձայն իրենց տեսակին ու այս դասաւորումէն պիտի գտնենք որ հրաշքները կը բաժնուին հետեւեալ հինգ խումբերու.-

ա.- Արտաքին քնագիտական աշխարհի մէջ կատարուած հրաշքներ, ինչպէս երկրային, բուսական, կենդանական, եւ այլ աշխարհի օրէնքներուն վրայ իշխանութեան գործադրութիւն. այս կարգէն են հետեւեալ 10ը հրաշքները.-

- 1.- Կանայի հարսանիքին, ջուրը գինիի փոփոխումը:
- 2.- Փոքորիկի սաստումը:
- 3.- Մովսի վրայ քալելը:
- 4.- 400ի կերակրումը:
- 5.- 500ի կերակրումը:
- 6.- Թգենիին չորացումը:
- 7.- Ձուկի բերնէն տուրքի դրամ հանելը:
- 8.- Ձուկներու առաջին մեծ որսը:
- 9.- Ձուկներու երկրորդ յետ յարութեան մեծ որսը:
- 10.- Այսերու վտարումը դէպի խոզերու երամակը:

բ.- Մարդկային մարմնական ախտերու բուժումը որ կը բովանդակէ թերեւս ամենէն մեծ մասը հրաշագործութիւններուն մեր Տիրոջ:

գ.- Ձգային հիւանդներու բժշկութիւնները որոնք աւելի շատ հոգեբանական բժշկութեանց տեսակէն կը նկատուին արդի գիտական ըմբռնումով ...:

դ.- Մեռելոց յարութեան հրաշքներ:

ե.- Բոլոր այն չարագայական հրաշագործութիւնները որոնք կատարուած են մեր Տիրոջ ՅԱՒ.-ՔԱՒԱՆՑԻ շուրջ ...:

Այս հրաշքներուն մեծագոյն թիւը կը կազմեն «Փիզիք» հրաշքները:

ՍԱՐԾԴ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 52) Մինչ կը զըննէի ես այդ բարձունքներ,
Կար կէտ մ'որ պետք չէր մընալ անտեսուած,
Հըպարտ Մուրաթի դաշտն Հայրենասէր,
Սոսկմամբ կը տեսնես ի՞նչ յաղթն մեռնողաց,
Ոչ իսկ կը շիկնիս վասն դաշտ գրատողաց.
Հոն է, կը ճըչան մեռելքն անշիրիմ,
Ոսկրակոյտ մը որ դարերով մընաց,
Յաղթական կամար ըսթիւճեան եզրին՝
Անգերեզման ոգիներ ճչացին անվերջ՝ ցայգին:
- 53) Ուաթըրլոն - Գանի կ'մրցեն նախճիրով,
Մորաթ, Մարաթոն կ'ապրին փառանուամբ,
Անրիժ ու շըքեղ յաղթանակներով,
Ռազմը շահած հեզ սըրտով ու ձերամբ,
Հըպարտ, եղբայրական քաղքենի զօրամբ.
Ոչ մըրցումներով հինգ իշխանական՝
Ընդմիշտ անէծքի ողբով պարարուն.
Այլ մըրցակիցք ելած արդար մըրցման,
Թագին օրէնքին Աստուածային չեղած պայման:
- 54) Միակ պատի մը՝ առանձին մի սին,
Հին օրերուն ցափ, գորշ կերպարանքով,
Վերջասնաց աւերը տարիներուն՝
Կը նայի հիմա շըփոթ նայուածքով.
Ինչպէս քար կըտրած մէկուն կեցուածքով.
Արդ կեցած կարծես գիտակցութեամբ, բայց
Նաեւ զարմանքով որ, քայքայած չէ,
Մինչ իր տարեկից պերճանքն մարդու ձեռած
Աւէնիգուս հպարտ երկիրն է արդէն հարթուած:
- 55) Ու ի՞նչ - Օ՛ր, ինչ քաղցր, ու ինչ անուն Սուրբ,
Յուլիանէ - դուստըր - երկնի նըփրած.
Պահանջով մը իր սրտի բարենուրբ,
Երկնամօտ որ փըլաւ իր Հօր շիրմին դիմաց
Արդարութիւնն էր արցունքին դէմ բայց,
Ան կեանքն իր տըլաւ փոխան արդարութեան
Մեռաւ վասն անոր որ փըրկել չկրցաւ.
Առանց կիսանդրի է իրենց գերեզման,
Որ Սափորին մէջ, մէկ միտք, մէկ սիրտ մէկ փոշի կայ միայն:

(շարունակելի)

LORD BYRON

Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան

PATRIOTISM

Breathes there the man, with soul so dead,
Who never to himself hath said,
 "This is my own, my native land!"
Whose heart hath ne'er within him burned
As home his footsteps he hath turned
 From wandering on a foreign strand?
If such there breathe, go, mark him well;
For him no minstrel raptures swell;
High though his titles, proud his name,
Boundless his wealth as wish can claim;
Despite those titles, power, and pelf,
The wretch, concentrated all in self,
living, shall forfeit fair renown,
And, doubly dying, shall go down
To the vile dust from whence he sprung,
Unwept, unhonoured, and unsung.

Sir Walter Scott

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

4+4+4

Կա՞յ շնչաւոր մարդ մը՝ հոգին այնպէս մեռած,
Որ ինքզինքին ըսել երբեք չը կարենայ —
«Ի՛մըս է այս. բռնիկ երկիրն իմ մախաւարց»
Եւ որուն սիրտն իր մերսիդին չըլլայ բողբոջուած՝
Քայլերն իր երբ վերադարձուց ան դէպի տուն,
Թափառելէ յետոյ օտար, շատ ծովափներ:

Թէ այդպիսի շնչաւոր մէկը տեսնես դուն,
Գընա՛, մօտէն զինքը զըննէ՛ եւ ըստուգէ՛,
Ջի սիրտն անոր աշուղներ չեն խանդավառեր.
Ի՞նչ փայփայ լինի բարձրատիտղոս, մաւր հըպարս
Իր անունով, հարստութեամբ ալ անսահման:

Տիտղոսներուն, հըզօրութեան, ու գանձերուն
Իսկ հակառակ, անձնակեդրոն թշուառ մարդն այդ,
Թէ իսկ ապրի, ամբողջովին ան պիտի միշտ
Կորսընցընէ բարի համբաւն իր անունին.
Եւ մեռնելով ան կրկնապէս պիտի վերածուի
Այնպէս ըստոր, անշահ փռշի այն մասնիկին
Ուրիկ կարծես դուրս էր ժայթքած ան յանկարծուստ:

Այդպէս՝ պիտի մեկնի առանց արցունք-լացի,
Անարգանքով, անձայն, աներգ, առանց պատուի:

Սըր Ուուր-ըր Սֆօթ

Թրգմն. Շէն-Մաւ
Դեկտեմբեր 1994
Էջմիածին

OUR FAITH

By
Vahan Derian

Do not confuse us with your savagery and boorishness,-
Our ruined land is forever sacred and ageless.

Just as our bright mountain has weathered a thousand snowstorms
So have we known treachery and bitterness.

Look at Babylon, our erstwhile adversary,-
Like an evil fog, it has vanished into history's thin air.

Assyria was our enemy, but behold
It is a barren field, its past glory gone.

Our soul is invincible and our hearts
Born of centuries, have witnessed endless misfortune.

Many disasters and much pain have seared my homeland,
Where every song is a cry and every book a lament.

We have been vanquished not enslaved, a shackled eagle,
Magnanimous towards evil, kind towards the duplicitous.

Barbarians will come and disappear without a trace,
Our regal word shall survive forever.

Your soul, alien and languid, shall never comprehend
My land, a cathedral, its every stone sacred.

Egyptian pyramids shall turn into dust
Oh my eternal homeland, you shall radiate like the sun.

A phoenix, you shall rise from fire
With new splendor and an iridescent, luminous glory.

Be strong, my heart, rise up with unswerving confidence, and
Stand tall like our incandescent mountain soaring into the sky.

*Translated from the Armenian by
Marzbed Margossian*

ՄԵՐ ՀԱԻԱՏԸ

Մի՛ր իսառնեք մեզ ձեր վայրի, արջի ցեղերին,-
Մեր երկիրը ավերված, բայց սուրբ է և հին:

Որպես լեռն է մեր պայծառ տեսել հազար ձյուն,
Այնպես նոր չեն մեզ համար դավ ու դառնություն:

Բարեկունն է եղել մեր օրոշյանը՝ տի՛ս -
Անհետ կորել, անցել է - չար մշուշի պես:

Ասորիքն է եղել մեր թշնամին - ահա՛
Դաշտ է տեղը և չլկա քար քարի վրա:

Ամրակուռ է մեր հոգին - դարերի զավակ՝
Շատ է տեսել մեր սիրտը ավեր ու կրակ:

Շատ է տեսել երկիրն իմ ցավ ու արհավիրք,
Լսոց է այնտեղ ամեն երգ և ողբ ամեն գիրք:

Գերված ենք մենք, ո՛չ ստրուկ - գերված մի արծիվ
Զարթթյան դեմ վահանիստ միշտ, վատի դեմ ազնիվ:

Բարբարոսներ շատ կըզան ու կանցնեն անհետ,
Սրբայական խոսքը մեր կըմնա հավետ:

Ձի հասկանա ձեր հոգին և ծուլ, և օտար,
Տաճար է մեր երկիրը՝ սուրբ է ամեն քար:

Նգիսյաական բուրգերը փռշի կդառնան,
Արևի պես, երկի՛ր իմ, կըվառվես վառման:

Որպես Փյունիք կրակից կելնես, կելնես նոր
Գեղեցկությամբ ու փառքով վառ ու լուսավոր:

Արիացի՛ր, սի՛րտ իմ, ե՛լ հավատով տոկուն,
Կանգնիր հպարտ որպես լույս լեռն է մեր կանգուն:

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

ՆԻԱԿԱՐԱ

Մեր մը եթէ քու ուժովդ անցնի մարդու մը ներսէն
 Ու միշտ թափուի սըրտին մէջ, պիտի յղկէ այդ անձին
 Կարծրագոյն սիրտը անգամ, ինչպէս կ'ընես անվըհատ
 Դուն յղկելով, քերելով, յոխորտագոյն մասնիկներն

Հըպարտ ու ցից ժայռերուն, որ կը մերժեն խոնարհիլ
 Ուժիդ առջեւ տիրական: Այնպէս եւ սէրը մարդուն
 Ըլլալու է բռնական, հըպարտ ու սէգ, զօրաւոր
 Որ յղկւոյն վերջապէս մերժումներու սուր ծայրերն

Սիրտը դառնայ փըխրուն հող, սէրն ալ ծաղկի այդ հողին: .
 Դուն վըճռական եւ անդուլ ոյժ մ'ունենաս որու դէմ
 Ոչ մէկ ժայռի կարծրութիւն, ոչ մէկ մերժում դիմանայ.

Ոյժ մը եւ սէր ուր այլեւս հըպարտութեան ոչ մէկ հետք
 Կրնայ ապրիլ ու տեսել: Այդ ոյժն ու սէրն ունի՞ս դուն
 Որ կարենայ արդ յղկել սիրտերն անգամ կարծրագոյն:

ԱՆԵԼ

ՄՕՐՍ

Դուն Անահիտն ես կեանքիս տաճարին:
Ինչ փոյթ որ յոգնած ու ալ ծերացած,
Ինչ փոյթ կնճռոտած քու այս ճակատին
Կեանքը դանակով հետքեր է թողած:

Ինչպէս նաւերը կայքէն կը մեկնին
Իրենց ետեւէն թողնելով հետքեր,
Ճակատըդ այնպէ՛ս է մայր իմ անգին
Խոցուած վերքերու խորունկ սպիներ:

Տաժանքը կեանքի ծանրը է կշռեր
Քու ճահելութեան հզօր ուսերուն,
Ու հիմա ինչպէս ուռննի մը ծեր
Դեռ կը նայիս դուն խայտող ջուրերուն:

Պիտի ապրի՛ս դուն, մայր իմ պաշտելի,
Ու պիտի մնաս անջինջ յիշատակ,
Ինչպէս կը պահուի նշխարը սուրբի
Սրբատուփի մէջ, անեղծ, քօղի տակ...:

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ՎԱՇԿՆՆ ՏԵՐԵՆՆ

Ստեփան Զօրեանի յուշերէն

Ծննդեան 110-ամեակ և Մահուան 75-ամեակ
(Նիւլբալար, Գանձա, 28 Յունուար 1885 - Օրենպուրկ, 7 Յունուար 1920)

“ Բորր արեւին իմ բոց սրտում ասում եմ ես մնաւ բարով ”

Վաշն Տերեանն այն բախտաւոր հեղինակներից է, որոնք մի առաւօտ զարթնում են յայտնի դարձած, և դա ոչ թէ պատահականութեան բերումով, այլ շնորհիւ իրենց մեծ տաղանդի։ Նրա առաջին իսկ գիրքը, ութսուն էջանոց փոքրագիր «Միջնադի Անուրջներ»-ը հռչակեց նրան որպէս բանաստեղծի և պատուաւոր տեղ պաշտօնեց հայկական պոեզիայում։ Տերեանը հրապարակ իջաւ միանգամից որպէս վարպետ։

«Միջնադի Անուրջներ» յատկապէս ջերմ ընդունելութիւն գտաւ երիտասարդութեան կողմից, և կարճ միջոցում Տերեանն ունեցաւ հետեւորդների մի ամբողջ բազմութիւն, իսկ երկրպագուներին թիւ չկար։ Մի պահ մոռացուեցին մեր անուանի բանաստեղծները՝ ամենուրեք՝ երեկոյթներում, ընտանիքներում, ընկերական շրջաններում արտասանւում էին Տերեանի բանաստեղծութիւնները։ Սկսուեց էր պարզապէս Տերեանեկան շրջան։ Օղջ լիքն էր Տերեանով։ Սրտագին նուէրը միմեանց՝ «Միջնադի Անուրջներ» գիրքն էր։

Ես Տերեանին ծանօթ չէի տակաւին, երբ առաջին անգամ կարդացի նրա «Միջնադի Անուրջներ»։ Նրա փոքրիկ փողովածուն իմ վրայ բոլորովին նոր, անսովոր տպաւորութիւն արեց թէ՛ իր թաւմ պատկերներով, թէ՛ յղկուած և յստակ լեզուով, մի լեզու, որ բնաւ նման չէր միևնույն այդ եղած մեր բանաստեղծական լեզուին, այնքան նուրբ ու պայծառ, որն ստեղծուել էր կարծես նուիրական, քերուչ զգացումներն արտայայտելու համար։ Այդ լեզուն ինձ թւում էր մի այլ, երազային աշխարհի լուսեղէն լեզու։ Ինձ համար նոր էին բանաստեղծի պարունակները, թւում էր թէ՛ աշխան անմեղների ու մուշի մէջ թախծում էր մի վշտահար չոգի, որ մութ անտառում մոլորուած արեւ է տեսնում, կարօտ է արեւի։ Բանաստեղծի զգացմունքներն այնքան վարակելի էին, որ իմ մէջ լուրջ կարեկցանք էր գրթնում, և ես հերիքանալի պատկերացում էի տխուր, մեղաւորում մի մարդ։ «Երեւի մի Ժանկ ցաւ ունի», մտածում էի ես, լիւնլով դժբախտ Դուրեանին։

նեց սիրայի տ փայտով և արժաւ առաջադից։

Դա Վաշն Տերեանն էր Մոսկուայից գնացել էր գիւղ, Եօրը թաղել և հիմա վերադառնում էր Մոսկուա։ Անա ինչու այդքան տխուր էր։ Երեւի միշտ էլ այդպէս է այդ մարդը, և այդ վիշտը յատուկ է նրան։ Բայց ինձ օտարոտի էին թւում նրա սեւ, երկար վերարկուն և կովկասեան փափախը, որոնք բոլորովին դուրս էին արդէն իմ պատկերացումից և բնաւ չէին յարմարում Տերեան-բանաստեղծին։

Երբ 1914-ի ամառը նորից հանդիպեցինք, այս անգամ Տերեանը թէ՛ արտաքուստ, թէ՛ ներքուստ բոլորովին այլ տպաւորութիւն թողեց վրաս։ Նախ՝ վերադուով ու փափախով չէր, այլ զվարակով և նոր քոսթիմով։ Մաշուր անիւլուած էր, օւլայաւած ենթակ օձիքով և փայլուն փողկապով, ձեռնափայտով։ Միւս կողմից պարզունց, որ նա բնաւ տխուր, մեղամաղձոտ մարդ չէ, ինչպէս թուացել էր առաջին հանդիպումիս, այլ շատ կենսաւորաին էր, գուարճարան, յաճախ սրամիտ ու խալթող։

Ինձ զարմացում էր Տերեանի բնաւորութեան մի այլ գիծը, արդէն ընդունուած, անուանի բանաստեղծ, մայրաքաղաքում ապրած մարդ՝ նա անձնօթ կամ սակաւ Ժանօթ մարդկանց շրջանում իրեն պահում էր մի տեսակ ամօթխած, ինչպէս դաւաւացի համեստ պատանի։ զրոյցի փամանակ մտում էր ինքնամփոփ, եթէ շատե՛ք քաղուած։ Բայց դրան հակառակ, ընկերների շրջանում ասում, խօսում էր զուարթ, կատակով, ծիծաղում համարձակ։ Մահաւանդ սիրում էր շրջել ընկերների հետ և զրուցել, զրուցել...

1916 թուին Տէրեանը Մոսկուայից եկաւ Թիֆլիս՝ Գարունը գրական տարեգրքի համար նիւթեր հաւաքելու:

- Ուզում ենք Պարունը դարձնել երիտասարդների օրկան: Մի թաւմ հասնել, մի նոր շարժում պէտք է առաջ բերել մեր գրականութեան մէջ: Ուզում ենք որ 35-ից բարձր տարիք ունեցողները չմտնակցեն, այլ միայն երիտասարդները, - ասում է Տէրեանը:

Մոսկուայում մի քանի մանրիմ ճակերների հետ հիմնել էին Պանթելոն հրատարակչութիւնը, որ պէտք է հրատարակէր օտար գրական ճեղհանկերի գործերը, ինչպէս նաեւ երթասարդ արձակագիրների և բանաստեղծների գործերը:

Շուտով լուրեր եկան թէ նրա առաջական վիճակն այնքան էլ լաւ չէ: 1917-ին Թեքրի հիւանդութիւնն այնքան սաստկացաւ, որ նա գնաց Սփումս և բուժակնու: Սակայն փեքաւարեան յեղափոխութեան դէպքերի թոյլ շտափն երկար մնալ, աւելի հիշել՝ նա չհամարեց քուժումը թողած՝ վերադարձաւ Թիֆլիս՝ յեղափոխութեան եռուղեւուն մասնակցելու:

- Ձեզ լաւ էք գիտէ՞ք, - հարցրի ես:

- Ի հարկէ ոչ: Մի շատ գրողների բան է այդ բուժարան կոչուածը, ուր ձանձրոյթից մարդ կարող է մեռնել: Յետոյ, աշխարհում այսքան քան է կատարուում, ինչպէ՞ս համբերեմ...

Կեանքի ծանր կանչել էր նրան, այնքան բուռն էր գործին նուազողը, անգամ այդ հետեղ վիճակում: Չնայած որ նա խոսում էր հեռագով, քայց դէմքը գուարթ էր, պատրաստ՝ կատարներ անելու: Ի դուր չէր որ նա փախել էր բուժարանից:

1919 թուի գարնանը, Տէրեանից ինձ լուր րեքցին՝ Հրեխայիին կոպիտից, ուր եկել էր նա արեւմտահայ գաղթականների տեղաբնակ գործը կազմակերպելու: Լրարեքին խնդրել էր յայտնել, թէ չուտով մտադիր է գալ Անդրկովքում՝ առողջութիւնը վերականգնելու: Այդ Տէրեանի վերջին կապը եղաւ ինձ հետ: 1920 թուի Յունուարին Մոսկուայից լուր եկաւ նրա մահուան մասին:

* * *

1967 թուի ամբարն, մի խումբ գրողներով ուղեւորութեանցից Գանձա գիւղը՝ վաճառ Տէրեանի ծննդավայրը: Մեր ինքնաշարժը առաջ էր շարժում բարձրագիւր լեռնադաշտն ի վեր: Անա երեւաց վեհապան Արուլը՝ Գուգարաց աշխարհիճ հակա լեռնապագայներից մէկը: Միւս կողմից Սաղամոճ լիճն էր վէտվէտում չքեղապող հովտում: Ամենուրեք ալպիական փարթմ կանաչն էր աչքը չլուում, ու թաշանած մարդագետին վրայ բիրաւոր գոյնգոյն ծաղիկներ էին վառւում: Անա և Գանձա գիւղը Ռեքաւարժի ինկնով՝ գիւղի նեղ ու խճաճանկ փողոցով գնում

ու հասնում ենք միայակ մի տուն, որի ճակատին փակցուած ցուցանակի վրայ գրուած է՝ Վաճառ Տէրեանի տուն-Թանգարան:

Մտնում ենք փոքրիկ բակը: Մեզ գիմաւորում է Տէրեանի քրոջ աղջիկը՝ Արուսեանը, և առաջնորդում մի ոչ այնքան ընդարձակ սենեակ, որի պատերին բազմաթիւ նկարներ կան, յուշագրեր:

- Սա վաճառի ննջարանն է: Անա այս Թախտի վրայ էր նա քնում մանկութեան և պատանեկութեան հասակում, բացառում է Արուսեանը:

Բոլոր էլ, յատուկ ուշադրութիւն ու հետաքրքրութիւն դարձած՝ մեր չուրջն ենք նայում: Պատերից կախուած են դանազան ժամանակներում նկարուած լուսանկարներ, որոնք ներկայացնում են Տէրեանին իր հարազատների, ընկերների, ժամանակակից նշանաւոր դէմքերի՝ Թումանեանի, Իսահակեանի և այլոց հետ: Ներսէս մտնում մի քանի տարեց աղամարդիկ և կանայք, բանաստեղծի համադիւղացիները, և մեր մէջ սկսում է աշխույ խոսակցութիւն, հարցուփոխ:

Արուսեանը տուն-Թանգարանի վարիչն է: Անա նա գիտւմ է և մի բարձրաստակ կնոջ րեքիով նստեցնում է կողքին ու ասում.

- Սա Շուշանն է, վաճառի մանկութեան ու պատանեկութեան օրերի խաղըկները: Թող պատմի նրա մասին ինչ որ գիտէ...

Չնայած պատկառելի տարբիքի, Շուշանը տակաւին կայտառ է, առողջ:

- Ես վաճառին լաւ գիտեմ, միասին ենք մեծացել, մանուկ օրերին շատ ենք խաղացել փողոցում, Փարսնաճ լճի մօտ: Այնտեղ տղայ էր վաճառը, ուժեղ, չարաճնի: Գնաց քաղաք, ուսում ստացաւ, մեծ մարդ դարձաւ: Ափսոս, հազար ափսոս, չուտ մեռաւ մեր վաճառը: Շատ քան են պատմում վաճառի մասին...

Տէրեանի հասակակից գիւղացիները խոչնդէս հետաքրքրական դրուագներ էին պատմում նրա կեանքից: Բաւական ժամանակ գրուցելուց ու չուլեր լսելուց յետոյ մենք լուսանկարուցեցինք՝ մի կողմ՝ Շուշանը, միւսին՝ Արուսեանը, Տէրեանի հարազատները:

Իրիկնայէմն մեզ առաջնորդեցին գիւղի եայլան՝ մի չքեղա ծաղկափրփուր դարաւանդ: Ներքեւում, վեճահատ Արուլի տակ, Փարսնան էր օրորում պլուրի գեղեցկուհւ պէս, իսկ վերեւից, բարձրաբերձ մթին տարրից զովաշունչ զեփիւռն էր շարունակ սլալում ու մեզմ փափախում:

Չգացինք թէ ինչպիսի՝ հրաշալի վայրում, հեռաւոր լեռների ինչպիսի՝ հմայիլ տառամուսթեան մէջ են սնցել սիրելի բանաստեղծի մանկութեան ու պատանեկութեանը: Եւ այդ րեւութեան հմայքներն են նրա սիրտը լցրել ինձ յոյզերով, քեռու անուրջներով:

1 Սփումս - օգափոխութեան քաղաք: Սկս նովուն եղբւրջ:

2 Արուլ - լեռ մը՝ Գանձա գիւղին մօտ:

3 Գուգարաց աշխարհ - Պատմական Հայաստանի նահանգներէն մէկը, որ կը կազմէր Հայաստանի և Վրաստանի սահմանը՝ տարածուելով Գանձակէն մինչեւ Արտանու:

4 Սաղամոճ և Փաշաւան - Գեղեցիկ լիճեր: Անալապաթի լիճերն են, որ հին ասոն Գուգարաց նահանգի գաւառներէն մէկն էր:

ԺԱՌԱՆՁԱՒՈՐԻ ՄԸ ՅՈՒՇԵՐԷՆ

(Հետեւեալ գրութիւնը 18 տարեկան ժառանգաւորի մը օրագրութեան արտատպումն է, գրուած 20 Յունուար, 1940ին)

Մեր Բով Քրիստոս դիւրին չի ծնիր: Բոս գիշերը պակիլ եւ առուն հայրիկին ու մայրիկին ծնեթը համբուրելով Քրիստոսի Մնունդը չի շնորհաւորուիր ու թարմ եւ ուրախ նոր հագուստներու մէջ չի պտտուիր: Բոս պտտարագ կայ, պտտարագ ու պտտարագ եւ երկարածիգ ժամերգութիւն: Առուն կանուխ ելլել կայ, գինովի պէս լուացուիլ ու եկեղեցի վազել կայ ու այդ վիճակով ու այդ հոգեվիճակով Աստուած փառաւորել կայ. մէկ գիշերուան մէջ երեք պտտարագ երգել կայ ու Բունէ վարնուած աչքերով ժամերգութիւն կայ: Բայց ասոնք պէտք է որ ըլլան որովհետեւ Իրաւունքի խնդիր կայ: Ի վերջոյ որպէսզի ասոնք ըլլան, Բեթղեհեմ երթալ կայ: Խնդիր: Տղաք կը թունեն Բեթղեհեմ երթալու եւ չերթալու առաւելութիւններն ու նեղութիւնները. կ'ըսեն թէ երեք տարիէ ի վեր զայցած են, ալ կը բաւէ. ուրիշներ հակառակը: Ոմանք անպայման պէտք է որ երթան՝ երգող են. ուրիշներ՝ բեռ են: Ու այսպէս կուգայ երթալու ժամը. կը հրահանգուի «պաթանիա»ներ տանիլ: Ինչ պէտք կայ «պաթանիա»ի-ներ ու փոխ Տեսուչին «իմ կամքս է, ուրիշ խօսք չեմ ուզեր»ը, որ կը դառնայ Բանի մը քերաններու մէջ իր հեզնանք: Օթոյին մէջ սպասել ալ կայ որպէսզի մին իր մոռցած վերաբովան բերէ կամ ուրիշ մը հասնի: Օթոն պէտք է Բալէ փողոցներուն մէջէն ուր ամբողջ կենեմք է: Ու դուն պիտի նայիս պտտուհանէն խնդալով կամ նօսք յուզումով մը պարագային համեմատ: Լարդիկ սովոր են այսպիսի պարագաներու, երբ տեղ մը կ'երթան խումբով, ընտրել մէկ մը կամ երկու ամբողջ խումբէն ըլլալու աւելի իրարու մօտ ու առանձինն չզգալու ինքզինքնին, Բանի որ կարեւորութիւն չունի ամբողջ ընկերներուն հետ Բալէլ առանց առանցքի մը շուրջ դառնալու: Իմս այս անգամ հայկազիկն էր: Այն տղան է այս որու հետ ամեն շուրի չեմ կրնար յարմարիլ: Ասոր համար է որ մարդիկ իրենց մտերմութեան

շրջանակները կը բաժնեն վաճառականներու, իւրաքանչիւրը իր կալուածին մէջ դաւանելով իր մտերիմը: Այս տրեւումը գրեթէ կարելի չէ գտնել անձ մը որուն յաճմանն ինքզինքն ամբողջութեամբ, այն մարդուն ալ ուր իր դրամը կը բաշխէ բոլոր գրպաններուն մէջ մղուած տեսակ մը անվստահութենէ:

Սիրած եմ նայիլ մարդոց մեծ խումբերու վրայ ու դիտել թէ ինչպէս իւրաքանչիւր մարդ իր գործով կ'արդած է: Կը նայիմ պատուհանէն: Տակաւին երէկ ոտքի ելած տղեկ մը, բոպիկ ու ընթացիկ պարեգօտի մը մէջ, թեւին տակ ծախու թերթ ունի. ուրիշ մը գաւազանի մը վրայ կարկանդակներ է անցուցեր: Ապրուստի հոգը: Ու մանուկ են տակաւին: Որքան կը մեղքնամ խեղճ տղոց, որոնք պտտանի իսկ չեղած պարտաւորուներ են իրենց չթաւորութիւնը միայն զգալ ու տեսնել, ու այդպէս կարճատեւ իրենց աչքերով աշխարհէն բան չառնեն ու չտանին: Ու այդպէս ստիպուած կը ծախեն իրենց մանկութիւնը ու անմեղութիւնը որպէսզի գոնէ անօթի չմեռնին ու պտտանի ըլլան փողոցի մէջ մեծցած պտտանի: Ու մէկու մը բեռը տուն կրեն, պահան ծախեն ձողի մը ծայրէն կամ ջօքալ կանչեն երբ Կիրակի օրով ուրիշներ պոյտի կամ դաշտ են գացեր: Ու մեծնայ ու երիտասարդ դառնայ: Ուրիշ գո՞րծ: Շատ իրեն պէս: Ընտանի՞ք: Ով գիտէ: Սակայն փողոցի մէջ մեծցող մը չունի ընտանիքի ըմբռնում: Իրեն գոհացում պէտք է: Ողջ ըլլան պոռնիկները: Ու օր մը փողոցէն առածը պիտի վերագարձնէ անոր: Յետո՞յ: Բարցնողը ով:

Ու այսպէս ճամբու ընթացքին մէկտեղուող մարդիկ խօսքի իրենց նիւթերով: Թափառողներ: Գործի գացողներ: Խանութպաններ, եւայլն, եւայլն: Մենք ալ անոնց մաս չե՞նք կապեր: Մենք ալ գործ մը ունինք կատարելիք, պարտականութիւն մը: Եթէ ոչ որո՞ւմ մտքէն պիտի անցնէր դուրս հանել մեզ մեր հանդարտիկ ջրջափակէն ուրկէ չերեւի՞ր կեանքին կեանքը: Բոն մեզի համար եկեղեցի մը եւ ուսուցիչներ միայն գոյութիւն ունին ու ամիսը անգամ մը նամակով մը ծակուած պտտը մեր անցեալին, որ տեղացող օրերու, ամիսներու, տարիներու թիւէն հետզհետէ կը թանձրանայ:

Օթօն չի կենար սակայն ու տեսերաններ կը փոխէ: Ի՞նչ է կեանքը արդարեւ:

Բիմա պիւնորանոցները իրենց կարգ կարգ փայտէ տուններով, սենեակներով: Զինուոր մը պահակ է, ուրիշ մը նստեր կը ձիւն ու թերթ կը կարդայ, ուրիշ մը լեցուն գոյլ մը կը տանի: Բոս ալ ուրիշ կեանք: Չգեր են իրենց տունն ու տեղը ու եկեր այդտեղ: ժողովուրդներուն հետ բազմաթիւ փոփոխութիւնը կ'ուսենամ: Ծթոն պէտք է վազէ. անցուդարձը նօսրացած է ու ճամբու երկու կողմերուն հրեական նորակերտ շէնքեր՝ վիլլաներով: Ով գիտէ ինչ կեանքեր ալ այդ տեղերը կը դառնան:

Երգեր մը կը բարձրանան այս ու այն անկիւնէն, երբեմն կը միանան, բոլորին շրթունքներուն կը բռնկին, մերթ կը կոտորտին ու կը հատնին: Նորեր ու նորեր: Բոլորն ալ գրեթէ նոյնը: Առանձնաշնորհեալ երգեր կան, պէտք է անպատճառ երգուին: Բայց ասոնք ալ կը փոխուին կամայ կամաց: Նորերը նախընտրելի են: Պահերը բաւերով չեն կրնար շինուիլ: Շատ շատ կ'ուրուագծուին անոնք: Ու ես պէտք չունիմ ահագին բառ ծախսելու՝ ըսելու համար թէ ինչպէս մին վարիչին Բթին խոշորութիւնը մատնանշելով, ուրիշ մը այս ու այն դիտողութիւնները ընելով օթոն հասցուց Բթողեհեմ ու մենք մեր գոյքերով ելանք վեր: Ինչ հարկ կայ ըսելու թէ ուղեցիկնք տանիք ելլել ու տեղւոյն Տեսուչը բանալին ասոր Բովն է անոր Բովն է ըսելով մեզ Բաշքշեց: Չէ՞ որ ան ալ իր հաշիւը ունի: Տանիքը կ'աղտօտի, քուրը սառնի՞ն պիտի երթայ եւ ուրիշ Բանիներ: Պէտք կ'ա՞յ ըսելու որ բանալին գտնուեցաւ երբ խոստացուեցաւ ուրիշը վեր չծգել: Միայն ժողովուրդները: Ինչ լաւ է տանիքէն նայիլ վարը հետպիտէ հասնող ժողովուրդին: Արեւը կրնայ մեր կունակները նեղել երբ մենք կռթնած ենք կէս հասակ պատին ու կաղանք Կաղանդին տրուած ուտելիքները: Վարը ճամբուն մէջտեղին երկու աղջիկներ են կեցած իրենց ուսերն ի վար ժապաւէնը Աղբառախնամին: Պէտք է որ մօտենան անցորդներուն զնայանդուած «թիֆթ» մը անցնեն կուրծքերէն ու երկարեն թիթեղէ իրենց դրամապանկը: Ու կ'ընեն: Ասկայն աղջիկ են ի վերջոյ ու Բէիկ մը մեծ աղջիկ: Երբեմն իրենց տեղ կը զրկեն Բովերին կեցող պահեստի փոքրիկ տղեկը միշտ պանապան պատուէրներով: Ոմանք կը մերժեն, ուրիշներ չեն կրնար մերժել. կան ալ որ ներքին հակակրօնութիւն մը ունին այդպիսի գործերու

Նկատմամբ:

Ու կեանքը կը դառնայ: Ան արագայի ծրագիրներ չունի: Ազգայն չէ կեանքը: Ներկայ է ու այդ է իր անուշուրիւնը:

Կ՛ըսեն թէ կէսօր է եղած, հայր Սուրբը վարը մեզ կը կանչէ: Անօթի կամ կուշտ պարտաւոր ենք երթալ: Մեզի յատկացուած սրահին մէջ կը տեսնենք վարդանը, մեր ճաշարանապետը որ սակառով ուտելիք է բերեր մեզի: Առաջին անգամ այդտեղ զգացի թէ վարդանն ալ ապրուստ մը ունի հանելիք ու այդ է որ կ՛ընէ: Մինչեւ այդ տուն զինք մեր դպրոցին մէջ էի տեսեր: Մեզմէ մէկն էր ան ալ: Ու ասիկա քնական էր: Կիմ տեսայ թէ ինքն ալ կը Նմանէր այն մարդոց վորս քիչ առաջ տեսայ: Ու ասիկա այն աստիճան յանկարծական նորութիւն մը տպեց վրաս որ վարմացայ ալ: Ու երբ մեզի կարգով հաս ու կարագ կը բաժնէր, իր ընտանեցած ձեւերուն մէջ կ՛ուզէի գտնել գործի մարդուն հոգեբանութիւնը եւ գտայ ալ: Քիչ չվարմացայ նաեւ երբ նոյն ակնոցով դիտեցի ընկերներս ալ ու հայր Սուրբն ալ: Անոնք ալ տարբեր տարբեր թիփեր էին ու այդպէս մէկտեղուած: Զարմանալի չէ՞ արդեօք երբ ինքզինքս ալ տարբեր զգայի: Դե տես չէի: Ես ալ անոնց պէս անհատ մըն էի դարձեր: Սակայն ոչինչ արտասուվոր, ամէն ինչ կ'ըլլար ինչպէս որ պիտի ըլլար: Մեր մէջ կային պզտիկներ ալ, որոնք առաջին անգամ պիտի տեսնէին Մանուկը Բեթղեհեմի մէջ: Ու քնական է որ հարցնէին թէ ինչ պիտի ըլլար, ե՞րբ պիտի ուտէին:

Ինչու այդ հարցումները չի տանին այն օրերուն երբ նոր էի եկեր ու չէի գիտեր այդ բոլորէն, ու Բեթղեհեմէն եկող ընկերներ կը պատմէին գիշերուայ ուրախութիւններէն, մինչեւ առտու չքանալէն ու մանաւանդ ճաշարանէն դուրս պատրման անուանի էր քանի որ ամբողջ տարուայ ընթացքին այդ օրը միայն կ'ուտեն: Այն օրերը... Կը պատմուէին թէ որքան առտու էր ամէն ինչ. ոմանք ապսպրանքի համաձայն թուղթի մը մէջ քանի մը կտոր պատրմա կը բերէին գէթ բերանները հոտեցնելու:

Առաջին տարին ինձի համար Բեթղեհեմը տեղ մըն էր ուր թեւեւ անբուն կը մնայ, սակայն պատրմա կ'ուտեն: Ու այդ նախանձելի էր: Ինչո՞ւ իմ ծայնս ալ կիրթ չըլլար

որ ես ալ երթայի:

Երկրորդ տարին զայի սակայն ու այդ օրէն յիշողութեանս մէջ մնաց մինչեւ ժամը տասը անցուած ժամանակը՝ մեզի յատկապէս սրահին մէջ, ու հայր եղիշէն, Տեսուչը, մեր հոգին էր: Յստակ չեմ յիշեր թէ ինչպէս անցաւ օրը, սակայն չեմ կրնար մոռնալ որ այդ օրը համով անցաւ ջնոքի Տեսչին:

Երրորդ տարին ալ զայի: Մեր կառավարիչն էր Փոխ-Տեսուչը, հայր Արթուրը այս անգամ: հայր Արթուրը կը սիրէ Բնանալ ու արգիլեց աղմուկ հանելը սրահին մէջ: Ու այդ օրէն ալ միտքս մնացեր է այդ դժգոհութիւնը:

Չորրորդ տարին ալ զայի: Կ'ուզէի երթալ ու չէի ուզեր երթալ: հիմա ալ մեծցած եմ կը կարծեմ ու միտքս կուգայ թէ վերջին տարիս է: Ալ ուրիշ օր չունիմ այսպէս անցնելու:

Ինչ պէտք կայ խօսելու պատարագներէն, որոնց ընթացքին կէս Բուն վիճակի մէջ անոնց վերջանալուն մասին կը խորհէի: Կ'երգէի սակայն, երգել մը անգիտակից ու մեքենական: Արդէն Բիչ անգամ երգածներուն իմաստ եմ տուած: Անոնք չոկ բառեր են որոնք կը Բաշթուի իրենց խաղերուն համեմատ: Երբեմն բառերուն մեղքնալ կուգայ, Բանի որ խեղճերը իմաստ պարպուելէ ետք ինչ արժէք ունին: Չայներ: Երբեմն կը մեղքնամ ժողովուրդին մեծ մասին ու մեզի երգողներուն, Բանի որ կ'ընենք այնպիսի պարտականութիւն մը, որու միջոցները, բառերը, անկենդան են, չունին աւիշը, կենսահիւթը: Մենք մեզի չենք խաբեր արդեօք: Տարօրինակ է երբ երբեմն ալ մեղքնամ Աստուծոյ, որու կ'ուղղուին ամէն օր այսքան անիմաստ բառեր՝ հեղեղի պէս: Թերեւս ինք կը խնդայ աստուածային այս կառավարչութեան վրայ եւ իրաւունք ունի: Եւ ինչո՞ւ չխնդայ երբ ես իսկ կը խնդամ տեսնելով թէ ինչպէս յոյներ, լատիններ ու հայեր միշտ կուռի մէջ են թիպ մը աւելցնելու իրենց սուրբ տեղերուն վրայ, կանթեղ մը աւելի կախելու, բուրվառ մը աւելի ընելու, բան մը աւելի ըսելու այդ սրբապաշտներուն վրայ: Ու այս բոլորը կ'ըլլան աւելի փառաւորելու վկայութեամբ:

Ծնունդ գիշերով մասնադատական ժամը 12ին վարը Այրիկ մեջ մեր երգը ռադիոյի առնուեցաւ մինչեւ 1-ին Բառերի մնացած: Երբ «Փառք ի Բարձունս» կ'երգէինք Բայր Շաւարշը հեռուէն՝ խումբէն դուրս, կ'ընկերանար մեզի ու կը խանգարէր: Չափ տուողը մեզի Բայր Կոմիտասն էր, պատասխանատուն մեր յաջողութեան: Երբեմն Բայր Շաւարշը այնքան կը պոռար որ Բայր Կոմիտասը ձեռքի ու դէմքի կարելի ձեւերը կ'ընէր վայն լոցնելու: Ուրիշ վարդապետներ ալ ետ կը դառնային վայն սաստելու: Կը լուր Բիչ մը ու հազիւ կէս վայրկեան անցած դարձեալ իր անտանելի ծայնը ու դարձեալ վարդապետներուն վանալան ձեւերով սաստը: Թեեւ ես ալ իրենց պէս նոյն վզացումով էի լեցուեր դէպի Բայր Շաւարշը, սակայն հաճոյք մըն էր ինձի՝ վարդապետներուն այդ արտայայտութիւնները դիտել: Ամէն անգամ որ լուր կը վախճայի որ չըլլայ թէ դագրի: Քիչ ետք կը վերսկսէր: Միւսները կը նեղուէին, ձեռք կը բարձրացնէին, շշուկ կը հանէին: Ես զոհ էի: Այս դրուագը թեւ պարզ բան ու իբրեւ այդ յիմար կը թուի, սակայն ես մեջը տեսայ մարդոց նկարագրին մէկ կողմը, զոր չկրնալով իբրեւ հաստատուն իրողութիւն ըսել իր տարազով, ստիպուեցայ պատմել վերինը:

Որքան որ Ծնունդը մեզի սուգ կը նստի իբրեւ յոգնութիւն, ան աւելի սուգի կը նստի վանքի Բսակին: Ով չերթար Բեթղեհեմ երբ վանքը ծրի կերակուր կը բաժնէ: Ժողովուրդ, ռատիկան, Վիսուր, աշխատաւոր: Պնակ առնողը կը վազէ ու չի հարցուիր թէ ով ես դուն: Մօտէն չեմ գիտեր: Կ'ենթադրեմ թէ ինչ վեղձումներ կ'ըլլան ծախսէն դուրս: Միայն ուտելի՞մք: Երեւակայեցէ՛ք ամբոյն մը թափուեր է վանք ամբողջ գիշերուան մը համար ու անոնց մէջ կան գինովցողներ, փողոցայիններ, դուռնէրնին լարած որսորդներ: Գիշերը տանիքն ենք: Մեջտեղը փոսի մը մէջ է բակը ուր լուսնի լոյսով կը պարեն: Այս տարի այնքան ժողովրդական գոյն չունէր պարը: Բ.Մ.Բ.Մ.ի սկառուները կ'աջակցէին իրար, նուագարանն ալ հետերնին: Քանի որ սովորութիւն է որ ամէն տարի պարեն այդ տեղը, պարեցին ապարուած ծափերու եւ խանդավառութեան մէջ: Կ'երգուին յեղափոխական երգեր, նման «Բ.Յ.Դ.ի սուրը շողջողայ»ին ու Բովս Սիվրի Սիսեկը, Յովհաննէս Կարապետեանը, կը խանդավառուի տեսնելով թէ ինչպէս

ազգային երգեր կ'երգուին: Բետը կ'ուսենանք վիճաբանութիւն: «Դուռն հայ չես»ներ: Չեմ կրնար հասկնալ թէ հայ ըլլալ չի նշանակեր գինովութեան կամ պարի առնել, յեղափոխական երգեր երգել, ընդհակառակը առոնք անպատուութիւն են այն հերոսներուն, որոնք «սուր շողացուցին»: Բիմակուայ մեր ազգային ճիւղները այդ վիճակին է հասեր: Գինովութիւն, պար, պէզվէկութիւն պէտք է որպէսզի մտքերնիս զան այդ երգերը ու մենք ազգասէր ըլլանք: Այդ պահուն լատինաց վանքը քնակող Բանի մը անզլիացի պիւնորներ կուզան մեր Բով. հետերնին կ'իյնանք, մենք իրենցմէ երգ կ'ուզենք, իրենք մեզմէ: Կ'երգենք Բանի մը ֆրանսերէն երգեր. երբ անզլերէն կ'ուզուի՝ կ'առաջարկենք «God save the King»ը ու զրեթէ բոլորը գեղոհութեամբ կը մերժեն: Մերինները չեն հասկնար Քիչ ետք դարձեալ Նոյն երգը կ'առաջարկեն ու այսպէս Բանի մը անզամ Նոյն մերժումին հանդիպելով ու չեն հասկնար թէ ինչ կ'արժէ անոնց համար այդ երգը եւ ինչպիսի առթիւ է որ կ'երգուի. իսկ մերինները հայերէն ոչ մէկ երգ կը գտնեն ու կ'երթան կուզան մեր Բայլերգը կը սկսին եռաձայն. ամէն մէկը իր տեղէն ու հազիւ տուն մը ըսած կը ձգեն երգը խաշտառակ վիճակի մէջ: Երգերու յարգը գիտնալն ալ արժէ մը կը թելադրէ: Այդ է պատճառը որ մեզի համար ամէն երգ արժէպրկուած է հիմակ ու զրեթէ մեր ջիւղերուն չազդեր, մինչ անզլիացիները, օրինակի համար, գիտնալով պէտք եղած տեղը միայն գործածել իրենց երգերը, անոնք կը մնան թարմ ու հետզհետէ աւելի ազդեցիկ՝ իրենց ուսին ուսնեալով այդ երգերով ջահուած փառքեր:

Վարը բակը լեցուն է տակաւին: Միայն լուսնի լոյս մը կայ ու վանզակառան զազաթի խաչին լոյսին ցուլքը, որ պատին վարնուելով քակ կ'իյնայ: Տանիքէն դիմաստուերներ միայն կ'երեւին: Մինակ եմ: Ոմանք կը ճեմեն խօսակցելով, ուրիշներ կ'երգեն թեթեւ ծայրով մը, մէկ կողմն ալ խուսք մըն է կազմուեր: Շոած՝ կէս-հասակ պատին վրայ, վար կը նայիմ ու չեմ շարժիր: Միայն աչքերս դիրք կը փոխեն: Աչքերս կը զգա՞ն թէ կը մտածեն երբ ինձի կը խօսին մազերու խորձերէ, որոնք միշտ անուշ շարժուածք մը ունին, աչքերէ որոնց քայտորութիւնը չի տրուիր, Քիթի, բերանի, այտերու, հազուստի ու չեմ գիտեր այն հազար մը մանրամասնութիւններու չեմ գիտեր ինչ ներդաշնակութենէն, որ աչքէ աւելի սրտի կը խօսի: Շարժումներու քննութիւնը, ծայրնը

վերջապես ամեն ինչ, հմայող բան մը ունին որ զաղտնիքն է իրենց եւ զոր իրենք իսկ չեն գիտեր եւ կամ իրենք ալ կը քանան արժեքներէ ադ: Այդպէս կենալ ու նայիլ: Բանդարտ սակայն: Ատոր անուշուրթիւնը խռովքին մէջ չէ: Թող ներուի ինծի նմանութիւն մը զոր վռնտել քանայի մտքէս քայց ի զուր: Երբ մարդ ինքզինքը գիտացը գնել ուզէ այդպիսի տիպար էակի մը, պիտի նմանի այն Բահանային որ ինքզինք պիտի մաքրէ խորան ելլելէ առաջ, Բանի որ չի կրնար, սիրտը չի տանիր Աստուծոյ գիմաց ելլել անսուրբ վիճակի մէջ, ու մարդը նոյնպէս կարծես մեզանչած կ'ըլլայ ու անարժան երեսը նայելու իր կուռքին ու միշտ պիտի ուզէ աւելի կտտարեալ ըլլալ, աւելի ազնուանալ հասնելու անոր, արժանանալու անոր նոյնիսկ միակ ուշադրութեան: Անշուշտ այսպիսի քայտարութիւններ ծիծաղելի կը թուին: Սակայն այսպէս է անոնց համար որոնց աչքին Քող չկայ զիրենք հեռու պահող խորհուրդէն: Այսպիսիները կը նմանցնեմ այն Բուրմին որ գիտէ թէ այն կուռքը զոր կը պաշտէ ժողովուրդին առջեւ՝ Քարէ է եւ անկէ անդին չանցնիր ու կը խնայ ժողովուրդին յիմար դիրքահաստութեան վրայ: Այսպիսին աւելի թշուառ է Բան այն որ ինքզինք կը խաբէ: Ի՞նչ է հաստքը եթէ ոչ ինքնախաբութիւն: Բայց հաւատքով մարդիկ կ'ընեն աւելին Բան դրական գիտութիւնը: Ահա հոս է կրօններու առաւելութիւնը գիտութենէն, ուր զաղտնիք չկայ: Այն կրօնին մէջ ուր հաւատալիք չկայ, ան կաւէ է ու արդէն զոյութիւն իսկ չի կրնար ունենալ:

Չեմ գիտեր, կրնայ ըլլալ որ իրականութիւն չըլլան այս զգացումներս կամ մտածումներս: Կրնայ ըլլալ որ այս բոլորը արդիւնք են մեր չորս զտտերու մէջ արգելափակումին: Որոշ կերպով կը զգամ թէ չորս տարուայ ընթացքին բաւական վայրենացած եմ, հակառակ անոր որ հալէպ ալ ամէկոտ էի ու զգտիկ, սակայն այսօր ալ չէի: Շատ անգամ կը կարմրիմ երբ աչքերս ուրիշ աչքերու հանդիպին: Զգացումներս չունին դէպի զարդելիին քիզերը, առկա բան չըսեր ինծի: Աւելի ազատ ու քանստեղծական է փնտռածս, բնութեան պէս երբեմն արեւոտ, տաք եւ զոյնի խաղերով եւ կամ այսպիսի, մասնաւոր այսպիսի լուսնային գիշերուայ մը սէրը՝ թորմ, շունչոտ, ստուերային, ուր աւելի ազատ կը զգաս ինքզինքդ: Այս խտելական սէրը աւելի անուշ կը թուի ինծի: Լուռ եւ աչքէ հեռու անկիւն մը երազել: Եւ սակայն այս ամէնը

մինչեւ ուր: Քովս ջջուկ մը: Կը դառնամ: Երկու սեւ կերպարանքներ են, կը ճեմեն:
 Վարդապետ են. ցած ջջուկի մը մէջէն կ'երգեն: Կը նայիմ իրենց ետեւէն: Ես ալ,
 ես ալ քոռոնք պէս օր մը: Պատասխան չունէի: Ստուերները մութին կը խառնուէին:
 Շջուկը ալ չէր հասներ:

Մինաս Գասպարեան

(որ Վանքէն հեռացաւ եւ աւելի վերջ հրաուիրուեցաւ Ամերիկա,
 ուր ջարուակեց իր Աստուածաբանական ուսումը եւ ապա 1948ին
 ձեռնադրուեցաւ Քահանայ Առաջնորդ Տիրան Արք. Ներսիսեանի
 ծնոթով եւ անուանուեցաւ Տ. Առնակ Քհ. Գասպարեան)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Բ. ՄԱՏԵԱՆԻ ՔՆԱՐԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԸ

Նարեկացին միջնադարի բանաստեղծ է եւ նրա ստեղծագործութեան մէջ, կրօնական թափանցիկ փոյի տակ, տրոփում է պատմական դարաշրջանի կենդանի զարկերակը: Զպէտք է մոռանալ, որ Նարեկացին քրիստոնեայ էր, բարձրաստիճան հոգեւորական: Նա ապրել ու ստեղծագործել է մի ժամանակաշրջանում, երբ, ինչպէս էնգելսն է ասում, մտաւոր գործունէութեան բոլոր բնագաւառների վրայ տարածւում էր աստուածաբանութեան գերիշխանութիւնը, որն ապահովում էր եկեղեցին(1): Բայց Նարեկացին բանաստեղծ էր, եւ ժամանակի տենչանքն ու տանջանքը, յոյսն ու տարակոյտը, սէրն ու ատելութիւնը անցնում էին նրա սրտի միջով՝ դառնում բանաստեղծական պատկեր, յոյզ, խոհ ու գաղափար: Մարդկային ներաշխարհի բացայայտման մէջ Նարեկացին կանխել է ժամանակը:

Մատենանում Նարեկացու համեմարն ընդգրկում է տիեզերքի անհունութիւնը եւ ժամանակների յաւերժութիւնը: Ասէն ինչ բնկում է նրա հոգու մէջ, ամէն բան փոթորկւում է նրա յուզաշխարհում: Նարեկացու դրամայի տեղը նրա հոգին է, ժամանակի պահը՝ ներկան, հերոսը՝ անհատականացած մարդկութիւնը: Դա մարդու յաւերժական այդ դրաման է, որը ծնունդ է ինքն իր հետ, Աստծու եւ աշխարհի հետ ներդաշնակութիւնն եւ հաշտութիւն գտնելու տառապանքից:

Մատենանում Նարեկացին ստեղծել է

պատկերային համակարգին համապատասխան յուզական միասնութիւն: Նրա խօսքը ներթափանցած է առիմֆնոդ անկեղծութեամբ: Նարեկացին ստեղծել է անգուգական մի երկ՝ ազատ ու անկաշկանդ դիմելով գրական եւ բանահիւսական տարբեր ժանրերի ընձեռած հնարաւորութիւնների, մինչեւ իսկ, ինչպէս Աբեղեանն է նկատել՝ «կապի» աղօթքներին (2): Մատենանի կառուցումաժը Նարեկացին համարել է «միագոյ իրի» բազմանիւղ դրուագների հրաշակերտութիւն: Ըստ Հեգելի՝ «գեղարուեստական ստեղծագործութիւնը բխում է միասնական ոգուց, որն էլ իր մէջ պարփակում է ինքնագիտակցուած կեանքի բոլոր ոլորտները (3): Մատենանը ծնունդ է Նարեկացու՝ իբրեւ մէկ ու միասնական ոգուց: Բանաստեղծի անձը, սակայն, չի կարելի նոյնացնել նրա քնարական հերոսի հետ: Քնարական հերոսի կերպարը ստեղծում է բանաստեղծը: Նրա անհատականութիւնը գեղարուեստական ընդհանրացման արդիւնք է եւ ոչ թէ հեղինակի ինքնանկարն է: Բանաստեղծի անձնականութիւնը կարող է միայն առանձին գծեր տալ ստեղծած քնարական հերոսի կերպարին:

Առաւել բարդ է քնարական հերոսի կերպարը միջնադարեան գրականութեան մէջ: Մարդը հանդէս է գալիս իբրեւ իր դասի ներկայացուցիչ: Աւելի լայն ընդհանրացման արդիւնք է Նարեկացու քնարական հերոսը: ԵՍ ասելով՝ Նարեկացին

հասկանում է թե՛ մարդուն և թե՛ ամբողջ մարդկությունը: Քննարկված հերոսի մեջ նա բացարձակացնում է մարդկային էությունը՝ հեռադրելով պատմական միջավայրից, աշխարհագրական վայրից, ժամանակի հատուածից, դասից ու դասակարգից, ազգությունից, անլի ցիտ՝ նրա հոգու կերպարը տեսնում է բոլոր ժամանակների մեջ: «Կը զգամք, որ իր վրայ խօսած ատեն, քանաստեղծը ամբողջ մարդկության հոգին իր մեջ խտացած կը տեսնե՝ գրել է Ա. Ջոպանանը - ինքզինք ինկած զգացող այդ էակը, որ քարձուհներուն աչքը յառած գթութիւն կ'աղաչէ, այդ էակը ամբողջ մարդկային ազգն է: Բայց քանաստեղծն այնչափ ուժով, այնչափ անձնապէս կը զգայ այդ ընդհանուր զգացումը, որ իր երգը անհատական շնչու մը կ'առնէ, յստակ եսի ձայնը կ'ըլլայ, - երգը Մարդուն և մարդու մը» (4):

Մատենանը ձևուած է «այս երկրում ապրող ամէն հասակի բանականներին» (Բամ Գ, ք): Մարդկային բոլոր կրեքն ու մեղքերը, յանցանքներն ու արատները Նարեկացին տալիս է իրրեւ սեփական անձի մեղք ու արատ, յանցանք ու թուլութիւն՝ «նշաւակեայ յիրում պատկերի» (Բամ, Գ, ք): Ընդհանուրի և անհատականի այդ միասնութիւնը քանաստեղծը տուել է այսպէս.

Գանգի եւ ես, որ զայս նուագութիւն
Մանաւոր պտղոյ ձեզ ջամբեցուցի,
Վկայեալ զանձնէ կամաւորական ստգտանք,
Իլիւ քամրասանաց անքժկական մեղանաց,
Ի սկզբնահայրն սկսեալ մինչեւ ի սպա-
ռումն ծննդոց նորա՝
Կամայականն յանձնառութեամբ հաստեցի,
եղի

Ձիս ամենայնիդ պարտական չարեաց:

(Բան ՀԲ, ա)

Նարեկացու՝ իրրեւ միջնադարի քանաստեղծի հանճարն ամենից առաջ

արտայայտուել է հերոսի ընտրութեան և ապա՝ նրա անհատականացման վարպետութեան մեջ: Այդ հերոսը դարաշրջանի մարդն է՝ իր բարդ ու հարուստ ներաշխարհով: Նա ապրում է խոր ու ցնցող ողբերգութիւն: Այդ ողբերգութիւնը ծնւում է սեփական մեղքի ու մեղաւորութեան, բարոյական անկատարութեան և կատարելութեան ձգտման, բարոյական վերափոխման անհրաժեշտութեան գիտակցութիւնից ու տառապանքից: Այդ հերոսը բացայայտում է Աստծու և Քրիստոսի, Աստուածամօր և սրբերի, խաչի և եկեղեցու, քարու և չարի, կեանքի և մահուան, հոգու փրկութեան և միջնադարեան շատ այլ պատկերացումների յարաբերութեամբ՝ մերթսարասփելով սատանայի և նրա արքանեակների ծուղակներէից ու որոգայթներից, մերթսարապաւինելով Աստծու և նրա Քրիստոս որդու գթասիրութեանը, խորապէս հաւատալով, որ մեղքը քաւուում է ապաշտանքով և ինքը կարող է մեղքերից մաքրուած հոգով հասնել ու ձուլուել աստուածութեանը: Արտաքին կրօնական այդ տարագի տակ Նարեկացին պատկերել է մարդու հոգեւոր կեանքը, նրա մտքերն ու երգազանգները, նրա կրեքն ու զգացմունքները, նրա ճակատագիրը, ինքնակատարելագործման նրա տեմպները: Տառապող և որոնող այդ հերոսի կերպարը Նարեկացին տուել է իրրեւ սեփական անձի խոստովանութիւն: Այստեղից էլ բխում է քննարկված հերոսի անհատականութեան քարդութիւնը: Նարեկացու քննարկված հերոսը դեռեւս անձնաւորութիւն չէ, այլ ընդհանրացուած անհատ, հաւաքական կերպար, վերացարկուած մարդկային էություն: Նա հանդէս է գալիս ոչ թէ ուրոյն, միայն իրեն ներյատուկ հոգեբանութեամբ, սեփական ներաշխարհի անկրկնելիութեամբ, այլ որպէս հասարակական էակ, դասի

ներկայացուցիչ, մարդ՝ ընդհանրապես: Թեև Նարեկացու անձը չի նոյնանում նրա հետ, բայց չի կարելի անտեսել նաև առանձին գծերի միասնությունը:

Բանաստեղծը մայրատիպ է հանդիսանում իր բնարական հերոսի յարաբերութեամբ: Նրա ողբերգությունը Նարեկացու ողբերգությունն է միաժամանակ: Կատարելա մարդու իդեալը չի տարաձիւտում բանաստեղծի իդեալից: Եւ որովհետեւ Նարեկացու բնարական այդ վիթխարի երկը գրուած է առաջին դեմքով, ուստի բանաստեղծը գրեթէ նոյնանում, քան զանազանում է իր բնարական հերոսից: Մի տեսակ ջնջում է նրանց միջեւ եղած սահմանը: Անձնականութեան այս սկզբի եւ անհատականութեան միասնությունը նոր երեւոյթ էին միջնադարեան գրականութեան մէջ: Խոստովանաճի ձեւը թոյլ է տալիս լայն ու խոր բացայայտելու հերոսի հոգեկան աշխարհը, նրա խոհերն ու զգացմունքները՝ կեանքի եւ իրականութեան աւելի լայն ընդգրկմամբ: Մինչդեռ միջնադարի պատմա-գեղարուեստական երկերում հեղինակներին չէին հետաքրքրում հերոսի անձնական ապրումները, մասնաւոր կեանքը: Նա պատկերում է որպէս հասարակական որոշակի դասի ներկայացուցիչ՝ իր դասին բնորոշ վարձագծով, բնաւորութեամբ եւ տիպական գծերով: Մատենանը բացում է անհատի ներաշխարհի բացայայտմամբ՝ բացելով անհատական բնաւորութեան հունը հայ գրականութեան մէջ: Նարեկացին ընդլայնեց հոգեկան ապրումների բացայայտման եւ պատկերման ոլորտը: Նրա խոստովանութիւնը խարսխում է մարդու՝ որքան հնարաւոր է անկեղծ եւ անմիջական ինքնաբերական պատման վրայ: Նա ձգտում է ճանաչել իր եութիւնը, իր գոյութեան իմաստը, ճշտել իր տեղն ու դերը կեանքում, ըմբռնել աստուածային գաղտնիքների

խորհուրդը, գտնել թէ՛ իրեն եւ թէ՛ առհասարակ մարդուն մշտապէս տանջող այս հարցերի պատասխանները:

Թէ յո՞վ եւ յո՞ր պատկեր եւ վասն ո՞րը գոյացայ: (Բան ԽԶ, ա)

Մատենանը «աղերսախառն դատ» է, որ մարդը բացել է Աստծու հետ: Դատաւորն Աստուած է, դատողը՝ մարդը: Դատաւորը ոչինչ չունի իր հոգում, որ ծածուկ լինի դատաւորից: Նրանք միաւորում են բնարական հերոսի եութեան մէջ, ինչպէս խիղճն ու բանականութիւնը մէկ անձում: Դատաւորն անաչառ է, բարի ու ներող, դատաւոր կարօտ է արդարացման եւ ներման: Արդարացման ուղին անկեղծ խոստովանութիւնն է, որը թեթեւացնում է մեղքը: Իսկ ո՞րն է նրա մեղքը: Ինչո՞ւ է նա իրեն գտնում յանցապարտ՝ սարսափելով արդար դատաւորի դատաւճիռից: Նարեկացու համար կայ անեղ դատաստանի մտակերտ, բայց գրեթէ շօշափելի պատկերը: Նա ասես լսում է այդ վերջին դատաստանի ահաւոր ձայնը, նրա հոգում անհաշտ ու անվերջ բախում են իրար չարի ու բարու ներհակ զնդերը՝ ամենավարան տարակոյսի ու տագնապի մատնելով իրեն: Իր հոգու ապագայ դատը Նարեկացին առնում է այստեղ՝ երկրի վրայ, իր խղճի, Աստծու եւ մարդկանց առաջ: Այս մօտեցմամբ Մատենանը դրամայ է ուղղակի իմաստով:

Արեղեանն ասում է, թէ Նարեկացին «իսկապէս չգիտէ, թէ ինչ է մեղքը, անձնական մեղքը», որ «նրա համար ամենայն ինչ աշխարհային՝ մեղք է», «Ուստի բուն սաստկութեամբ նկարագրում է նա աւելի մեղքի զգացումը, մեղաւոր մարդուն, քան մեղքը» (5): Ինձ թւում է՝ ասել, թէ Նարեկացին չգիտէ, թէ ինչ է մեղքը, ճիշտ չէ, քանզի էլ ո՞վ կարող էր աւելի լաւ իմանալ, թէ ինչ է մեղքը, քան Նարեկացին: Այլ հարց է, որ Նարեկացին գրեթէ չի խօսում անձնական մեղքերի մասին, բայց սա էլ պայմանաւորուած է

հենց քնարական հերոսի անհատակա-
նութեամբ: Նա խտացնում է համամարդ-
կայինը եւ ոչ թէ անձնականը:

Մեղիքի հասկացութիւնը շատ լայն է
Նարեկացու համար: Մեղքն այն է, ինչ
ծնում է չարիք, ինչի գրդում է սատանան:
Մեղքը հալածում է մարդուն, մթազնում
է նրա հոգու տեսողութիւնը, կործանում
է այն ամենը, ինչ մաքուր եւ ազնիւ է իր
մէջ, թունաւորում է գիտակցութիւնը
կասկածներով ու թերահաւատութեամբ,
խորտակում է կամքը, մղում եղեռնագոր-
ծութեան եւ այլն: Այդ մեղքերն անթիւ են,
անհաւար, անկշռելի: Նրանց թիւը նշելու
համար ծովափի աւազակոյտներն անգամ
քիչ են, որովհետեւ նրանք չեն ծնում,
մինչդեռ մեղքը մեղք է ծնում, արմատը
շիվ է տալիս, ճիւղը՝ ընձիւղ, կայծը՝
հրդեհ: Գրեւու համար եթէ թանաքի
փոխարկեր ծովը, դաշտերի լայնութիւնը՝
մագաղաթի բերքերի, եղեգնուտների
անտառները հատեր ու գրչիներ դարձնէր,
մէկ է՝ դարձնալ չէր սպտի: Իսկ եթէ
փորձեր կշռել, Արարատ լեռը պիտի թեթեւ
լինէր մեղքերի ծանրութիւնից: Թերեւս
պատկերի ակունքը գալիս է ժողովրդական
բանահիւսութիւնից (6), որը, սակայն,
Նարեկացին մատուցել է վսեմ ոգով:

Ջի եթէ զլին մի ծովուց յորակութիւն
դեղոյ յեղյեղեցից,

Եւ գդաշտս ասպարիսաւ բազմաւ
սահմանեալ՝

Ի տարածումն լայնութեան քարտեմի
չափեցից,

Եւ գպուրակս յոգունց անտառաց
շամբից եղեգանց

Ի հատուածս գոյութեան գրչաց
կազմեցից,

Եւ ո՛չ գրիւ մի ի քարդեղոցն
անաւրեմութեանց

Ջաւերեցից ընդ գրով սահմանի
գրաւել:

Նա զի թէ գմայրս Լիքանանու ի մի

լուծ կշռոց զաւդեցից,

Եւ կամ զեռան Արարատեան ի կէտ
ամբարձման նժարի միոյ

Արդարութեան միջնորդ կացուցից,
Ո՛չ հաւասարէ այնր հարթութեան

համագուգակցել:(Քան Թ, ա)

Ձկայ մի մեղք, որ Նարեկացին
չվերագրի իրեն. «Ո՛չ խորտակեցեր զգաստակ
բազկիս, Որ անմաքապէտ առ քեզ համ-
բառնայր» (Քան Ե, գ), «Վա՛յ պարտապանիս
անհամար քիւրոց քանքարաց» (Քան Է,
գ), «Գետովք մեղանաց արեան հեղեղին»
(Քան ԺԸ, դ), «Ջանարատս հոգիս մարմնոյս
փափկութեամբ յաււտ վողդի» (Քան Ի, Ե),
«Եւ զիս՞ող ասացից անձին իմում մարդ
գրեալս ընդ տմարդիս» (Քան ԻԱ, դ), «Որ
ոչ բնաւիմ մեռեալ աշխարհի եւ ոչ
խկապէտ կենդանի Աստուծոյ» (Քան ԻԶ,
ա), «Մանաւանդ զի դժնեայ կցորդս այս
անձնիշխանական, Միշտ մարտիկ, խաբող,
շողոքորք, յարեալ ի ստութիւն» (Քան Լ,
ա), «Կոռցն գարշութեան նմանեալ՝ Թափուր
յազդմանէ քարեաց իմաստից» (Քան ՄԴ,
դ) եւ այլն: Արդարացի լինելու համար,
սակայն, ասեմ, որ Նարեկացին իրեն չի
վերագրում միմիայն մի մեղք՝ Աստծուն
ուղղուած հայիոյանքը. «Որ զի թէ եւ
գտցիմ յիս անաւրեմութիւնք
բազմաւրեմակք, Այլ ոչ հայիոյութիւնք»
(Քան Կ, գ):

Այստեղ ոչ այնքան կարեւոր է, թէ
ինչն է Նարեկացին մեղք համարում եւ
ինչը՝ ոչ, ո՛ր մեղքը կարող է կենսագրական
հիմք ունենալ եւ ո՛րը՝ ոչ, այլ առաւել
կարեւոր է պատկերման էպիկական այն
թափը, որով նա բացայայտում է իր
քնարական հերոսի հոգու ծալքերը: Նա
ձգտում է տալ ոչ թէ կեցութեան մասնակի
պատկերը, այլ համապատկերը, ոչ թէ
ժամանակի որոշակի պահը, այլ նրա
ներկայ յանդիմութիւնը, ոչ թէ հերոսի
իրական արարքը, այլ նրա հնարաւոր
կերպարանափոխութիւնը:

Ոչ պակաս, քան զգարաւոն՝ զստեղ-
ծուած սրտիս իմ խստացուցի,

Ոչ թերի, քան զբերայականին
խուժանին կատաղութիւն՝

Ընդդէմ արարչիդ համբարձայ,

Ոչ նուազ, քան զաստուածամարտիցն՝
գտայ հանդէս

Եւ ոչ խորշեցայ ի յուրացութենէ
ստեղծողիդ բնաւիցս:

Ըստ արիւնակի խոռվութեան մրկաց
ծովու ծփեցայ,

Ոչ այնքան սարսեցի եւ պատկանցի

Ի սաստկութենէ քունդ հրամանի,

Որքան քիւի՜ ծովուն՝ յեզերացն:

(Բան Զ, գ)

Ակնքեւ եւ որ Նարեկացին իր ես-ի
կենսափորձը չէ միայն, որ դարձնում է
միտք ու խոհ, իր զգացմունքների աշխարհը
չէ լոկ, որ դարձնում է յոյզ ու ապրում:
Առանց իրականութեան լայն ընդգրկման,
առանց հանրութեան արատներն իր մէջ
վերամարմնաւորելու, զուտ սեփական
մեղքերի անճանախ խոստովանութեամբ
Նարեկացին չէր լինի ոչ մեծ եւ ոչ էլ
համամարդկային: Իւրաքանչիւրը պէտք է
Մատենանի մէջ տեսներ եւ զգար իրեն:
Ահա թէ ինչու մեղքի որոշակիութիւնը չէ
կարեւորը, էականը, այլ մեղաւորութեան
զգացումը: Եւ երբ Նարեկացին ասում է.

Յիշեա՛ զիս յողորմութեան քո,
արհմեայ, եւ մի՛ յիրաւունս քո,

Ի ներուղութեան քո, եւ մի՛ ի
հատուցման,

Յերկայնամտութեան, քան ի
հաւաստութեան.

Եթէ կշռեցես զմեղանաց իմոց
ծանրութիւն՝

Ընդ քաղցրութեան քո, եւ մի՛ ընդ
արդարութեան.

Ջի առ սակ նախնումն յոյժ է
նուազեայ,

Իսկ ի ներհակ վերջնոյս՝ յաւետ
ծանրակիր, - (Բան ԺԶ, բ)

ապա այստեղ եւս անհատականը եւ
համամարդկայինը զուգորդուած են
այնպիսի քնականութեամբ, որ այսպէս
Աստծուն կը դիմէր ամէն մարդ՝ Նարեկացու
բառերով, բայց իր անունից: Մատենանի
քնարական հերոսի այս անհատականու-
թիւնը Նարեկացին ընդգծում է ամէն
հայլափոխի: Եթէ մի կողմից նա
ազդարարում է, թէ՛

Սոյն գիր իմովս ճայնիւ, իբր զիս,
ընդ իմ աղաղակեցէ, - (Բան ԶԸ, գ) ապա
միւս կողմից՝ նա շեշտում է, որ Մատենանը
գրել է բոլորի համար, որ ամէն ընթերցող
հնարաւորութիւն ունենայ՝

Իմովս քանիւ առ Աստուած կարգալ
հանապազորդութեամբ:

(Բան ՄԻ, ե)

Մէկ անգամ չէ, որ Նարեկացին ես-ի
փոխարէն դիմում է մեծ-ի: Այստեղ
արդէն անճանակնի մասին խօսք չի կարող
լինել, որովհետեւ մեծ-ի մէջ խտացուած
է հենց ընդհանրացման բարձրագոյն
աստիճանը՝ համամարդկայինը:

Քանզի իբր զանգագայ պաճարս
անասնոց՝

Մեռանիմք, եւ ոչ զարիւրիմք,

Վորնչիմք, եւ ոչ հիւանմք,

Թաղեցեալ լինիմք, եւ ոչ խոնարհիմք,

Տարագրիմք, եւ ոչ տագնապիմք,

Նոծանիմք, եւ ոչ զղջանմք,

Մաշիմք, եւ ոչ մտառնիմք,

Պակասիմք, եւ ոչ պատրաստիմք,

Գնանմք, եւ ոչ զգուշանմք,

Գերիմք, եւ ոչ եւս զգամք:

(Բան ՄԵ, դ)

Մատենանը ողբերգութիւն է, եւ նրա
հերոսը հանդէս է զայիս Աստծու հետ
բացած իր բուն ու խոռվայոյզ
մենախօսութեամբ: Նրան յուզում է
մեղքերով աղարտուած մարդկային
կերպարի անարատութիւնը, բարու,
գեղեցիկի, արդարութեան ու
նշարտութեան յաղթանակը նրա մէջ,

երջանկութիւնը երկրի վրայ եւ հոգու անմահութիւնը՝ մահից յետոյ: Առանց հակադիր բարոյական հզօր ուժերի բախման չկայ խոր ողորբգութիւն: Բախտդ այդ երկու հակադիր սկիզբները պայքարում են հերոսի ներաշխարհում: Դա Աստծու՝ որպէս բարոյական կատարելութեան եւ մարդու՝ որպէս նրա հակոտնեայի հակադրութեան պայքարն է, որը սկսւում է «Դու՛ ստեղծիչ, եւ ես՛ կաւ» (Բան Բ, ք) յստակ սահմանաբաժանից եւ աւարտում է այդ սահմանաբաժանը յաղթահարելու, Աստծուն միանալու եւ անմահ կենդանութիւն ձեռք բերելու յուսաւէտ մաղթանքով:

Շնորհաւ քո, գթած, ի քեզ զարացեալ՝ քեւ նորոգեցայց,

Ջատեալ ի մեղաց անմահ կենդանութեամբ՝

Ի յարութեանն արդարոց, Հաւր քում աւրինցեալ: (Բան ՂԵ, գ)

Մատենանը թոյլ հոգու յոռնոսական ողբասացութիւն չէ, այլ հզօր ոգու ողորբգութիւն է՝ համակուած յուսաւէտ յոյսի խորունկ լաւատեսութեամբ: Նարեկացին հաւատարիմ է մնացել ողորբգութեան ըմբռնման միջնադարեան տեսական սկզբունքին: Ըստ այդ սկզբունքի՝ ողորբգութեան հիմքում ընկած է երկու զգացմունք՝ տառապանքը եւ սփոփանքը, վիշտը եւ կարեկցանքը:⁽⁷⁾ Նարեկացու հերոսը չի կործանւում, որովհետեւ նա հակադրուած է ոչ թէ ինչ-որ արտաքին կոյր ուժի՝ նակատագրին, ինչպէս հերոսը անտիկ ողորբգութեան մէջ, կամ հասարակական հնամանդ ու ֆարացած օրէնքներին եւ աւանդութիւններին, որոնց բախտով է վերածնութեան դարաշրջանի ողորբգութեան հերոսը, այլ՝ Աստծուն, նրա վերին գլխարկութեանն ու կատարելութեանը, Աստծուն, որը մահ չի արարել, այլ կեանք է յոյս:

Դանգի կեանքը են ի կամաց քոց եւ յոյս,

Եւ ոչ արարել գմահ,

Եւ ոչ խնդաս ընդ կորուստ մարդոյ:

(Բան ԺԵ, դ)

Նարեկացու հերոսը հեծում է իր անկման մէջ, ողորմ է իր խորսակուած հոգու համար, տարուբերում է տարակուսամբներից եւ կասկածներից, տենչում է վերստին նորոգուած տեսնել «գփշրեալ նաւ ողբալի հոգեւոյս» (Բան ԻԵ, դ): Եւ որքան էլ անյուսութեան խաւարը թուայ խոր ու խիտ, կործանման վտանգը՝ անխուսափելի, փրկութեան ճանապարհը՝ անելանելի, միեւնոյն է, Նարեկացու համար կայ յոյսի անմարելի լոյսը: Նա վստահ է, որ իր խորսակուած հոգին կը կազդուարւի, խաղաղութիւն կը գտնի վերստին գտած իր հաւատի մէջ: Սակայն այդ խաղաղութեանը հասնելուց առաջ եւ հասնելու համար պէտք է մաքրուել մեղքերից եւ կատարելագործուել քաղցրապէս՝ յաղթահարելով չարի դիմադրութիւնը: Դիմադրութեան յաղթահարման այդ ուղին ինքնին ողորբգական է, դառն ու դժմի, եւ քնարական հերոսի հոգեբանութիւնը ոչ մի տեղ այնքան լիակատարութեամբ չի բացայայտուել, որքան ներքին հակասութիւնների այդ պայքարի մէջ: Բախտդ ուժերն այստեղ ընդգրկում են տիեզերական չափեր: Ազդեցութիւնը համագոր է հակազդեցութեան՝ իրրեւ յոյսի ու խաւարի երկու արեգակների հակամարտութիւն: Բանաստեղծը թեթեւութիւն է գգում միայն սրտին ծանրացած այդ բեռը գեղելուց յետոյ: Մարդկային էութեան այդ երկութիւնն ու երկատուածութիւնը Նարեկացին տալիս է իր երեւակայութեանն ու գիտակցութեանը յատուկ համապարփակ ընդգրկմամբ:

Ի հանգստեան իւրում՝ վաստակեալ,
Ի յորախութեան՝ ինքեան տրտմեցեալ,
Դիմաւ՝ ժպտեալ, եւ մտաւ՝ խոցեալ,
Կերպ՝ ի ծաղր, եւ աչք՝ ի յողորմմ,
Նրեւք գսփոփանա ձեւացուցանէ,

Եւ արտասուիմ գդառնութիւն սրտիմ
նշմարտէ:

(Բան Լ, ք)

Եւ ապա՝

Ըմպանակի երկու յերկուսին ձեռնիմ,
Մինն՝ արեամբ, եւ միւսն՝ կաթամբ
Երկու բուրանոցք կայծակնաւորք,
Մինն՝ խնկով, եւ միւսն՝ ննննեքիւ,
Սկաւառակք կրկին կրաւորական

համոց,

Մինն՝ քաղցու, եւ միւսն՝

դառնութեամբ,

Բաժակք գոյգ առ երկուս բերմունս,
Մինն՝ արտաւար, եւ միւսն՝ ծծումբ,
Տաշտք կրեցեալք ի ծայրս մատանց,
Մինն՝ գինի, եւ միւսն՝ լեղի,
Դրումք տեսանելեաց ներհակաց,
Մինն՝ ի լաց, եւ միւսն՝ ի վրիպումն,
Խանութք հալոցականաց հակա-

ռակութեան,

Մինն արծարծէ, եւ միւսն շիջուցանէ:

(Բան Լ, ք)

Եւ վերջապէս, ներքին աշդ
ողբերգականութիւնը խորանում ու
խտանում է նաեւ մարդկային
հասարակութեան դէպի մարդն ունեցած
դաժան վերաբերմունքից, մարդկանց
օտարացումից՝ աստուածային սիրոյ եւ
բարութեան շաւիղներէից:

Եթէ հարուածոց աջ կառուցանի,
ինքեան վարկանի,

Եթէ ձեռն պարգեւածիր՝ ոչ իւր ակն
ունի,

Ի պարծանս ուրուք՝ կորանայ,

Յամբարծումն գլխոյ՝ ընկնի,

Ի չարեացն յիշատակ հեծէ,

Ի նառս մաքրոց՝ պատկառէ,

Ի պատմութիւնս հանդերձելոցն՝

երբի:

(Բան Լ, գ)

ԱՂԻԻՐԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1 К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., т. 20, М., 1961, с. 346.

2 Մ. Արեղան, հ. Գ, էջ 597:

3 Г. Ф. Гезель. Эстетика, т. 3, М., 1971, с. 381.

4 Ա. Չոպանյան, Երկեր, էջ 281:

5 Մ. Արեղան, հ. Գ, էջ 595

6 «Յիշենք մանւ, - գրում է Գ. Խաչատուրեանը, - մեղքը նկարագրելու համար սրբազան հեղինակին կիրարկած պատկերը (Խօսք Թ, հտվ. ա), որում ճիշտ մամը կը գտնենք իրմ առաջ Դուրանին մէջ (գլ. ԿԱ 26րդ տուն) նկարագրելու համար «բարձրալին հրաշալիքները», եւ իրմ վերջ Նահապետ Քուչակի խրատական քառասկզբուն մէջ՝ գրի առնելու համար իր սրտի «դուսան» (ամձկութիւնը): Տարակոյս չկայ, թէ գերազանցօրէն մարդկային կամ առնուազն արեւելեան եւ ոչ ազգային զգայութեան մը արտայայտութիւնն է այս» (Նարեկ, Մատեան ողբերգութեան, Բուենոս Այրես, էջ ԻԴ):

7 Ծայի Նչեցի, Վերածութիւն քերականութեան, աշխատասիրութեամբ Լ.Գ. Խաչերեանի, Երեւան, 1966, էջ 72:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄ

1.- Ուռնկար.-- ԺԳ. Դարի Հայերեն Զեռագրերի Յիշատակարաններում մէջ (Տպ. 1950) կը կարդանք. «Դրեցաւ գերարփիս այս ... ի յԱնապատիս Ուռնկար կոչեցեալ ...: Յիշատակ ամենիմաստ, ամենագոլ ... աստուածահանոյ, սրբասէր ...» (էջ 152, թիւ 190):

Նոյնը կը կարդանք դարձեալ, «Դրեցաւ գերարփիս այս եւ գերալուրս ... ի յԱնապատիս Ուռնկար կոչեցեալ ...: Յիշատակ ամենիմաստ, սրբասէր. . .» (էջ 270, թիւ 334):

Երրորդ անգամ կը կարդանք մոյնը. «Դրեցաւ գերափիս այս ... ի յԱնապատիս Ուռնկար կոչեցեալ ... ձեռամբ Ովանէս գրչի, ի խնդրոյ Տիրացու քահանայի ... 24Ը = 1319» ((էջ 158, թիւ 198):

Ուրեմն Երեւանի թիւ 4817 Աւետարանը գրուած է 1319 թուին, ձեռամբ Յովանէս մեղապարտին, ի խնդրոյ Տիրացու քահանայի:

2.- Յովհաննէս Պլուզ.-- Հանդէս Ամսօրեայի, 1990 թուի հատորին մէջ կը կարդանք. «Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ Վարդապետի, Երզնկայի Աւագ Վանքում, 1323ին շարադրած «Լուծմունքի եւ պատգաւի» ստեղծագործութեան յիշատակարանում ... կարդում ենք» (էջ 18, ծնթ. ը): Դարձեալ, «Ժամանակի ամենահեղինակաւոր դէմքերից Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ վարդապետը, 1310ին օրինակուած մի աւետարանի յիշատակարանում ... նշել է «(էջ 24):- Յայտնի է բայց՝ որ Յովհաննէս Երզնկացի Պլուզ հեղինակաւոր վարդապետը վախճանած էր 1293ին:

3.- Փառատրութիւն.-- Հանդէս ամսօրեայի 1991 թուի հատորին մէջ կը կարդանք. «Ի մոյն փառատրութիւն նորին

Հոգւոյ կոչեցեալ ...» (էջ 184, տող 2292).-- Ընդգծեալ բառը ուղղելի է՝ փառատրութիւն, ինչպէս ունի մոյն պարբերութիւնը երկիցս:-- Նոյն էջին վրայ կը տեսնենք. «Թէ որ ինչ ի փառատրութիւն արարչին կոչի, նորա արարած է» (տող 2298).-- Դարձեալ ուղղելի է՝ փառատրութիւն:

4.- Նորհատին.-- Սիոնի 1994 տարւոյ էջ 241բ սիւնակին վրայ կը կարդանք. «Քեփսիսն որ հատին» բառերը: Մեր կարծիքով բառերու այս բաժանումը սխալ է: Մենք պիտի կարդայինք «Քեփսիս Նորհատին», որով կ'ունենանք յիշատակ տուողին անունը:

5.- Դրիգորիէ.-- Էջմիածին Ամսագրի մէջ կը կարդանք (1994, 2-է, էջ 46). «Այլ դու զգոյշ լեր, Դրիգորիէ է, որ յայս աշխատանս զմեզ հարկեցեց»:- Պէտք է կարդալ՝ Դրիգորիէ ...:

6.- Կնքրակի.-- Գանձասարի Դ. թիւին մէջ կը կարդանք (էջ 245). «Եւ եկեղեցւոյս կնքրակի բազում են որդիք. քան զարամբոյն»:- Ուղղելի է սկնդկից.-- Հմմտ. Նայի, Ծղ. 1:

7.- Տաւ Աւիծ.-- Մ. Խորենացիի Պատմ. Ս. Աստուածածնի եւ Պատկերի նորա (1994). գրքին մէջ կը հանդիպինք «գծամաւիծ երանուհի» բառերուն (էջ 40):-- Առաջինը ուղղելի է «գճամ Աւիծ»:

8.- գփայտեղէն.-- Նոյն գիրքին մէջ կը տեսնուի «գի այս եղեն պատկերս» ընթերցումը, որ ուղղելի է «գփայտեղէն պատկերս»:

9.- Ամբոյս.-- Նոյն գիրքին մէջ կը կարդանք «ամբս ի» (էջ 50):-- Ուղղելի է՝ ամբոյս:

10.- Միմաս եւ Մփանդաբ.-- Մովսէս Խորենացիի «Պատմութիւն Սրբոց Հոփսիսիմանց» (1995) գիրքին մէջ կը

կարդանք. «եւ մին ասին, եւ սփանդանդին արին» (էջ 61).- Ուղղելի է, «եւ Մինասին եւ Սփանդարին»:

11.- Ջեղիշադէն.- «Եւսեբիոսի Եմեսացոյ Մեկնութիւնք» գրքին մէջ (Տպ. 1980) կը կարդանք. «ընդ Տեառն Ջեղիշադէն». էջ (էջ 109).- Ուղղելի է «գեղիշադէն»: Երբայերէնը ունի «էլ Շատաի», որ կը նշանակէ՝ Աստուած Ամենակալ:

12.- Մարտիրոսաւք.- Հասկի մէջ կը կարդանք (1995, էջ 201, սիւնակ 1, վարի տող). «եւ մարտ իւր ուսաւք»: - Ուղղելի է մարտիրոսաւք:

13.- որով մայն.- Նոյն էջ 202ա. «որովն այն» փառաւորեցաւ.- Ուղղելի է՝ որով մայն:

14.- Սովիւէ.- Նոյն էջ 202բ. «եբկուս սովիւ է»:- Ուղղելի է, եբկու՝ Սովիւէ:

15.- Մաւրն.- Նոյն էջ 203ա. «ի յարգանդի Հաւրն»: Ուղղելի է Մաւրն:

16.- Կալ ի սպաւ.- Նոյն անդ. «զի չէր արժանի արքային պաշտեալ եւ Կալիսպա ծառային»: Ուղղելի է.- պաշտել եւ կալ ի սպասու ծառային:

17.- տղայացել.- Նոյն էջ 203բ.- «եւ գկաթն տղայացելո»: Ուղղելի է՝ «տղայացելոյ Բանին»:

18.- Մոգութիւն.- Նոյն էջ 204ա կը կարդանք «ի լնուլ գմոգութիւն»: Ուղղելի է գմարգարեութիւն:

19.- ոչ իշխեին.- Նոյն էջ 205ա. տող վարէն 2.- «եւ զարհուրեալ քն չիշխեին մաւտել»: Ուղղելի է. «եւ զարհուրեալ ոչ իշխեին մաւտել»:

20.- ըստակն.- Նոյն էջ 205բ. «Իսկ յայնժամ ըստակն արկելոյն ի բարձանց»:- Ուղղելի է ըստ ակնարկելոյն ի բարձանց:

ԾՈՒՎԱԿԱՆ

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԾՈՎԿԿԱՆ, ՎԱՆԱՏՈՒՐ. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՅՐՈՒՆԱԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՑ, ԵՐՈՒՍԱԳԷՄ, 1998, 415 էջ

Լրացավ Երուսաղեմի և Հակոբյանց վանքի միաբան Նորայր արքեպիսկոպոս Ծովականի (Պողոսյան) ծննդյան 80-ամյակը։ Հայ բանասիրության երախտավորը հեղինակ է բազմաթիվ ուսումնասիրությունների, այդ թվում՝ սրբոց Հակոբյանց վանքի ձեռագրերի տասնհինգամյա ընթացքում «Մայր ցուցակի», որ հրատարակվել է 1988—1991 թթ.։ Գիտնականի հոբելյանի նախօրեին լույս տեսավ նրա բանասիրական հոդվածների հավաքածուն՝ «Վանատուրք», որի նյութերից շատերը ժամանակին տպագրվել են պարբերական մամուլում և այսօր, ինչպես ինքն է գրում՝ «դիւրամատչելի չէին հայ բանասերներուն»։ Այստեղ քննարկվում են Ծ-ԺԷ դարերի մատենագրության մեծ ու փոքր դեմքերի, երևույթների հետ աղբյուրող ամենաբազմազան խնդիրներ։

Ե դարի մշակութային կյանքը ներկայացնող հոդվածները շրջափում են թարգմանական գրականությունը, տարբեր պատմիչների երկերի մեջ հանդիպող ընդհանուր տեղիները, սրբագրություններ նրանց երկերում, ժամանակագրական ճշգրտումներ։ «Լուրիների ժամանակագրական վերջաբանը» հոդվածով արժանանում է հույժ կարևոր հարցեր՝ երբ է կրոնավորվել Մեսրոպ Մաշտոցը, և երբ է հիմնադրվել հայ դպրությունը։ Հիմնավորելով իր այն դրույթը, թե Հազկերտի որդի Վռամի թագավորության տարիները դուրս են մնացել ինքնուրույն բնագրից, ուստի նրա խոսքի մեջ զոյացել է անհամաձայնություն, Ն. Ծովականը առաջարկում է «վարք Մաշտոց»ի մեջ կատարել բնագրային ճշգրտում։ «Էր արդ ինձի համար հուսատոց երանելոյն ամբ քառասուն եւ հինգ, եւ ի դպրութենէն Հայոց մինչեւ ցախիսուն Աշոցն ամբ երեսուն եւ հինգ, որք համարեն այսպէս. թագաւորեալ կոմանայ պարսից արքայի ամս վեց, եւ Յազկերտի ամս քսան եւ մի, եւ Վռամայ ամս քսան եւ մի, եւ յաւաքումն ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վռամայ վախճանեցաւ երանելին»։ Մատենագրի խոսքի մեջ ծագած հավաստությունը արթագրելով, հավելելով ընդգծված բառերը, հետազոտողը ստուգապես հայտնի փաստերի համադրությամբ եզրակացնում է, թե 404-ը ճշգրիտ թվականն է հայ գրերի

գրուտի։

Ս. Հակոբյանց վանքի ճառընտիրներից մեկում Նորայր արքեպիսկոպոսը գտել է մի ընդարձակ հատված, որ հնարավորություն է տալիս վերականգնելու Փարպեցու Պատմության բնագրի ակնհայտորեն աղճատված տեղիները, երբեմն հաստատելու հրատարակիչների ինչ-ինչ կոաբուսներ ու ենթադրություններ, մերժելու ուրիշները։ 1904-ի քննական հրատարակության մեջ, օրինակ՝ կարդում ենք. «...եղեպ կատարելապէս հմուտ եղողական տառիցն»։ Բանասերները նկատել են, որ սխալ ընթերցված է՝ երգողական տառիցն, և Հ. Կ. Տեր-Սահակյանը առաջարկել է վերջին րոնգծված բառը սրբագրել՝ տառիցն։ Մերժելով այս առաջարկությունը՝ Հ. Գ. Նահապետյանը ենթադրել է, որ Լազար Փարպեցին երգողական տառ ասելով նկատի ունի քերթողական արվեստը։ Ենթադրությունը տալիս է ճիշտ ընթերցումը, և ուսումնասիրողն իրավամբ նշկատում է, թե Պատմության՝ Բաղեղեմ ձեռագիրն ունի «հմուտը երգողական», ուր ընդգծված Գիմը սովորական գրչական աղավաղումով փոխարինել է Դ-ին, իսկ Բ-ն միացել է նախորդ բառին։ Կասկածից վեր է, որ նորահայտ բնագիրը պահպանել է ճիշտ ընթերցումը՝ հմուտ քերթողական տառիցն։

Զ դարի հայ գրականության կարևոր դեմք է Պետրոս Սյունյաց եպիսկոպոսը, որի ժառանգության վերաբերյալ մեր ծանոթությունները ցավալիորեն աղքատ ու աղճատ են։ Ն. Ծովականը, անա, հրապարակել է «Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի առ Սուրբ Յիզիսիբուզիտ յորժամ ի քանդի էր ի Դ-իմին» գողտրիկ բնագիրը, մյուս կողմից նկատելով, որ Հանգստեան և Մարտիրոսաց շառականները շփոթությամբ են վերագրել Պետրոս Գետադարձին, հայկանական է համարում, որ դրանց հեղինակը նույնպես Սյունյաց եպիսկոպոսն է։

Արժե անդրադառնալ ևս մի հրապարակման։ Մխթար Ալիիվանցին հաղորդում է՝ որ Սահակոյաթ Սյունեցին հորինել է քազում տաղեր, մեղեդիներ, «կցուղոս ձընդեղան եւ փոխմանն»։ Ն. Ծովականը 1951-ին գտավ և «Հաւակ» հանդեսում հրատարակեց Սահակոյաթի ծննդեան կցուղոց, որ քա-

177

նաստեղծուհու՝ մեզ հայտնի միակ գործն է մինչև օրս: Եվ այժմ՝ Երուսաղեմի թթ. 2431 և 1741 ձեռագրերից քաղելով, մա շրջանառության մեջ է դնում «Կլուրդ փոխման (կատրածածնի» (սկ. «էկյաւր քազմութիւնը առաքելոց») քննադիրը:

1). Հակոբյանց վանքի գետնահարկից հանված մի գրեթե աննշան քարաքելորի (մարմար) վրա պահպանվել են վանքի, ջուղայնի, բաղիշեցի ուխտավորների անուններ: Ն. Մովսիսյանը հրատարակելով մեծապես վնասված այդ արձանագրության վերծանությունը՝ պարզում է, որ հիշատակվող մեծահարուստները 1811 թ. են եղել Երուսաղեմում՝ ս. Հակոբյանց վանքի պարտքերը մարելու նպատակով: Այդ առիթով հեղինակը բերում է տեղեկություններ Սարգիս գրչի հիշատակարանից, Սիմեոն Դպիր Լեհացու «Ուղեգրությունից»: Իրար լրացնող ու հաստատող փաստերի դիտարկմամբ բանասերը ապացուցում է դրանց վստահելիությունը և եզրակացնում, որ մարմարե հուշարձանը կանգնեցվել է շուրջ 1811-ին, ս. Տավրեսից վանքին պարտքեր է ազատումը իրագործող պատուական բարերարներու յիշատակին:

Կարևոր ճշգրտումներ կան Շարակյանների հեղինակների կապակցությամբ: Եթե Պետրոս

Դետագարձին վերագրված Հանգստեան ն Մարտիրոսաց շարակյանները հետազոտողն ընծայում է Պետրոս Սյունյաց եպիսկոպոսին, ապա Համօրեն ցնցեցիկոց կանոնի 17 պատկերները վերագրում է «լետնագոյն գրողներու»:

Ընթերցողը բանասիրական ու պատմագիտական արժեքավոր դիտողություններ կը գտնի Մովսես Խորենացուն, Հովհան Մալքայանցուն, Ստեփանոս Սյունեցուն, Թովմա Աթորունուն, Գեորգ Ալեապուն, Բուրբու Օրբելյանին, Գրիգոր Օղթայակիր պատրիարքին և շատ ուրիշների նվիրված հոդվածներում, որ հաստիկ ուշադրության արժանի է Երուսաղեմի ս. Հակոբյանց վանքի մատենադարանի ձեռագրերի բերած նպաստը հայ մատենագրությանը: Իսկ այդ ձեռագրերի ամենաարդյունաշատ հետազոտողը Նորայր արքեպիսկոպոս Մովսիսյանն է: Փորրածավալ, լակոնիկ ոճով հյուսված հոդվածների ներկա ժողովածուն մի տեսակ համաբազմամար է բերում նրա տարիների վստահելի բնագրագիտությանը: Սակայն ուրախալի է, որ ձերբնագարդ հեղինակը այսօր ևս շարունակում է իր օգտակար աշխատանքը ի շահ հայագիտության:

Ա. Գ. ՄԱՊՈՍՅԱՆ

ՍԻԱԼԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ԳԻՐՔ ՄԸ
S. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՇԾԵԱՆԻ
THE ARMENIAN CHURCH IN AMERICA
(Հայ Եկեղեցին Ամերիկայի Մէջ)

Արտէն Ա. ՔՔՃ. Աշճեան

Հայ Եկեղեցին Ամերիկայի Մէջ, հրատարակուած 1995-ին Նիւ Եորքի Հայ «Փրէլիոյ»-ի կողմէ, 92 էջէ բաղկացող Աճգլերէն գրքոյկ մըն է, որուն հեղինակն է Տ. Մեսրոպ Արք. Աշճեան, անդամ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռի միաբանութեան եւ 1978-էն ի վեր առաջնորդ Հիսիսային Ամերիկայի հայութեան աշխատու մէկ հատուածին։

Հասնելէ առաջ հեղինակի Ցառաջաբանին 11-րդ էջին վրայ, ընթերցողը իրազեկ կ'ըլլայ թէ որոշ բարերարներ նուիրատուութեամբ մը կարելի դարձուցած են այս հատորի հրատարակութիւնը, եւ թէ անոնք «կը փափաքին ձօնել այս երկը ի յիշատակ Ղեւոնդ Վրդ Մարդուկէսեանի, Նշան ՔՔՃ. Փափագեանի եւ Մատթէոս ՔՔՃ. Մանիկեանի»։ Յիշեալ կղերականները առնչուած էին Ամերիկայի Հայոց Երեսփոխանական Ժողովին որ կը գումարուէր Նիւ Եորք, Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, սկսեալ Սեպտեմբեր 2, 1933: Ժողովը, որուն բացման նիստին ներկայ էին 56 երեսփոխաններ, դիւանական պարզ խնդրի մը շուրջ վիճաբանութեանց ընթացքին դէմ յանդիման եկաւ անհարկի միջամտութիւններու, համակրանքի կամ դժգոհութեան արտայայտութիւններու։ Հարկ եղաւ առաջարկել որ յաջորդ նիստը գումարուի եկեղեցւոյ տաճարին մէջ եւ դոնփակ։ Այս առաջարկը ընդդիմադիր կողմերու իսկ հաւանութեամբ ենթարկուեցաւ Ժողովի նախագահ Տ. Յովսէփ Եպս. Կարապետեանին, որ ի պաշտօնէ յայտարարեց. «Նկատելով Ժողովի բացառիկ համգամանքը կ'որոշեմ յաջորդ նիստը գումարել դոնփակ» (Տես Ատենագրութիւն Ամերիկայի Հայոց Երեսփոխանական Ժողովին, 1933 Սեպտեմբեր 2-3, էջ 8)

Այդուհանդերձ, Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը մերժեց Եկեղեցւոյ տաճարը տրամադրել Ժողովի գումարման համար։ Այս կացութեան հետեւանքով, երեսփոխաններէն 37-ը գրաւոր դիմեցին Թեմի Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Արք. Դուրեանին, որ անհանգստութեան պատճառով եւ բժիշկի խորհուրդով բացա՛կայ էր, եւ ստացան անոր գրաւոր արտօնութիւնը Երեսփոխանական Ժողովի յաջորդ նիստը գումարելու Նիւ Եորքի Մարթինիք Հոթէլին մէջ։ (Անդ, էջ 9-15)

Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ սրահին մէջ ժողովը շարունակել յամառողներու շարքին էին Ղեւոնդ Վրդ. Մարդուկէսեան, Նշան ՔՔՃ. Փափագեան եւ Մատթէոս ՔՔՃ. Մանիկեան։ Որպէս Թեմի առաջնորդական իշխանութեան դէմ անաստողներ 1933 Սեպտեմբեր 2-3 ժողովի երկվեղկուէն ետք, յիշեալ հոգեւորականները կախակայուեցան Առաջնորդական Տեղապահին, որ ստանձնած էր Թեմը վարելու պատասխանատուութիւնը Տ. Ղեւոնդ Արք. Դուրեանի սպանութենէն (Դեկտեմբեր 24, 1933) ետք։

Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը հաստատեց երեք հոգեւորականներուն դէմ որոշուած պատիժները, համաձայն Ս. Էջմիածնէն դրկուած Յուլիս 2, 1935 թուակիր Գամակին։

Նորին Ա. Օծութիւն Ս. Խորէն Ա. Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց վաւերացուց ժողովը որ գումարուած էր Մարտիկիք Հոբէլին մէջ, Սեպտեմբեր 11, 1933—ին դրկուած հեռագիրով մը: Նոյն տարուան Հոկտեմբեր 25—ին Ա. Էջմիածնի գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը ժողովի մէջ քննեց Ամերիկայի կացութիւնը եւ վճռեց.

1. Համարել ոչ—օրինաւոր Նիւ Եորքի 27—րդ Փողոցի սրահին մէջ փոքրամասնութեան գումարած ժողովը:

2. Ժանշնալ նոյն փոքրամասնութեան որոշումը առնուած այդ ժողովին մէջ Առաջնորդին պաշտօնէ դադարեցնելու վերաբերմամբ, անհիմն, հակասահմանադրական եւ ապօրինի:

Ըմբոստ հոգեւորականներու հակականոնական արարքները պատճառ եղան որ վերլոյիշեալ Ղեւոնդ Վրդ. Մարդուկէսեան, Նշան Բհնյ. Փափագեան եւ Մատթէոս Բհնյ. Մահիկեան կարգաւոյժ յայտարարուին: Մնացեալ ըմբոստ քահանաները կախակայուեցան:

Հայրապետական Պատուիրակ Տ. Գարեգին Արք. Յովսէփեան, որ ժամանեց Միացեալ Նահանգներ Ապրիլ 8, 1936—ին չյաջողեցաւ իրականացնելու հաշտութիւն Արեւելեան ԹԻՄԻՆ եւ անջատեալ կողմին միջեւ:

Լուրջ երկխօսութիւն անջատեալ հատուածի ներկայացուցիչներուն եւ Առաջնորդարանին միջեւ բացաւ նոր շրջան մը բանակցութեանց 1945—ին, երբ Տ. Տիրան Վրդ. Ներսոյեան, նորընտրի եւ հաստատեալ Առաջնորդ Արեւելեան Թեմին, իր հետ Ա. Էջմիածին տարաւ նամակ մը ստորագրուած անջատեալ կողմի Կեդրոնական Վարչութեան Ատենապետին եւ Քարտուղարին կողմէ: Նամակը յաճմունեցաւ Տ. Գեորգ Արք. Չէօթքճեանին, Հայրապետական Տեղապահ, որ Ամերիկայի Թեմին միասնութեան հարցը դրաւ Ազգային Եկեղեցական Ժողովի օրակարգին վրայ: Այդ ժողովին կողմէ որպէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելէն ետք, Նորին Ա. Օծութիւն Տ. Գեորգ Վեցերորդ գրեց Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեանին Մարտ 12, 1946—ին, հրահանգելով անոր խօսակցութեան մտնել Ամերիկայի Արեւելեան Թեմէն անջատուած հատուածի ներկայացուցիչներուն հետ: Նոյն նամակին մէջ Կաթողիկոսը հրաման արձակեց որ քահանաները խոստանան լրիւ հնազանդութիւն իրենց Թեմական Առաջնորդին:

Ցաջողդ երկու տարիներուն, մինչեւ Յունիս 25, 1948, երբ Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեան հրատարակեց իր վերջնական Ջեկոյցը Ամերիկայի մէջ Հայ Եկեղեցին միացնելու իր ջանքի մասին, բանակցութիւնները տեղի ունեցան, գեթ անհաբիլ ընդմիջումէ, նիստերը միշտ գումարուելով Արեւելեան Թեմի գրասենեակին մէջ: Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեան կը նախագահէր ամէն մի նիստի, որպէս ներկայացուցիչը Նորին Ա. Օծութեան:

Հակառակ ընդդիմութեանը Թեմական Խորհուրդի եւ Թեմական Պատգամատրական Ժողովի դիւանի մի քանի անդամներուն, Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեան 1947—ի Մայիս 6—ին Տ. Գեորգ Զ. Կաթողիկոսին դրկեց աղերսագիրները կարգաւոյժ Նշան Փափագեանի եւ Մատթէոս Մանիկեանի, իր իսկ նամակին հետ, խնդրելով որ Կաթողիկոսը տայ իր վճիռը խնդրարկուներու վրայ դրուած պատիժի վերացման մասին:

Սեպտեմբեր 28, 1947—ին, անջատեալ հատուածի «Փոխանցման Լիազօր Մարմին»էն նամակ մը եկաւ ուղղուած Տ. Տիրան Եպս. Ներսոյեանին՝ Առաջնորդ Ամերիկայի Հայ Եկեղեցւոյ Թեմին, տողեկացնելու անոր որ «Մեր ներկայացուցչական Ժողովը, գումարուած Պոսթոնի մէջ Սեպտեմբեր 20—21, 1947—ին, կ'որոշէ յայտարարել թէ այսօրուանէ սկսեալ

ան կը դադրի գոյութիւն ունենալէ որպէս Ներկայացուցչական Ժողով մը եւ կը լուծէ Ազգային Կեդրոնական Վարչութիւնը»

Սակայն մինչեւ անգամ այս կարեւոր յայտարարութենէն ետք, անջատեալ հատուածը շարունակեց պնդել որ երկու կարգաւոյն քահանաներուն կղերական կարգը վերահաստատուի նախքան իրականացումը եկեղեցական միութեան: Տ. Տիրան Եպս. Ներսիսեան երկու կարգաւոյն նախկին քահանաներու՝ Նշան Փափազեանի եւ Մատթէոս Մանկեանի ներսուտ տրուիլը իր հեղինակութենէն անդին համարեց: Ան ընթացաւ համաձայն Տ. Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի Փետրուար 3, 1947-ի հետագորով տուած հրահանգին. «Եթէ կը համարէք թէ կարգաւոյն քահանաները ներսան արծանի են, մի վարանհիք միջնորդի դեր կատարելու»:

Վերջապէս, 1948 Յունիս 25-ին Տ. Տիրան Եպիսկոպոս տուաւ իր վերջնական զեկոյցը, տեղեկացնելով ժողովուրդին եկեղեցոյ միութեան վերաբերեալ անկէ կացութեան մասին. «Կարգաւոյն քահանաներու — ներկայիս աշխարհական — Նշան Փափազեանի եւ Մատթէոս Մանկեանի ներսուտ ստանալու եւ հոգեւորականներու շարքէն ներս ընդունուիլու հարցը իմ հեղինակութենէն անդին է: Այս անձերը կարգաւոյն եղած են Սուրբ Էջմիածնի վճիռով, եւ անոնց մասին որեւէ կարգադրութիւն կրնայ գալ Նորին Ա. Օծութենէն միայն: Միայն յոյս յայտնած ենք որ Նորին Ա. Օծութիւնը պիտի գործադրէ պատշաճ միջոցները հանդէպ այս անձերուն, որոնց աղերսագիրները մեր կողմէ ներկայացուցան Նորին Ա. Օծութեան, մեր կողմէ կցուած նամակով մը որով կը խնդրէինք իր թղլատու որոշումը»:

Տ. Տիրան Եպիսկոպոս 1948 Յունիս 23-ին գրած էր Տիրա Հայկազն Ղազարեանին՝ քարտուղար «Փոխանցման Լիազօր Մարմին»ին, կոչ ընելով անոր որ սպասէ Վեհափառ Հայրապետի տնօրինութեան՝ կարգաւոյններու կղերական կարգի վերահաստատումի խնդրին առնչութեամբ: Տ. Տիրան Եպիսկոպոս վերջացուցած էր իր երկտողը՝ ուղղուած անջատեալ հատուածի ներկայացուցիչին, այսպէս. «Կը փափաքինք աւելցնել թէ՛ կարգաւոյններու հարցը, մեր կարծիքով, պէտք չէ խափանէ փիսանականութեան կարեւոր գործը, որուն իրականացումը խանդավառ կերպով կ'ակնկալուի թուրքէն, մեր ժողովուրդի բարիքին համար»:

Ակնկալուած ներսուտի նամակը չեկաւ Նորին Ա. Օծութիւն Գեորգ Զ. Կաթողոսէն:

Փետրուար 24, 1957-ին, երբ Նորին Ա. Օծութիւն Տ. Վաչագան Առաքին նոր Կաթողիկոսն էր Ամենայն Հայոց՝ Նորին Ա. Օծութիւն Տ. Գեորգ Վեցերորդի 1954-ին վախճանելէն ետք, «Պաշտօնական դիմում» մը ի դիմաց ԱՄՆ-ի Հայ Եկեղեցոյ անջատեալ հատուածի Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան ուղղութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Նորին Ա. Օծութիւն Տ. Զարեմ Առաքինին: Դիմումնագիրը ստորագրող երեք անհատներէն մէկը, խնդրող որ հատուածին ծուխերն ու եկեղեցիները ընդունուին որպէս միմ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Թեմաքէն, էր նոյն ինքն Հայկազն Ղազարեան, քարտուղարը որուն գրած էր Տ. Տիրան Եպիսկոպոս 1948 Յունիս 23-ին: Դիմումնագիրի պարբերութեան մէջ որ կը վերաբերի Թեմական միասնականութեան համար ԱՄՆ-ի մէջ տեղի ունեցած բանակցութեանց, կը գտնենք այս թիւր ամբաստանութեամբ լի հատուածը. «Էջմիածին եւ Էջմիածնի համակիրներ կը պահանջեն որ "Անջատողական" կոչեցեալ հատուածը, թէ հոգեւորական եւ թէ աշխարհական, ենթարկուի Էջմիածնի, ինչ որ համազօր է Սովետ իշխանութեան ենթարկուելու, բան մը որ մեզի համար բացարձակապէս անընդունելի է: Մեր դիմումը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին եւս եղաւ ապարդիւն: Տ. Տիրան Եպս. Ներսիսեան, որ Կաթողիկոսն էր նշանակուած էր բանակցութիւններ վարելու համար, նոյն ոգիէն առաջնորդուած էր, եւ հակառակ մեր ծայր աստիճան գիշումներուն, ան յառաջ չի մղեց միասնականութեան գործը: Ուրեմն, Հայ Ամերիկեան համայնքը կը

շարունակեց ցարդ մնալ բաժնուած երկու հակառակորդ թեմերու:» («Տճը Արմինիըն Չըըշ Ին Ամերիքա», էջ 36)

Անտեսելով 1933-ի Սեպտեմբեր 2-3 գումարուած Թեմական Երեսփոխանական Ժողովի առնչուած իրողութիւնները, Ս. Մետրոպ Արք. Աշեան իր գրքովին մէջ Ս. Ղեւոնդ Արք. Դուրեանի իշխանութեան հաւատարիմ երեսփոխաններու խումբը կը ներկայացնէ որպէս «փոքրամասնութիւն» մը, երբ կը գրէ. «Թեմական Իշխանութիւնը շարունակեց գործել», ըսել կ'ուզէ ըմբոստ տարրը որ կը բաղկանար մի քանի քահանաներէ եւ կուսակցութեան յարած աշխարհականներէ որոնք մերժուած էին Մայր Աթոռէն, որոնք իրաւասութեան ներքեւ կը գործէր Հայ Եկեղեցւոյ Ամերիկայի Թեմը: Ս. Մետրոպ Արք. Աշեանի համար «օրինաւոր կողմը» ըմբոստներն էին: (Անդ, էջ 31-32) Եթէ այն կողմը զոր կը ջատագովէ օրինաւոր էր, ի՞նչպէս կրնայ բացատրել անոր դիմումը 1945-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Տեղապահին, եւ անոր կամեցողութիւնը բանակցելու «փոքրամասնութիւն» կոչեցնալ կողմի Եպիսկոպոսին հետ 1946-1948 շրջանին:

Տ. Մետրոպ Արք. Աշեան չնաշխարհիկ գիտ մը ըրած է. Երկու Զուգահեռ Իշխանութիւններ՝ *Տայօսիզ* եւ *Փռէլլսի* (Անդ, ենթապնդնագիր, էջ 31): Նկատի առնելով որ Ս. Տիրան Արք. Ներսիսեանի առաջնորդութեան շրջանին Թեմական Կանոնադրութիւնը բարեփոխելու միջոցին լեգալական փոփոխութիւն կրեց, *Փռէլլսի* բառը դադրեցաւ գործածութենէ եւ անոր փոխարէն *Տայօսիզ* ընդունուեցաւ: Ասով կը բացատրուի այն իրողութիւնը որ *Փռէլլսի* բառը մաս կազմեց հերձուածող հատուածի բառապաշարին երբ այդ հատուածը ընդունուեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ հովանաւորութեան տակ: Սակայն աւելի կարեւոր քան տարբերութիւնը *Փռէլլսի* եւ *Տայօսիզ*ի, ի՞նչ է միտքը Ս. Մետրոպ Արք. Աշեանի երբ յառաջ կը քէշ գաղափարը «երկու զուգահեռ իշխանութեանց» գոյակցութեան: Այդպիսի բան չկար երբ Հայ Եկեղեցւոյ Ամերիկայի Թեմը հաստատուեցաւ Խորիմեան Կաթողիկոսի կողմէ 1898-ին, եւ չկար 1957-էն առաջ: Ս. Աշեան Արքեպիսկոպոս կրնար համարուիլ անկեղծ եթէ գործածէր նկարագրական ածական մը ինչպէս «մրցակից», կամ «հակառակորդ», կամ «ընդիմադիր» փոխանակ «զուգահեռական»ի: Երկրաշափութիւնը կ'ուսուցանէ որ զուգահեռական գիծեր չեն հանդիպիր իրարու, ոչ ալ կարելի է որ անոնք համընկնին կամ միանան: Ս. Մետրոպ Արք. Աշեանի զուգահեռականութեան ախտանշան կը թուի ըլլալ տեւական իղձը *գործակցութեան* զոր անջատեալ կողմը կը ցուցաբերէ որպէս պայման վերամիասնութեան: Ս. Մետրոպ Արք. Աշեանի գրքովի այս բաժնին մէջ ցանցուած են «գործակցական մթնոլորտ», «գործակցական յայտագիրներ», «գործակցական ջանքեր»:

1987-ի իր ուղերձին մէջ տրուած Ազգային Երեսփոխանական Ժողովին, Ս. Մետրոպ Արք. Աշեան խօսելով ի նպաստ միասնականութեան, ըսած էր. «Ընորհի միասնականութեան, մենք զմեզ գերծ պիտի կացուցանենք զուգահեռ յայտագիրներէ, հրատարակութիւններէ եւ շէնքերէ (Անդ, էջ 86): Սակայն իր ուղերձը փակելէն առաջ, ըսած էր նաեւ «փոխադարձ հանդուրժող գոյակցութիւնը պիտի հետզհետէ պատրաստէ կարգ մը միտքեր եւ պիտի փոխէ ուրիշներ» (Անդ, էջ 88-89): Այլ խօսքով, նոյնիսկ եթէ զուգահեռականութիւնը տնտեսական անպատեհութիւններէն էր, գոյակցութիւնը *Փռէլլսի* եւ *Տայօսիզ*ի միասնականութեան միտքով իրարմէն չէր կարող լինել: Ս. Մետրոպ Արք. Աշեանի: Աւելի քան քառորդ տարէ ի վեր միասնութեան համար բանակցութեանց մասնակցող անջատեալ հատուածի ներկայացուցիչներու ուզածը ճանաչումն է *Փռէլլսի*ի որպէս իրաւացի մարմին մը՝ հաւասար *Տայօսիզ*ի հետ հեղինակութեան եւ կանոնական տեսակետներէն: *Տայօսիզ*ը իմաստուն գտնուած է մերժելով շնորհիւ այդ ճանաչումը:

1970—ական տարիներու երկրորդ կեսին երջանակալիշատակ Տիրան Արք. Ներսիսեան, որ ազատ էր թեմական վարչական պատասխանատուութենէ, միջոց մը շատ լաւատես էր Ամերիկայի մէջ Հայ Եկեղեցւոյ վերամիացման կարելիութեան մասին: Ան սովորաբար կ'արտայայտէր այս լաւատեսութիւնը թէ՛ փոքր շրջանակներու մէջ եւ թէ հրապարակային հաւաքութիւններու մէջ:

Կը մէջբերեմ Տիրան Սրբազանի պատասխանէն սա հարցումին թէ «Ի՞նչ են ձեր մտածումները միասնականութեան հարցի մասին», Ամերիկայի Հայ Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Կազմակերպութեան 1979—ին Նիւ Եորքի մէջ խոկումի առանձնացումի առիթով մը հարցումած. «Ես անձնապէս շատ մտահոգ եմ այդ հարցով . . . Բաժանում, մասնատրապէս մեր տեսակի բաժանումը, մեղսալից է: Կը պատկանինք միեւնոյն Եկեղեցիին, նոյն աւանդութեան, նոյն լեզուին, նոյն ծէսին, նոյն վարչական ձեւին: Ի՞նչ է իմաստը ունենալու Առաջնորդարանի կեդրոն մը 34—րդ Փողոցին վրայ, եւ ուրիշ մը՝ 39—րդ Փողոցին վրայ, չորս փողոց անդին: Պէտք չունինք մինչեւ իսկ թուելու միասնութեան առաւելութիւնները: Միասնութիւնը ցանկալի է եւ անհրաժեշտ է: Պէտք է որ միանանք: Եւ երիտասարդները շատ բան ունին ընելիք այս խնդրին մէջ (Գեղարդ, Անգլերէն պարբերաբերք ՀԵԵԿԱՅԻ, Նիւ Եորք, Ամառ 1979):

Իբրեւ եզրակացութիւն կը փափաքիմ մէջբերել 1982 Յուշագիրէն — որդեգրուած թէ նոյն տարւում Թեմական Պատգամատրական Ժողովէն՝ Նիւ Պրիթլըն, Քանէթիքքը, եւ թէ Ազգային Երեսփոխանական Ժողովէն՝ Ուոթըրթաուն Մաս. — ի մասին Ուղեգիծերու Ամերիկայի Հայ Եկեղեցւոյ վերամիացման համար. «Միացեալ Թեմը պիտի հաստատուի ձեւական զօդումովը *Տայօսի*զին եւ *Փրէլսի*ին: Թեմը պիտի ըլլայ հոգեւոր եւ վարչական միաւոր մը, եւ պիտի ըլլայ անբաժանելի մի մասը Հայ Եկեղեցւոյ գերագոյն հոգեւոր իրաւասութեան տակ Կաթողիկոս—Պատրիարքին Ամենայն Հայոց որ ի Սուրբ Էջմիածին, որպէս Մայր Աթոռը Հայ Եկեղեցւոյ, ինչպէս որ էր պարագան անցեալին: Թեմական Առաջնորդի ընտրութիւնը եւ Թեմի Կանոնադրութեան օրինաւոր կերպով որդեգրուած բարեփոխումները ենթակա պիտի ըլլան վաւերացման Ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք—Կաթողիկոսին (Տճը Արմինիլըն 2րդ ին Ամերիքա, էջ 58—59):

Արդեօք Տ. Մեսրոպ Արք. Աշճեան ջանացած է՞ բացատրելու այս հիմնական — եւ տակաւին ի գօրու — պայմանները իր շրջապատի այն անհատներուն որոնք յանդգնած են թելադրելու որ «նոր միացած թեմը պէտք է միանայ Կիլիկեան Աթոռին» (Անդ, էջ 77):

Եւանքըզ, Ն. Ե.

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՐ ԱՅՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԵՆ

Հուլիսի 27-ից, 27 Սեպտեմբեր, 1995, կեսօրի առաջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մեջ բացումը կատարուեցաւ Հայաստանի մէջ Բրիտանացիներու Պետական կրօնք Քոչման 1700-ամեակի տօնակարան Մարմնի ժողովի՝ ճախագահութեամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի, Ամենապետութեամբ Սրբապետի Հայոց Պատրիարք՝ Նորիմ Ամենապետութիւն Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի եւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք՝ Նորիմ Ամենապետութիւն Տ. Գարեգին Արք. Գազանճեանի եւ ի ներկայութեան 24 սպանացիներու:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՆԵՆ

Գերշ. Տ. Մեսրոպ Արք. Գրիգորեան, Գերշ. Տ. Յովնան Արք. Տէրտեան, Գերշ. Տ. Նորիմ Նաթ. Զաքարեան, Գերշ. Տ. Ասողիկ Նաթ. Արիստակեսեան, Գերշ. Տ. Յակոբ Նաթ. Գլընճեան, Գերապատի Տ. Եղնիկ Մ. Վրդ. Պետրոսեան, Գերապատի Տ. Միքայիլ Մ. Վրդ. Լեւոնյան, Արք. Ներսէս ԶԱՅ. Ներսէսեան, Պրմ. Պիմ Յակոբեան, Պրմ. Յակոբ Փափագեան, Պրմ. Գրիգոր Նաճեան եւ Պրմ. Վլադիմիր Բարխուդարեան

ՄԵՍԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՆԵՆ

Գերշ. Տ. Արտակ Արք. Մանուկեան, Գերշ. Տ. Մեսրոպ Արք. Աշճեան, Գերշ. Տ. Կորիմ Արք. Պապեան, Գերշ. Տ. Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, Գերշ. Տ. Օշական Նաթ. Չոլոյեան, Գերապատի Տ. Վարդապետ Մ. Վրդ. Հերկելեան, Մեծի խաչիկ Պապիկեան եւ Պրմ. Ռակեբեան Արքմանեան:

ԵՐՈՒՍԱԼԱՆԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹՆԵՆ

Գերշ. Տ. Դանիէ Արք. Սահակեան, Գերշ. Տ. Սեւան Նաթ. Ղարիպեան:

Կ. ՊՈԼԻՍՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹՆԵՆ

Գերշ. Տ. Մեսրոպ Արք. Մոթաֆեան եւ Պրմ. Պարոյր Մուրատեան

Տէրունական Լիցիոնի եւր. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Հայրապետը բացումը կատարեց ժողովի, մշտնջ. որ կը գտնուի ազնիւնադարձային պահու մը առջեւ Փառք տուաւ Աստուծոյ, որ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ այս ժողովը գումարելու առիթ տուաւ եւ շնորհ. "Կը գտնուի ազնիւնադարձային, որ մեզի կը ճաշի մեր ժողովուրդը, մեզի կը ճաշի աչքերը տար եկեղեցիներու եւ ազգերու": Ապա ողջոյնի իր խօսքի մէջ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս 1700-ամեակի կարեւորութեան անդրադարձաւ շնորհ, որ առ առիթ է ինքնազնուութեան, Վերանորոգման, միասնականութեան եւ տար ազգերու լաւապէս ներկայաւորու:

Ժողովի Ամենապետներ՝ Տ. Թորգոմ եւ Տ. Գարեգին Պատրիարք Հայրերը եւս ողջոյնի խօսք ողջովի ժողովուրդի:

Այնուհետեւ Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի առաջարկով ժողովի Ամենապետ ընտրուեցան Տ. Եղնիկ Մ. Վրդ. Պետրոսեան եւ Տ. Վարդապետ Մ. Վրդ. Հերկելեան:

Ապա ժողովը ազնիւնով իր աշխատանքներուն, չորս նիստերու մէջ 27-28 Սեպտեմբեր 1995, քննարկումի ենթարկեց հետեւեալ օրակարգերը, եւ առաւ անհրաժեշտ որոշումներ:

1. Տօնակատարութեան հիմնական նպատակը.

Ա. Հայց. Առաքելական Նկեղեցւոյ ներքին կեանքի վերանորոգում. հոգեւոր վերազարթոնք.

Բ. Հայց. Նկեղեցւոյ 1700-ամեայ ժառանգութեան ծանօթացում արուաքման շխարհիմ.

Գ. Հայաստան Աշխարհի Քրիստոնէական երկիր ըլլալու ցկարագրի պատկերացում:

2. Տօնակատարութեանց բովանդակութիւնը.

Ի՞նչ ձեռնարկներ կատարել հասնելու համար վերը նշուած նպատակներուն:

3. Ի՞նչպէս կազմակերպել եւ գործակաճանցել կատարուելիք աշխատանքները թէ՛ Հայ ժողովորի կեանքին եւ թէ՛ համաշխարհային մակարդակներու վրայ:

4. Ուրիշ եկեղեցիներու եւ ազգերու ու միջազգային, միջ-եկեղեցական, միջ-կրօնական եւ մշակութային կազմակերպութիւններու ներառում եւ մասնակցութեան սպասուում տօնակատարութեան ծրագրումի եւ կատարումի հանգրուաններուն վրայ:

Այսպիսով պատրաստուեցաւ Գալստիանոս 1700-ամեակի տօնակատարութեանց:

Իր վերջին նիստին մէջ ժողովը ընտրեց 11 անձերէ բաղկացած գործադիր մարմին մը, որ պիտի ունենայ իր յատուկ գրասենեակը, յատուկ անձնակազմով, պիտի գումարէ տարեկան երկու կամ երեք նիստեր՝ գործադրութեան ղեկու համար նախատեսուած ձեռնարկները:

Գործադիր մարմնի անդամ ընտրուեցան.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԷՆ.

Տ. Մեսրոպ Արք. Գրիգորեան, Տ. Յովնան Արք. Տէրտէրեան, Տ. Ասողիկ Նպս. Արիստակէսեան, Տ. Ներսէս Քհն. Ներսէսեան, Տիար Գրիգոր Խանճեան եւ Տիար Վլադիմիր Բարխուդարեան:

ՆՈՒԻՄՈՅ ԱԹՈՒԷՆ

Տ. Մեսրոպ Արք. Աշճեան, Տ. Օշական Նպս. Չոլոյեան եւ Մեթր Խաչիկ Պապիկեան:

ԻՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ԱԹՈՒԷՆ.

Տ. Մեան Նպս. Ղարիպեան

Կ. ՊՈՒԼՈՅ ԱԹՈՒԷՆ.

Տ. Մեսրոպ Արք. Մութաֆեան

Հիմնադրութի, 28 Սեպտեմբեր 1995, կէսօրէ ետք, ժամը 5-իմ յանձնաժողովը խորհրդակցական յատուկ հանդիպում մը ունեցաւ 1700-ամեակի առիթով հայրենի պետութեան յառաջացուցած 24 անձերէ կազմուած յանձնաժողովին հետ՝ գլխաւորութեամբ Հայաստանի Հանրապետութեան Փոխ Նախագահ Պրմ. Գագիկ Բարսեղեանի:

Փոխ Նախագահը եւ Վեհափառ Հայրապետները, փոխադարձ կերպով ներկայացուցին յանձնաժողովի անդամները եւ անոնց ցարդ կատարած աշխատանքները:

Շեշտուեցաւ, որ երկու յանձնախումբերու գործադիր մարմինները համախորհրդող եւ ներդաշնակ աշխատանք ծաւալեն յառաջիկայ տարիներու ընթացքին՝ մինչեւ 2001 թուականին կայանալիք բոլոր տօնակատարութիւնը:

Ստորեայ սույ ժողովը փակուեցաւ Տ. Տ. Գաբրէլիմ եւ Տ. Տ. Արամ Լաթոդիկոսեանի օրհնութեան խօսքերով՝ 29 Սեպտեմբեր 1995, կէսօրէ ետք ժամը 1-ին: Ապա Մայր Տաճարի Իջման Ս. Սեղանին առջեւ մատուցուեցաւ յատուկ աղօթք:

3 Հոկտեմբեր, 1995

Ս. Էջմիածին

ԴԻԻԱՆ ԺՊՂՈՎԻ

ՀԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽԸ

ՎԼԿՈՂԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

PATRIARCHE SUPREME
CATHOLICOS DE TOUS LES ARMÉNIENS

Ձերդ Սրբութիւն

Իլիա Բ Պատրիարք-Կաթողիկոս

Համայն Վրաց Օրթոդոքս Եկեղեցւոյ

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Հոգեկան գերագոյն ուրախութեամբ ողջունում եմ Ձերդ սիրեցեալ եղբայրութեանը, երբ այսպէս իմ կեանքում առաջին անգամ լինելով ես գտնում եմ Վրաստանի օրհնեալ հողի վրայ եւ առաջին հերթին ողջագործւում եմ իմ հոգեւոր եղբօր հետ Վրացական հայրենիքում:

Բնականօրէն Մենք յիշում ենք այն պահերը, երբ եղել ենք միասին, աղօթել ենք միասին, խօսել ենք միասին, քայց այդ եղել է օտար երկրներում եւ տարբեր պայմանների ու պարագաների ներքոյ: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելուց յետոյ սա մեր անդրանիկ հանդիպումն է, մեր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը, որ վստահաբար առաւել եւս պիտի սերտացնի մեր թե՛ անձնական, եւ թե՛ պաշտօնական յարաբերութիւնները եւ պիտի առաջ տանի մեր երկու եկեղեցիների գործակցութեան դարաւոր ընթացքը:

Եւ շատ եմ կարդացել Վրաստանի, Վրաց Օրթոդոքս Եկեղեցւոյ եւ Վրաստանում ապրած եւ ապրող հայ ժողովրդի պատմութեան մասին: Բայց ուրիշ իմաստ եւ առաւել քաղցր համ ունի անձամբ գտնուել Վրաստանում եւ սեփական աչքերով տեսնել այն երկիրը, որ այս կովկասեան տարածաշրջանում Հայաստանի հետ միասին եղել է քրիստոնէական ուղղափառ հաւատքի թատերավայր, որտեղ կատարուել են Քրիստոսի քարոզած գաղափարներից, բարոյական սկզբունքներից եւ հոգեւոր արժէքներից ներշնչուած սքանչելի

գործեր, որտեղ Ս. Աւետարանը ապրուել է կենդանի հաւատքով եւ օրինակելի հաւատարմութեամբ, մինչեւ իսկ նահատակութեան, արեւան վկայութեան աստիճանով:

Մենք քաջատեղեակ ենք, թէ ինչքա՛ն խոր եղբայրական սիրով Ձերոյ Սրբութիւնը կապուած էր մեր երջանկայիշատակ նախորդի՝ Տ. Տ. Վազգէն Ա. անմոռանալի կաթողիկոսին, որի հետ Ձեր փոխադարձ այցելութիւնները միշտ եղան եղբայրութեան պերճախօս վկայութիւններ, որոնց վերջինը եղաւ Ձեր անձամբ ներկայութիւնը նրա վախճանման եւ թաղման արարողութեան ի Ս. Լէջմիածին, որպէս սիրոյ եւ յարգանքի գեղեցիկ արտայայտութիւն:

Խորապէս շնորհակալ ենք նաեւ որ Մեր կաթողիկոսական ընտրութեան եւ գահակալութեան առիթով Ձեր ներկայութիւնը զգացինք Մեր կողքին Ձեր ուղարկած պատգամաւոր Դանիէլ Սրբազանին եւ Ձեր շնորհատրական բարի մաղթանքների եւ սրտազգած աղօթքների միջից:

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Մեր երկու ժողովուրդները եւ երկու եկեղեցիները իրենց 1700-ամեայ կենանքը այս տարածաշրջանում ապրել են միշտ լինելով իրարու հաղորդակից, իրարից անբաժան, հասարակաց նոյն պայմանների եւ կացութիւնների դիմաց՝ ճակատագրակից:

Ներկայումս, այս ողջ տարածաշրջանում տեղի ունեցաւ արմատական փոփոխութիւնների հետեւանքով նոր կացութիւնների առաջ եկնք գտնուում: Ազատ, անկախ, ինքնիշխան պետութիւն են դարձել Վրաստանն ու Հայաստանը: Այսօր որպէս հարեւան երկրներ, բարեկամական, եղբայրական փոխյարաբերութիւնների անհրաժեշտութիւնը ամենօրեայ հաց, վէս կենսական է մեզ համար: Պատմութեան մէջ եղել են պահեր, երբ ուրեքն էլ ենք որոշ տարակարծութիւններ, դիմագրաւել ենք ներքին դժուարութիւններ, բայց տիրապետող գիծը եղել է միշտ սերտ լծակցութիւնը մեր երկու երկրների եւ եկեղեցիների միջեւ: Եւ պատմութիւնը վկայ՝ միշտ եւ երկուստեւ, ամէլ ենք, երբ եղել ենք միասնական: Մեր ժողովրդի համար Վրաստանը իրենք չի եղել

օտար երկիր: Մեր ժողովուրդը ապրել է եւ ապրում է այս երկրում որպէս իր սեփական տանը, իր եկեղեցիներով, իր դպրոցներով, իր մշակոյթով, իր ընկերային սովորութիւններով ու բարքերով: Իր քրտինքն է խառնել այս հարազատ հողին, իր պատմութիւնն է միաշաղախել Վրաստանի պատմութեան հետ:

Հայց. Առաքելական Եկեղեցին եւ Վրաստանի Օրթոդոքս Եկեղեցին՝ քրիստոնէական սիրոյ, միութեան եւ եղբայրութեան սկզբունքներից առաջնորդուած՝ ոսկի կամուրջ են մեր երկու երկրների եւ ժողովուրդների կեանքերը իրար միացնող:

Աժա այս զգացումներով եւ էկիմենական ոգով յատկանշուած եւ զարգացող այս դարի համաշխարհային եկեղեցական կեանքում, մենք կոչուած ենք աւելի գործնական եւ տեսանելի արտայայտութիւն տալ մեր եղբայրութեան եւ համերաշխութեան, որպէսզի կարենանք կենդանարար ազդեցութիւն ունենալ մեր ժողովուրդների հոգեւոր-բարոյական եւ ազգային կեանքի առողջ եւ կենսունակ ու ստեղծարար յառաջխաղացքին մէջ: Յովհաննէս Աւետարանչի ԺԷ գլուխի ներշնչող ոգին, միութեան հրամայականը թող արձագանք գտնի մեր այսօրուայ հասարակաց կեանքում. «Հայր սուրբ, պահեա զնոսա յանուն քո, որով ետուրն ինձ, զի եղիցին մի, որպէս եւ մէք մի ենք» (Յովհ. ԺԷ 11):

Թող Բարձրեալն Աստուած խաղաղ եւ անասան պահէ Հայաստանը ու Վրաստանը բարեկամական լծակցութեամբ, փոխադարձ սիրով եւ ընդհանրական շահերի բարձր գիտակցութեամբ ի փառս Աստուծոյ եւ ի պատիւ հայոց եւ վրաց պատուական ժողովուրդների:

Մամք եղբայրական սիրոյ քաղցր ողջունի՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄՔ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրայատուկ Սահմանադրությու-
նով օժտելու անհրաժեշտությունը, վերջին
քանի մը դարերու ընթացքին, գոնե վեր-
ջին յիսնամեակի ընթացքին կենսական
հրամայական դարձած է:

Երանաշնորհ Հայրապետներ, Թեմա-
կալ Առաջնորդներ եւ ինչո՞ւ չէ նաեւ մը-
տահոգ աշխարհականներ, զանազան շըր-
ջաններուն փորձած են նախագիծեր պատ-
րաստել եւ ուրիշներ ալ հրապարակաւ եւ
կամ ժողովական կենքի ընթացքին՝ կար-
ծիքներ յայտնած են Հայաստանեայց Եկե-
ղեցոյ կրօնա-վարչական կառոյցը կազմա-
կերպելու, անոր առաքելութիւնը կեդրո-
նացեալ եւ օրինաւոր հիմներու վրայ հաս-
տատելով՝ զօրացնելու Հայց. Եկեղեցին:

Քրիստոնէութեան առաջին իսկ դարե-
րուն, երբ նկատի առնուեցան կատարուե-
լիք անհրաժեշտ առաքելութեան հրամա-
յականի քարդոթիւնները, Առաքելներ եւ
յետագայ շրջանի Հայրապետներ, ժողով-
ներու միջոցով եկեղեցական եւ վարչա-
կան հարցերը վճռելու եւ լուծելու ըս-
կզբունքը որդեգրեցին: Նոր Կտակարանի
մէջ կը կարդանք, թէ ինչպէս Առաք-
ելներ կը հաւաքուէին եւ իրենց առա-
քելութեան համար հաւաքաբար որոշ ըս-
կզբունքներու հիման վրայ, որոշումներ
կ'որդեգրէին:

Առաջին դարերուն երանաշնորհ հայ-
րեր, Եկեղեցոյ առաքելութիւնը ուղիղ եւ
վարչական դրութեան մէջ դնելու նպա-
տակով տեղական եւ Միջ-եկեղեցական ու
Տիեզերական ժողովներ գումարելով՝ հա-
ւաքի եւ վարչական գիտելիքներու շուրջ
անհրաժեշտ սկզբունքներ որդեգրելով ժո-
ղովներ գումարեցին Երուսաղէմի, Նիկիոյ,
Կ. Պոլսոյ, Վիենսոսի եւ զանազան այլ
տեղերու մէջ:

Ժողովներու միջոցով, եկեղեցական,
վարդապետական եւ վարչական հարցերը
լուծելու սկզբունքը ընդհանրացաւ Տիե-
զերական ժողովներէն անդին նաեւ
Ազգային եւ տեղական եկեղեցիներու մէջ:

Բնական է, որ այս սկզբունքը որդե-
գրուեցաւ նաեւ Հայ Եկեղեցոյ եւ Հայ
Ազգի ղեկավարներու կողմէ:

Դժբախտաբար, զանազան շրջաննե-
րուն մէջ այլազան պատճառներով, ըլլան
անոնք կրօնական թէ քաղաքական, կանո-
նաւոր ժողովներ չգումարուեցան եւ Հա-
յաստանեայց Եկեղեցոյ վարչական եւ հո-
գեւոր առաքելութեան ճակատագիրը վըս-
տահուեցաւ Հայրապետներուն: Հայրապե-
տներ, զիրենք շրջապատող հոգեւորական թէ
աշխարհական ղեկավարներու հետ
խորհրդակցաբար՝ ղեկավարեցին Հայաս-
տանեայց Եկեղեցին, որոշ կանոններ հաս-
տատեցին եւ զանոնք դրկեցին Թեմերուն
որպէս հրահանգ գործադրութեան համար,
Հայրապետներու անունով եւ անոնց
կողմէ հաստատուած կանոնները ճանա-
չում ստացած ըլլալով, անպաշտօն կեր-
պով օրէնքի կարգ անցած են:

Անցնող քանի մը դարերու ընթացքին
հայ ժողովուրդը ցրուած աշխարհի չորս
ծագերը, հրաշքի համագօր ճիգերով
կարողացած է Հայաստանեայց Եկեղեցոյ
կրօնա-վարչական կառոյցը կենդանի պա-
հել, հակառակ քաղաքական անբաղձալի
եւ դժնդակ պայմաններուն, պարզապէս
ի չգոյէ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովնե-
րու եւ այլ իրաւաստ մարմիններու, իշխա-
նութիւն կեդրոնացուցած ըլլալով Ամե-
նայն Հայոց Հայրապետի անձին շուրջ:
Ամենայն Հայոց Հայրապետը որպէս Եկե-
ղեցոյ եւ Ազգին ներկայացուցիչը, Աստու-
ծոյ Օծեալ Ամենայն Հայոց Հայրապետը,
իր խոհմութեամբ կարողացած է առաջ-
նորդել հայ ժողովուրդը եւ փոխադար-
ձաբար հայ ժողովուրդը ունեցած է լիա-
կատար եւ անվերապահ վստահութիւն
իր Հայրապետի որոշումներուն եւ առաջնոր-
դութեան վրայ:

Անցնող հարիւր եւ յիսուն տարիներու
ընթացքին գլխաւորաբար երկու Սահմանա-
դրութիւններ ճանչցուեցան, երկուքն ալ մե-
զի արտաքուստ պարտադրուած առ ի
գործադրութիւն. մին՝ ՊՕԼՕԺԵՆԻԷ 1836.

ին, պարտադրուած Յարական Կառավարութեան կողմէ, իսկ միւսը՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ 1863-ին, պարտադրուած Օսմանեան Կառավարութեան կողմէ: Թէեւ երկուքն ալ մեզի պարտադրուած են արտաքին ոյժերու կողմէ, սակայն իսկ եկեղեցական եւ ազգային կեանքի համար մեծ նշանակութիւն ունեցող փաստաթուղթեր եղած են:

Մեզի յստակ է թէ Պօլսթէնիէն որ Յարական Կայսրութեան կողմէ եւ Յարական իշխանութեան շրջաններուն գործադրութեան դրուած է, իսկ ժողովուրդը մի տ վերապահութեամբ, կասկածով եւ ակամայ ընդունած է զայն՝ յատկապէս Հայաստանէն հորս ապրող հայերը:

Ըստ Պօլսթէնիէի, Ազգային Եկեղեցական Ժողովը կ'ընտրէր Կաթողիկոսութեան երկու թեմանոցներ, որոնցմէ մին կը հաստատուէր Յարի կողմէ որպէս Կաթողիկոս: Իսկ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը կը բաղկանար միայն հոգեւորականներէ:

Իսկ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին ղրկուելիք պատգամաւորները կը նշանակուէին Առաջնորդին կողմէ. իւրաքանչիւր թեմէն երկու հոգի. մէկ հոգեւորական, մէկ աշխարհական:

Սակայն Ազգային Սահմանադրութիւնը որ պարտադրուած է Օսմանեան Կառավարութեան կողմէ, Ազգ ու Եկեղեցի կառավարելու սկզբունքներու հիման վրայ, յատկապէս Կ Պոլսոյ՝ Թուրքիոյ եւ Օսմանեան պետութեան եմթակայ հայերուն ազգային եւ եկեղեցական կեանքի խարխալմէ եղած:

Ազգային Սահմանադրութիւն յորջորջումը ինքնին կը յատկանշէ թէ որդեգրուածը Ազգը կառավարելու օրինակարգ մըն է, որու մէջ սպրդած են նաեւ կարգ մը եկեղեցական կանոններ, գոր օրինակ Պատրիարքին, Առաջնորդներուն եւ այլ եկեղեցականներուն ընտրութեան ձեւերը, որոշ չափով ճշդելով անոնց պարտականութեանց եւ պարտաւորութեանց սահմանները:

Ըստ այդ Ազգային Սահմանադրութեան, Պատրիարքը ճանչցուած է որպէս Եկեղեցոյ եւ Ազգին գլուխը: Զեւով

մը Օսմանեան Կայսրութեան մէջ, որոշ սահմանափակումներով իբրեւ փոքրամասնութեանց տրուած կրօնական եւ աշխարհիկ ազատութիւններու օրինական առանձնաշնորհումներու փաստաթուղթ: Պատրիարքը կը դառնայ Ազգին պետը, ոչ միայն նախագահելով Եկեղեցական Ժողովին, այլ նաեւ Գաւառական եւ Քաղաքական Ժողովներուն, որոնց նպատակը եկեղեցական գործերով զբաղիլ չէ միայն, այլ նաեւ քաղաքական, ընկերային եւ այլն:

Քսաներորդ դարու առաջին կիսուն, Յեղասպանութեան անմիջապէս յաջորդող տասնամեակներուն, յատկապէս Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիաս հաստատուելէ ետք, երբ սկսան գաղութները արմատներ արձակել Արաքսական երկիրներու եւ արտասահմանեան այլ երկիրներու մէջ, ըլլայ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, եւ կամ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եմթակայ արտասահմանեան թեմերու մըշակած Սահմանադրութեանց ատեն, 1863-ին Ապրիլ Ազիզ Սուլթանի կողմէ հաստատուած, Ազգային Սահմանադրութիւնը դարձած է գլխաւոր աղբիւրն ու հիմնաքարը: Արտասահմանի գաղութներն ու թեմերը, նայած իրենց ապրած երկիրներու ներքին օրէնքներուն, լայն չափով օգտուած են Ազգային Սահմանադրութենէն, յատկապէս այն յօդուածները որոնք գործադրելի էին՝ տեղական պայմանները նկատի առած եւ որոնք նաեւ կ'ապահովէին աշխարհական ղեկավարներուն իշխանութեան անսահմանութիւնը:

Ըլլայ Պօլսթէնիէն եւ ըլլայ Ազգային Սահմանադրութիւնը այդ գաղութներու մէջ գործադրելի չեն եղած եւ չեն կրնար ըլլալ, որովհետեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, Պատրիարքը, Թեմակալ Առաջնորդները, քացի Մերձաւոր Արեւելքի կարգ մը երկիրներէն, Լիբանան, Սուրիա, եւ այլն, Ազգը կառավարելու իրաւունք չունին:

Եւրոպայի եւ Ամերիկաներու մասին անդրադառնալով, Առաջնորդները ըստ օրինի կրօնապետներ են միայն եւ ոչ թէ նաեւ ազգապետներ: Իրաւունք չունին,

գործող օրինակ զբաղելու ամուսնալուծման, եւ ժառանգական եւ այլ տեսակի ընկերային հարցերով, անոնք վերապահում են պետութեան: Նոյնիսկ այսօր, Հայաստանի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցին չի կրնար զբաղիլ օրինական տեսակետով ամուսնալուծական եւ ժառանգական հարցերով. այդ իրաւունքը վերապահում են պետութեան: Սակայն Ազգային Սահմանադրութեան մէջ այդ իրաւունքը տրուած է Պատրիարքին եւ կամ Առաջնորդին:

Որքան որ ալ սահմանափակ եղած են Պօլօժէնիան եւ Ազգային Սահմանադրութիւնը, մեր ազգի ամբողջ պատմութեան ընթացքին միայն վերոյիշեալ երկու փաստաթուղթերը ունեցած ենք իբրեւ ամբողջական Սահմանադրութիւններ:

Ներկայիս ամբողջ Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ Հայ Ազգը կառավարող երկու մտածելակերպ գոյութիւն ունին:

Առաջինը՝ Կիլիկեան Աթոռի ենթակայ Թեմերն են, ուր մշակուած ու գործադրուած ենքքին Սահմանադրութիւնները ուրոջ չափով օգտուած են Ազգային Սահմանադրութենէն: Կիլիկեան Աթոռի եւ իրեն ենթակայ Թեմերու մտածելակերպը աւելի աշխարհիկ է իր խորքով, քան թէ կրօնական: Տակաւին, այսօր Պէյրութի եւ Հալէպի մէջ կը շարունակեն գործածել Գաւառական, Քաղաքական Ժողովներ, Ազգային Կեդրոնական Վարչութիւն եւ այլն, նման յորջորջումներ, որոնք զուտ աշխարհիկ արտայայտութիւններն են աներ են, ժառանգ մնացած Օսմանեան Կառավարութեան հաստատած Ազգային Սահմանադրութենէն: Եկեղեցական եւ թեմական կեանքի հետ կարծէք ոչ մէկ կայ ունին վերոյիշեալ մարմինները: Լիքանանի մէջ Առաջնորդը իրանանեան օրէնքին համաձայն կը ներկայացնէ Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ Հայ Ազգը:

Երկրորդ մտածելակերպը Ամերիկայի եւ արտասահմանեան բազմաթիւ երկիրներու, ինչպէս նաեւ Հայաստանի մէջ տիրապետող դրութիւնն է՝ թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ կամ թէ Առաջնորդը գլուխն է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ իր Թեմին միայն: Հայաստանի մէջ եւ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ենթակայ բոլոր Թեմերու մէջ, քացի Իրաքէն եւ մասամբ մըն ալ Եգիպտոսէն, մենք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կրօնապետներ ենք եւ ոչ թէ ազգապետներ: Առաջնորդը միայն կրնայ խօսիլ իրաւական տեսակետով իր ղեկավարած եկեղեցւոյ մասին՝ իր որդեգրած ներքին Սահմանադրութեան շնորհիւ իրաւունքներուն համաձայն: Մենք որպէս առաջնորդներ իրաւունք չունինք ամուսնալուծութեան եւ ժառանգական եւ այլ հարցերով զբաղելու:

Կիլիկեան Աթոռի պաշտօնական եւ օրինաւոր մարմինները կը կոչուին՝ Ազգային Ժողով, Քաղաքական եւ Գաւառական Ժողովներ, Ազգային Ներկայացուցչական Ժողով, Ազգային Վարչութիւն եւ այլն, բոլորն ալ կարծէք ոչ մէկ աղոյնչութիւն ունին Եկեղեցին կառավարելու խնդրին հետ:

Իսկ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ենթակայ թեմերը կը կոչուին՝ Ազգային-Եկեղեցական Ժողով, Թեմական Ժողով, Թեմական Խորհուրդ, Երանք, որոնք զուտ կրօնական եւ եկեղեցական արտայայտութիւններ են եւ ուղղակի կ'ակնարկեն Եկեղեցւոյ գործունէութեան:

Կիլիկիոյ Աթոռին ենթակայ Թեմերուն մէջ Առաջնորդին եւ հովիւին գրեթէ լուսանցքային իշխանութիւն տրուած է: Ամերիկայի մէջ Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան ենթակայ Ծովեր կան, որոնք հովիւը եթէ Կրօնական Ժողովի կողմէ ընտրուած չէ որպէս պատգամաւոր իրաւունք չունի մասնակցելու Ազգային Ներկայացուցչական Ժողովին: Աշխարհական մը կրնայ ներկայացնել իր Ծովը որպէս պատգամաւոր, իսկ հոգեւորականը դուրս կը մընայ, որովհետեւ եօթը աշխարհականի դէմ մէկ հոգեւորականի համեմատութիւնը Ազգային Սահմանադրութեամբ պարտադրուած, իրենք որպէս օրէնք կ'ընդունին:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ենթակայ Թեմերը Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ անկարելի է որ ընդունին նման դրութիւն մը: Հովիւը հայրն է եւ գլուխը իր

Մուխին: Ուստի, ամեն իրաւունք իրեն վերապահուած է ներկայացնելու իր ծուխը:

Որեւէ հաստատուած կանոնագրի նպատակն է տուեալ կազմակերպութեան օրինական եւ իրաւական բոլոր տեսակի գործունէութիւնները եւ ուղղութիւնները ճշդել:

Յարական Կառավարութեան փոխգումով եւ Օսմանեան Կառավարութիւնն ալ արմատական փոփոխութեան ենթարկուելով Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ հայ ժողովուրդը մնացին առանց Պոլսոյն մէջ եւ առանց Ազգային Սահմանադրութեան:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Թեմերը՝ Հայաստանէն եւ Յարական Կառավարութեան սահմաններէն դուրս, բոլորն ալ մշակեցին կանոնադրութիւններ եւ կամ իրենց կանոնադրութիւնները փոփոխութեան ենթարկեցին եւ տեղական պայմանները նկատի առնելով, փորձեցին Առաքելական Եկեղեցւոյ վարչական ընդհանուր սկզբունքները պահպանել: Այս փոխանցման դժուարին տարիներուն եւ յատկապէս սովետական կարգերու անհանդուրժելի կեցութեան պատճառաւ արտասահմանի թեմերու յարաբերութիւնները սահմանափակեց Հայոց Կաթողիկոսութեան հետ եղան միայն մասնակի եւ անողորակի: Օրինակ, Հիւսիսային Ամերիկայի Թեմերուն մէջ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին տուած ենք իրաւունքը կանոնադրութիւնը հաստատելու եւ կամ թէ Թեմերը լուծուելու պարագային՝ կալուածները փոխանցելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եւ կանոնադրութեան բարեփոխուած յօդուած մը վաւերացնելու, օրինաւոր ըլլալու եւ գործադրելի դարձնելու համար: Սակայն, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան կեդրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ անցնող եօթանասուն տարիներու ընթացքին որեւէ փաստաթուղթ չկայ, որը շեշտէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարչական սահմանադրական կեանքի օրինական եւ իրաւական սահմանները, ուր ճշդուած ըլլան նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին տրուած իրաւունքի սահմանները:

1920-էն մինչեւ այսօր զանազան փորձեր եղած են մշակելու եւ պատրաստելու

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Սահմանադրութիւնը: 1923-ին Գէորգ Ե. Կաթողիկոսի շրջանէն կալ մշակուած եւ հաստատուած չափազանց սահմանափակ Կանոնադրութիւն մը, որը յետագային, 1945-ի Ազգային Եկեղեցական Ժողովի մէջ որոշ փոփոխութեան ենթարկուած է, ինչպէս նաեւ ծառայած է որպէս հիմը Ազգային Եկեղեցական Ժողով գումարելու սկզբունքներուն:

1955-ի, 1962-ի, եւ 1995-ի Ազգային Եկեղեցական Ժողովները գումարուած են 1945-ին որդեգրուած շատ պարզ օրենքներով: Նոյնիսկ 1945-ին որդեգրուած կանոնադրութիւնը կատարեալ հաւատարմութեամբ չգործադրուեցաւ 1995-ին, ուր կ'ըսուի յստակ կերպով, թէ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին կը հրաւիրուին Հայոց Եկեղեցւոյ բոլոր Եպիսկոպոսները: Կիլիկիոյ Աթոռին Եպիսկոպոսները սակայն չհրաւիրուեցան:

1955-ին Վազգէն Կաթողիկոսի ընտրութենէն մինչեւ այսօր զանազան առիթներով, ըլլալ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովներուն 1955-ին եւ 1962-ին, Եպիսկոպոսաց հանդիպումներուն, պաշտօնական եւ անպաշտօն հաւաքութիւններու ընթացքին, խօսուած, յանձնախումբեր ձևանակուած եւ բազմաթիւ նախագիծեր մշակուած են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Սահմանադրութիւնը որդեգրելու համար:

Պատրաստուած բոլոր նախագիծերն ալ չեն հաստատուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովներու կողմէ եւ կը մնան արխիւներու մշտական բնակիչներ:

Մեզի ծանօթ պատրաստուած հետեւեալ նախագիծեր կան.

1. Ազգային Եկեղեցական Ժողով գումարելու յատուկ Կանոնադրութիւն", հաստատուած Գէորգ Ե. Կաթողիկոսի կողմէ, 22 Հոկտեմբեր 1925-ին:

2. "Ազգային Եկեղեցական Ժողով գումարելու յատուկ Կանոնադրութիւն" հաստատուած Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի կողմէ, Յունիս 19, 1945-ին:

3. "Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ Սահմանադրութեան նախագիծ", 1958:

4. "Նախագիծ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցոյ Սահմանադրութեան", Ն. Մ.:

5. "Նախագիծ Հայց. Եկեղեցոյ Կազմական Կանոնադրութեան" Տիրամ Արքեպիսկոպոս Ներսոյեանի նախագահութեամբ պատրաստուած, 20 Սեպտեմբեր 1957:

6. "Նախագիծ Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցոյ Կազմական Կանոնադրութեան" Սեպտեմբեր 30, 1958, Ծնորդ Պատրիարքի գլխաւորութեամբ պատրաստուած:

7. "Կանոնադրութիւն Հայաստանի Հանրապետութեան եւ ներքին Սփիւռքի տարածքի վրայ գործող Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու" Դեկտեմբեր 11, 1991:

Երջանկայիշատակ Տ. Տիրան Արք. Ներսոյեանի գլխաւորութեամբ կազմուած յանձնախումբը կատարեց առաջին մշակումը եւ զայն փոխանցեց Երջանկայիշատակ Տ. Ծնորդ Պատրիարքին, որուն գլխաւորած յանձնախումբը աշխատանքը ամբողջացնելէ ետք՝ զայն յանձնեց Երջանկայիշատակ Տ. Տ. Վազգէն Կաթողիկոսին: Մենք որպէս Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամ, շատ լաւ կը յիշենք որ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդը լման երկու օր քննեց Տ. Ծնորդ Պատրիարքի գլխաւորութեամբ մշակուած կանոնադրութիւնը, որը Տ. Թորգոմ Պատրիարքին յանձնուած էր որոշ նշումներ ընելու եւ ներկայացնելու Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդին: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդը քարեփոխումներ ընելէ ետք, իր աշխատանքը աւարտելով՝ պատրաստուած "Կազմական Կանոնադրութիւնը" յանձնեց Երջանկայիշատակ Տ. Տ. Վազգէն Վեհափառին, այն ակնկալութիւնով, որ Վեհափառի հրաւերով Ազգային-Եկեղեցական ժողով պիտի գումարուէր եւ սոյն Կանոնադրութիւնը պիտի քննարկուէր ու հաստատուէր:

Ինչպէս որ էր անցեալին պատրաստուած նախագիծերուն ճակատագիրը, այսպէս մնաց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Մայր Աթոռի արխիւներուն մէջ: Առ

ի գիտութիւն պատրաստուած "Կազմական Կանոնադրութիւնը" որպէս նմոշ տրուեցաւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամներուն:

Սոյն գրութիւնը պատրաստելու նպատակով կարդացինք 1945-էն ի վեր մեր բոլոր Ազգային, Եպիսկոպոսաց եւ Եկեղեցական Ժողովներուն ատենագրութիւնները: Թող զարմանալի չթուի մեզի, երբ հաստատենք թէ Աֆինքսի նման բոլոր ժողովներու օրակարգերու անբաժան հարցերէն մին եղած է եկեղեցական Սահմանադրութիւն մը մշակելու անհրաժեշտութիւնը եւ կենսականութիւնը: Ծիծաղելի ըլլալու չափ յանձնախումբեր նշանակուած են, Ժողովներուն անընդհատ խօսուած, նախագիծեր պատրաստուած են՝ սակայն ասոնց մէջ ոչ մէկը Ազգային-Եկեղեցական Ժողովներուն կամ Եպիսկոպոսաց Ժողովներու օրակարգերուն մէջ նկատի առնուած են:

Յանուն Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի, 1962-ի Սեպտեմբեր 29-ի Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի երկրորդ նիստին, Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի անդամ՝ Փրոֆ. Առաքել Առաքելեան համապարփակ եւ ամբողջական զեկուցագիր մը ներկայացուցած է Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին, Հայաստանեայց Եկեղեցոյ Կանոնադրութեան կազմութեան կապակցութեամբ: Փոքեւոր իր խօսքը կ'աւարտէ հետեւեալ ձեւով.

"Մայր Աթոռում պահում են սփիւռքի թեմերի կողմից Սահմանադրութեան նախագիծի վերաբերեալ նոր առաջարկներ, թե լարդութիւններ ու դիտողութիւններ, որոնք պէտք է նկատի առնուեն Սահմանադրութեան նախագիծի վերջնական խմբագրման մէջ:

Ահա այն ամէնը ինչ կարելի էր ասել Եկեղեցական Սահմանադրութեան կամ Կանոնագրի կազմութեան մասին:

Մնում է որ Ազգային Եկեղեցական ժողովը իր խօսքն ասի եկեղեցական կանոնագրի կազմութեան մասին":

Նորին Սուրբ Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի առաջարկութեամբ, 1995-ի Յուլիսին մեզի յանձ-

նուած պարտականութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Սահմանադրութեան նախագծի մասին, նկատումներ եւ որոշ նշումներ ընելու եւ նշանակուելիք յանձնախումբի համար նախապատրաստական աշխատանքը կատարած ըլլալու նպատակով, Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմէն ներս Գերաշնորհ Տ. Արիս Եպիսկոպոս Շիրվանեանի հետ միասին նկատի առինք անցնող յիսուն տարիներու ընթացքին պատրաստուած բոլոր նախագծերը, ինչ - պէս նաեւ "Կանոնադրութիւն Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Ներքին Սփիւռքի Տարածքի Վրայ Գործող Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ" Քաւար պատրաստուած նախագիծը, որը հաստատուած է Դեկտեմբեր 11, 1991-ին, եւ փորձեցինք ամբողջացնել

"Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցւոյ Սահմանադրութիւն" սոյն խմբագրական եւ համադրական աշխատանքը:

Մենք "Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցւոյ Սահմանադրութիւն" այս աշխատանքը կը յանձնենք Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին: Կը մնայ, որ Նորին Սրբութիւնը 1995-ի Ապրիլին գումարուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի որոշման համաձայն՝ նշանակէ յանձնաժողով մը սոյն նախապատրաստական աշխատանքը ամբողջացնելու եւ կամ նոր նախագիծ մը պատրաստելու եւ զայն ներկայացնելու Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին եւ ապա երկու տարի ետք Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին:

ՎԱՋԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ
Առաջնորդ Հայց. Եկեղեցւոյ Հիւսիսային
Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի

11 Սեպտեմբեր, 1995
Հոլիվուտ, Գալիֆորնիա

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵՍԿԻՋԲ

Պատրիարք Սրբազան Հօր զխաւորութեամբ եւ Միաբանութեան անդամներուն եւ ուսուցչական կազմին ներկայութեան, ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ ընծայարանի 1995-1996 տարեշրջանի քացման արարողութիւնը տեղի ունեցաւ 7 Սեպտեմբեր, Հիմզլաքիի առաւօտ ժամը 8ին, Վարժարանի սրահին մէջ, ընթերցումով «Սերմնացանի» առակին եւ շարականներու երգեցողութեամբ: Վերատեսուչ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի քաջալերական խօսքերէն յետոյ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը վերջիշեց իմաստը սերմնացանի տարբեր հողաշերտերու մէջ ինկած սերմերուն, շեշտելով կարեւորութիւնը իրրել կրթեալ եւ մուրիեալ հոգեւորականներ պատրաստուելուն, ծառայելու համար Աստուծոյ եւ Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր հաստատութեան ազգանուէր մկատակներուն:

Այս տարի եւս չորս մօր ուսուցիչներ եւ ժառանգաւորաց Ա. դասարանի համար ուսանողներ ընտրուած էին Հայաստանէն:

Իսկ Հոկտեմբեր 13ին, ուսուցիչներու ժողովը տեղի ունեցաւ, եւ անդրադարձումներ եղան աշակերտներու կենցաղին եւ կարգապահութեան, դասաւանդութեան եւ դասագիրքերու հետ կապուած հարցերու:

Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի վերաբացումը տեղի ունեցաւ Երկուշաբթի առաւօտ Սեպտեմբեր 4ին: Պատրիարք Սրբազան Հայրը ուսուցչական կազմին առաջին հանդիպումը ունեցած էր Սեպտեմբեր 1ին, Պատրիարքարանի մէջ, ներկայացնելով տեսչութեան եւ ուսուցչական կազմին եւ թշակներուն մէջ կատարուած փոփոխութիւնները:

Բացման արարողութեան ընթացքին,

աշակերտութեան եւ ուսուցիչներուն «Բարի Դալուստի» եւ քաջալերանքի բարի մաղթանքներ ըրաւ մօր նշանակուած տեսուչ Տ. Սահակ Արեղայ Մաշալեան, եւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ներկայացուց նաեւ Տ. Աւետիս Արեղայ Իփրանեանը՝ Տնտեսական Գործերու վարիչ, Պր. Եղիա Տիգրանեանը՝ փոխ-տեսուչ, Տիկին Արշալոյս Եագուպեանը՝ Աղջկանց հսկիչ, Պր. Յարութիւն Պետրոսեանը՝ մանչերու հսկիչ: Միաբան Հայրերու ընկերակցութեամբ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը այցելեց Մանկապարտեզի, Նախակրթարանի եւ Երկրորդականի դասարանները:

Պատրիարքարանի մէջ, ուսուցիչներու երկրորդ ժողովը տեղի ունեցաւ Նոյեմբեր 10, Ուրբաթ յետ միջօրէին: Նկատի առնուեցան դաստիարակչական, կրթական, կիսամեայ քննութեանց, ծնողաց հետ հանդիպում ունենալու, տարուան ընթացքին աշակերտներու մասնակցութեամբ կազմակերպուելիք «Գիտութեան Մրցումներու», մշակութային երեկոյթներ կազմակերպելու հարցեր:

Հոկտեմբեր 21ին, Սրբոց Թարգմանչաց Տօնին առիթով, Վարժարանի սրահին մէջ ներկայացուեցաւ մշակութային յայտագիր մը: Նոյեմբեր 18, Շաբաթ կէսօրէ յետոյ, ծնողներ հրաւիրուած էին ուսուցիչներու հետ խօսակցութիւն ունենալու իրենց զաւակաց իմացական եւ կրթական հարցերու մասին: Նոյեմբեր 24, Շաբաթ առաւօտ ժամը 10-12, ամբողջ աշակերտութեան եւ ուսուցչաց ներկայութեան տեղի ունեցան «Գիտութեան մրցումներ»: Դեկտեմբեր 23ին, «Կաղանդ Պապան» այցելեց բոլոր դասարանները, քաժնելով իր մուէրները:

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՄԷՋ

«Միասին Երուսաղեմի մէջ» քննարանն էին ընտրած կազմակերպիչները Սէյնթ-Էնիտիօ Կաթոլիկ աշխարհական Գրիստոնեաներէ կազմուած ընկերութեան, իրենց կազմակերպած ռաբբորդ Համագումարին համար, որ տեղի ունեցաւ 1995 Օգոստոս 29-30 երկու օրերուն, Երուսաղեմի Հայ Պատրիարքութեան Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ։ Հրահրուած էին Գրիստոնեայ, Հրեայ եւ Իսլամ կրօնական պետեր, դեկավարներ, մտաւորականներ եւ ներկայացուցիչներ բազմաթիւ երկիրներէ։ Բացման եւ փակման նիստերը տեղի ունեցան Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, իսկ երկրորդ օրուան առաւօտեան նիստը Նօթրը Տամին մէջ։ Ըստ նախապէս եղած համաձայնութեան, փակման նիստի աւարտին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի պարտէզին մէջ ձիթենիի երեք ծառեր տնկուեցան, երեք աստուածապետական կրօններու անունով իրրել խորհրդանշիչ համաշխարհային խաղաղութեան եւ համագոյակցութեան։

Օգոստոս 29ի առաւօտեան առաջին նիստին, բացման խօսքով «Բարի Գալուստ» մաղթեց Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանը։ Ստորեւ՝ Անգլերէն ուղերձին հայերէն թարգմանութիւնը--

Ամենապատիւ, Բարձրաշնորհ եւ Գերաշնորհ Ներայրներ, Վսեմաշուք Դեսպաններ եւ Հիպատոսներ, Միաբանութեանց Հոգեշնորհ Ներկայացուցիչներ, Աշխարհիկ եւ Հոգեւոր Հիմնարկներու Պատուարժան Գործավարներ եւ Առաջնորդներ, Տիկնայի եւ Տեառք, Հաւատացեալ Ներայրներ եւ Բոյրեր։

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքութիւնը ինքզինքն առանձնաշնորհեալ կը նկատէ խիստ նշանակալից համագումարի մը համար հանդիսակալը ընտրուած լինելով։ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան կողմէ, եւ յանուն

մեր բոլոր Գրիստոնեայ եղբայրներուն, ի մասնաւորի Յոյն Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ամենապատիւ Տիտոտրոս Պատրիարքին, Լատինաց Ամենապատիւ Միշէլ Սապպահ Պատրիարքին եւ Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան Գերաշնորհ Գաւառներ, հայերէն լեզուով՝ մեր Սուրբ Բագաւր «բարի եկեր էք» կ'ըսեմք։

Պատմական օր մըն է այս մէկը ոչ միայն Երուսաղեմի, այլ միաժամանակ աշխարհի խաղաղասէր բոլոր ազգերուն համար։

Սոյն բարեբաւտիկ առիթով, բարեհաճաբոյր երկնակամարին ներքեւ մեր սիրելի Հաղաքին, որ աշխարհի գլխաւոր կրօններէն երեքին՝ Գրիստոնեութեան, Իսլամի եւ Մովսիսականութեան օճախը կը հանդիսանայ, մեր միտքերուն մէջ մէկ խորհուրդ, եւ մեր սրտերուն մէջ մէկ յոյս կրնայ միայն տիրել-- ծառայութիւն մարդկային դատին իրաւունքներուն։

Ահաւսիկ այստեղ ի մի եկած ենք, Գրիստոնեաներ, Իսլամներ եւ Յուդայականներ, երկրագունտի բոլոր ծագերէն հաւատացեալներու հետ մեր ձեռքերն միացնելու ակնկալութեամբ, ոչ միայն խորհրդակցելու պատրաստակամութեամբ այն քիւրաւոր հարցերուն մասին, որոնք խոտկայոյց համակած են աշխարհի ժողովուրդները, այլ նաեւ հաստատականութեամբ որոնելու անոնց կարելի լուծումները։

Ձեզմէ շատեր երկար նախապարհ կտրած էք այստեղ ժամանելու համար, բազում դժուարութիւններ յանձն առած էք՝ խաղաղութեան եւ արդարութեան դատին քերելու նպատքը ձեր դաւանմաններուն եւ հաստատութիւններուն, անոնց միացեալ եւ իմաստուն եղբայրամեկտեղութեամբ։

Մարդկութեան համար աւելի նախընտրելի համակարգի մը անտարբերները սաւառնիլ սկսած են մեր փոքր եւ տառապեալ երկրագունտին վերեւ։ Խաղաղութեան պտուղները համոտեսիլ սկսած ենք արդէն մեր տարածաշրջանին մէջ եւ ամէն օր ակամատները կը դառնանք անհատնում ջանքերուն այն քարեացակամ արանց եւ կանանց, որոնք իրենց կեանքներն ի սպաս

դրած են մարդկութեան ծառայութեան:

Կը թախանձեմք ձեզ լինիլ քաջ եւ խորագէտ ձեր խորհրդածութեանց եւ քննարկմանց մէջ: Ձեր բոլոր մախա-
ձեռնութիւնները թող յայտնաբերեն աշխարհին,
որ մարդիկ կարող են միաբանիլ, որ ամէնքս
եղբայրներ եւ քոյրեր ենք ընդ արեգակամբ,
եւ թէ կը պատկանինք մեծ ընտանիքի մը, եւ
կարելի է մինչեւ իսկ ներել եւ սիրել
թշնամիները: Եւ այս ամէնը կարելի կը
դառնայ միայն երբ ուղիղ կերպով ըմբռնենք
այս բոլորը, եւ ուղղամտօրէն հետեւինք
անձնց, եւ կ'իրարկենք զանոնք ըստ
իմաստութեան Արարչին Տիեզերաց,
Ամենակալին, Շնորհողին եւ Ողորմածին,
որուն առջեւ ամենքս ալ կ'երկրպագենք եւ
որուն անունով միշտ կը խօսինք եւ կը
վկայենք:

Կը թախանձեմք ձեզ ցոյց տալ աշխարհին,
որ հակառակ մեր գործածած տարբեր
լեզուներուն, մեր խօսքը մէկ է, եւ մեր յոյսը
մէկ:— Խաղաղութիւն եւ եղբայրութիւն, սէր եւ
փոխըմբռնում:

Երբ մէկ կողմէն հազար հազարաւոր
մարդիկ կը տառապին չճատրութեան եւ
տգիտութեան լուծին ճնշման տակ, կամ
կ'անհետանան կոտորուելով ախտերէն,
անստաղծութենէ կամ քաղաքական

հալածանքներէ, կը խնդրենք, որ աշխարհի
խիղճն արթնցնէ, որպէս զի տեսնեն մարդկային
իրաւունքներու անդադրում ոտնակոխումը:

Կը խնդրենք, որ ձեր երկիրներու
պետութեանց մօտ շեշտէք անհրաժեշտութիւնը
զինաթափութեան, խաղաղ համակեցութեան
եւ մաքուր աշխարհի մը երաշխիքին:

Արդարեւ, այս մէկը մեր երկրագունտն
է, եւ մեր տունը — ուրիշ չունինք: Եթէ յամա-
ռինք զայն ապականելու եւ կործանելու, այն
ատեն պիտի կորսնցնենք մեր տունը եւ մեր
յոյսը:

Ուստի, լաւ մտածեմք. ի՞նչպիսի աշխարհ
մը պիտի ժառանգեն մեզմէ մեր որդիները:
Ի՞նչպիսի կտակ պիտի թողունք իրենց:

Թող սոյն ռուսիայի եւ խիստ կարեւոր
հանդիպումը սատարէ փոխըմբռնման նոր
կամուրջներ շինելու աշխարհի զանազան
ժողովուրդներու միջեւ, եւ թող խաղաղութիւնը
տիրէ վրդովեալ մեր երկրագունտին բոլոր
անկիւններուն:

Թող Աստուածն ամենակալ, եւ ողորմած
ու մարդասէր Ալլահը, եւ տիեզերքի արարիչ
Տեռվան՝ իր շնորհաբաշխ օրհնութիւնները
տարածէ մեր բոլորին վրայ: Ամէն:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԻՑՀԱԿ ՌԱՊԻՆ ՍՊԱՆՆՈՒԱՄ 1922-1995

Իսրայելի եւ Պաղեստինի ղեկավարներու միջեւ խաղաղութեան եւ ինքնավարութեան իրաւական խորհրդակցութեանց եւ դաշինքի աշխատանքները առաջ կը տարուէին Միջին Արեւելի Արաբ երկիրներու Վեհապետներու եւ Միացեալ Նահանգաց Նախագահի գործակցութեամբ, հակառակ երկուստեք ընդդիմադիր խմբակներու յարուցած դժուարութեանց եւ խոռվութեանց, երբ Նոյեմբեր 4 շաբաթ գիշեր, խաղաղութեան ի նպաստ հրապարակային բազմամրոյս հաւաքոյթի մը աւարտին, 27 տարեկան փաստաբանութեան ուսանող համալսարանական երեսայ երիտասարդ մը, մահացու երեք փամփուշտներ կրակելով կը սպաննէ Իսրայելի Վարչապետ Իցհակ Ռապինը, երբ ան իր ինքնաշարժին կը մօտեմար:

Այդ թուականէն մի քանի շաբաթներ առաջ, 17 Հոկտ. Երեւշաբթի յետ միջօրէին, Յունաց Պատրիարքի Համբարձման լիւրան բնակարանին մէջ, ի գնահատութիւն խաղաղութեան համար իրենց տարած ջանքերուն, Թէ՛ Վարչապետ Իցհակ Ռապին եւ Թէ՛ Արտաքին Գործոց Նախարար Շիմոն Բերեկ, ստացեր էին հայ ոսկերիչի ձեռքով պատրաստուած մասնաւոր շխմանքներ: Այդ հաւաքոյթին ներկայ էին Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Երկուշաբթի, Նոյ. 6ին, Հերձել գերեզմանատան մէջ, Իցհակ Ռապինի թաղման արարողութեան մասնակցեցան մօտ քառասուն երկիրներու Վեհապետներ, նախագահներ եւ վարչապետներ: Ներկայ էին նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան

Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան եւ Արտաքին Գործոց Նախարար Վահան Փափագեան: Հոգեւոր Պետերու շարքին մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի:

Միաբանութեան եւ Իսրայելի եւ Յորդանանի հայութեան ցաւակցութիւնը արտայայտող հեռագիրներ ղրկուեցան Իսրայելի նախագահ լեզեր Ուլազմանին, Արտաքին Գործոց Նախարար եւ անմիջապէս Առժամեայ Վարչապետ Նշանակուած Շիմոն Բերեկին, Քնեսէթ Խորհրդարանի Խօսնակ Շէվալի Ուլազին, եւ Այրի Տիկին Լիա Ռապինին:

13 Նոյ., Երկուշաբթի յետ միջօրէին, Քնեսէթ Խորհրդարանի մէջ ի յիշատակ Իցհակ Ռապինի մասնաւոր նիստ մը գումարուեցաւ, ուր խօսք առին Խորհրդարանի Խօսնակը, Առժամեայ Վարչապետը Շիմոն Բերեկ, եւ ընդդիմադիր նկատուած կողմի ներկայացուցիչը Նաթանիահու, դատաւարտելով ռերագործին արարքը, շեշտելով հայրենիքի ապահովութիւնը եւ «Տեւօքրացիայի» ուղիղ ըմբռումը: Հոգեւոր Պետերու շարքին ներկայ եղաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սևաք Թարգման Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեանի:

5 November 1995

Mrs. Leah Yitzhak Rabin
Jerusalem

On behalf of the Brotherhood of Saint James and in the name of the Armenian Community in Israel and Jordan we express our profound heartfelt condolences in your irretrievable bereavement. The greatest tribute to the memory of the Architect of Peace in the Middle East would be the continuation of the peace process. He laid down his life for the cause of peace. May his soul rest in peace.

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Congratulating telegram to His Majesty King Hussein of the Hashemite Kingdom of Jordan on the happy occasion of His Majesty's sixtieth birthday anniversary

His Majesty
King Hussein of the Hashemite Kingdom of Jordan
Amman

On behalf of the Brotherhood of Saint James and in the name of the Armenian communities in Jordan and Israel we extend to Your Majesty our sincerest and heartiest felicitations on the occasion of your sixtieth Birthday anniversary and pray to the Almighty to grant Your Majesty longevity coupled with perfect health so your Majesty can continue to rule wisely for many many long years to come.

14 November 1995

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
C/O Jordan Embassy

By the command of His Majesty King Hussein I, I have the honour to convey to you His Majesty's appreciation for the kind message of congratulations You sent on the occasion of His Majesty's sixtieth birthday.

Best wishes and regards.

Chief of Royal Protocol
Ayman AlMajali

ԵՒՅՀԱՔ ՌԱՊԵՆԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑԵԼԷ ԵՏՔ ՆԱԽԱԳԱՀ ԼԵՒՈՆ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ ԱՅՅԵԼԵՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆԸ

«Եկայ Ձեր Ձեռքը Համբուրնի», Ըսալ Նախագահը, Խոնարհելով
93 Տարեկան Բանասեր, Ձեռագրատան Տեսուչ Նորայր Սրբազանին Առջև

Հայաստանի Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան երուսաղէմ գտնուեցաւ տասներկու ժամ միայն, մասնակցելու համար Իսրայէլի վարչապետ Եիցհաք Ռապինի պետական թաղմանական արարողութեան, 6 Նոյեմբեր, Երկուշաբթի առաւօտ ժամը իննէն մինչեւ յետմիջօրէի ժամը չորս: Նախագահին կ'ընկերանային Հայաստանի Արտաքին Գործոց նախարար Վահան Փափազեան և չորս Հետեւորդներ: Թաղման արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ նաեւ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, ընկերակցութեամբ Տ. Սեւան Եպս. Ղարապետի:

Հապճեպով կատարուած կարգադրութեանց համաձայն, Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան ժամը 6-8 Հիւրընկալուեցաւ Հայոց Պատրիարքարանին կողմէ, և լուսարարապետ Գեղը. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի առաջնորդութեամբ այցելեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանը, Խաչելու-թեան Գողգոթա, Գիւտ Խաչ և Հայկական Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մատուռ: Ժամը 8-ին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ լուսարարապետ Սրբազանին բացատրութիւններէն և Պատրիարքարանի գանձատան մէջ որոշ առարկաներ և սպասներ գիտելէ յետոյ, Պատրիարք Սրբազան Հօր, միաբանութեան անդամներու, և ՀԵՄ, ՀԻՄԸՄ, Ե.Ղ.Բ.Մ. ակումբներու ատենապետներու և կարգ մը ազգայիններու ընկերակցութեամբ, Նախագահը և իր Հետեւորդները առաջնորդուեցան Պատրիարքաւ և Միաբանական ճայարանին մէջ ունեցան արագ սպասարկուած ընթրիք մը: Ապա բարձրացան Պատրիարքարանին դահլիճը, ուր, Հրաւիրուած երկու Հարիւր ազգայիններու Պատրիարք Սրբազանը առիթ

տուաւ, որ անձնապէս ներկայանան Նախագահին Հետ ձեռնուելու, և ապա բացատրելով պետական սեղմ ժամանակացոյցին պատճառով Նախագահին ստիպողաբար չուտ մեկնիլը, Հրաւիրեց Նախագահը Հայրենիքէն «խապրիկներ տալու», մաղթելով, որ Հայ Երուսաղէմ իր այցելութիւնը ղեկավարելու պատենութիւնը կ'ունենանք մօտիկ ապագային:

Նախագահը յուսադրիչ տեղեկութիւններ տուաւ զանդադ, բայց Հետզհետէ բարելաւուող կացութիւններու մասին: Յիշեց միջազգային օժանդակութիւններին ու Հայրենիքին տնտեսական վիճակը: Նաեւ շնորհակալութեամբ յիշեց սփռութեան զաղութները, որոնք իրենց նախաձեռնութեամբ Նոյն-պէս կ'օժանդակեն Հայրենիքի բարգաւաճման:

Մեկնելու պահուն, Նախագահը անակկալօրէն փափաքեցաւ Գեղը. Տ. Նորայր Արք. Պողոսեանը տեսնել: Պատրիարք Սրբազանը վանքի դուռէն զինք առաջնորդեց դէպի իննսուներեք տարեկան Նորայր Սրբազանին սենեակը: «Եկայ ձեր ձեռքը համբուրնու», ըսաւ Նախագահը, յիշելով Սրբազանին Հեղինակած Երուսաղէմի 4000 ձեռագիրներու ցուցակին տանըմէկ Հատորները և բանասիրական ուսումնասիրութիւնները, որոնց ինք ծանօթ էր իրրեւ Երեւանի Մեսրոպ Մաշտոց Մատենադարանի գիտական աշխատող:

Վանքին դուռը խոնուած բազմութեան մէջէն անցնելով և պահ մը ձայնակցելով «Մեր Հայրենիք» քայլերգին, Նախագահ Տէր Պետրոսեան և իր Հետեւորդները պետական ինքնաշարժներու թափով մեկնեցան դէպի օդանաւակայան՝ Երեւան վերադառնալու համար:

ԸՆՈՐ ՕՐ:

ՊԱՏՐԻԱՐԽԱՏԻ ՆԱԶՈՅ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Քուսակոմ
Date

Հյուսիս Հայ Նրուսադեմի Սրբավայրերէն

Քրիստոնեայ աշխարհը կը մտածէ Քրիստոսի ծննդեան 2000 ամեակը յիշատակելու րազադիկ տօնախմբութեամբ: Հայոց Աշխարհը իր Պետականութեամբ եւ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեամբ, ծրագրած է Հայոց Քրիստոնէութեան Պետականացման 1700 ամեակը մշիկ 2001 թուականին, Բացայայտ է որ քիչեր ծանօթ են 301 թուականին Քրիզոստ Լուսաւորիչի եւ Տրդատ Բագաւորի միատեղ գործակցութեան, մախ յայտարարելով Քրիստոնէութիւնը որպէս Հայաստան աշխարհի պետական կրօնը, եւ ապա՝ 303 թուականին կառուցելով Լուսաւորչատեսիլ Մայր Տաճարը Սուրբ Էջմիածնի, որ կանգուն է մնացեր մինչեւ այսօր, հակառակ դարերու աւերածին:

Իսկ Սուրբ Ներկի մէ, Քրիստոնեայ հայուն մերկայութիւնը իր հաւատքին մղումն կը բխի առաջին իսկ օրէն: Դեղեցիկ է աւանդութիւնը որ Քրիզոստ Լուսաւորիչը Նրուսադեմ կը բերէ եւ ծնկալա՞ք երգել կուտայ ամբողջ: «Լոյս գաւոր» սուրբ փառաց անմահի, Հօրն երկմաւորի, սրբոյ կեննարարի, Յիսուս Քրիստոս» Կիրակմատի օրհնելագութիւնը:

Ու շարան-շարան, սերունդէ սերունդ, հայ ուխտաւորներ՝ «արքայազարմ ու շինական», ուխտի կուգան Քրիստոսական սրբավայրեր, սուրբ երկրի տարածքին վրայ երկարած:

Այսօր, Հայ Պատրիարքութիւնը Նրուսադեմի, իր գիմաւորեալ Միաբանութեամբ եւ ժողովուրդով, քէն քիւով մուգած, հաւատարմօրէն կը գորգորայ մեր հայրերէն աւանդուած հոգեւոր, մշակութային եւ կայունական ժառանգութեանց վրայ: Ունինք Սրբավայրեր (Հայկական ե. կամ Յոյն եւ Կաթօլիկ Նկեղեցիներուն հետ հաւասար իրաւունքով հոգատարուող), կրթական հաստատութիւններ՝ ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Բնծայարանի ռաժանմունքով, եւ Արքոյ Թարգմաչաց ազգային Վարժարանի երեք ռաժանմունքներով. Հելէն եւ Նոյաւոր Մարտիրոսեան Քանգարանով. Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանով. 4000 հայկական ձեռագիրներու Դրադարանով. Արքոյ Յակոբեանց Մայր Տաճարով. Տպարանով եւ գրախանութով. ինչպէս մաւր ընկերային եւ մարդասիրական ծառայութեանց պատրաստութիւններ, պետական եւ միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններ, որոնք երբեմն մտահոգի, պատասխանատւութեան զգացումով կը մնչեն, եւ մոյմ ատեն կը գօտեպնդեն, հաւատարմօրէն ծառայողներու հոգիները:

Փառք կուտանք Աստուծոյ, որ մեր հայրերու իմաստութեամբ եւ գեղեղութեամբ կտակուած կալուածներու եկամուտը Պատրիարքութեան տարեկան ծախքերը կը հագատարէ: Սակայն կան շինարարական ծախքեր որոնց հայրաքրտմը կը կարօտի գգուշաւոր ծրագրումի: Անմշակ հողեր ունինք որոնք մեծածախս շինարարական ձեռնարկներու կարօտ են: Ինչ մեծ քարիք եւ ապահովութիւն պիտի երաշխաւորուէր եթէ փոխանակ օտար Նիմարարական Բնկերութիւններու, Հայ Միմարարական Բնկերութիւններ Նրուսադեմ գան եւ մախանոնող դառնան Հայկական հողերու:

ՊԱՏՐԻԱՐԻԱՐԿԱՏԻ ՆԱԽՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Բնակարգի
Date

օգտագործումին, հիմա մամուլում, երբ պետություններ շահագրգռում են վերականգնման ձեռնարկներով, այս աշխարհամասին մէջ:

Սակայն Ուրբանյան այս մտահոգություններին աւելի կարեւոր է ճշգրտությունը հայ շուկային, հայ Գրիստոնեայ հագիններում, հայ ուխտաւորներում, Գրիստոնեայ, Մովսիսեան եւ Իսլամ համայնքներ, աշխարհի ամէն կողմերէն, խօսքերով Սուրբ Երկիր այցելութեան կուգան: Միլիոնաւոր այդ այցելուներու համեմատութեամբ ամնշան է թիւը հայ ուխտաւորին:

Կոչ կ'ուղղեմք Սուրբ Երկրէն եւ Երուսաղէմէն արտագաղթած տասնեակ հազարաւոր հայադղիններում՝ որոնք աշխարհի ամէն կողմը ցրուեցան վերջին յիսնամեակին, մահւ մեր ազգի բոլոր գաւազներում՝ արտասահմանի գաղթօժաններում եւ կամ մայր հայրենիքի մէջ հաստատուած: Յիշեցէ՛ մեր հաւատին ակնադիրը համդիսացող Գրիստոսի Մննդեան Այրը եւ Անձը: Մարութեան անսխալ յայտարարող Սուրբ Գերեզմանը եւ Սրբավայրերը, ուր Հայ պաշտամունքը եւ Սուրբ Պատարագի ամենօրեայ մատուցումը կը կատարուին անխափան:

Հայաստան աշխարհի հողը սրբագործուած է որովհետեւ Գրիստոսի Յարուցեալ Անձը, իրեւ յոյս եւ իրեւ կեանք, փոխանցուեցաւ իր առաջնայնոր միջոցաւ, եւ մեր հայրերը Յարուցեալ Գրիստոսի հաւատով լեցուած ու զօրացած, ստեղծագործեցին դարձ դար եւ կերտեցին Գրիստոնեայ Հայաստանի մշակոյթը եւ պատմութիւնը:

Ներկայ Հայ Սերունդին պարտք է արժանաւոր ընդունարանը դառնալ Սուրբ Հագիի ճայն շնորհներում:

Թող Աստուած օրհնէ եւ առաջնորդէ կեանքն ու ժայլոքը մեր ժողովուրդի իւրաքանչիւր գաւազին, զի բարի եւ ի խաղաղութիւն:

Արքեպիսկոպոս - Տրեան
Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

ՀԱՅԴԱՊԵՏԱՐԻՔԻ ՆՅԱՆՈՅ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Բնակավայր
Date

A CALL FROM ARMENIAN SHIRINES OF JERUSALEM

The Christian World intends to commemorate the 2000th anniversary of the Birth of our Lord Jesus Christ with exceptional celebration.

Armenia, the State, the Catholicate of All Armenians and the entire nation plan to mark the 1700th anniversary of the Conversion of Armenia and the declaration of Christianity as the state religion, in the year 2001.

Unfortunately, few people are aware of the fact that in the year 301, the Church, in the person of Gregory the Enlightener, and the State, in the person of the Armenian king-Tiridates, cooperated together, first by declaring Christianity as the official religion of Armenia, and then in the year 303, they together erected the Mother Cathedral of Holy Etchmiadzin, which has withstood and survived all natural upheavals and human atrocities.

As for the Holy Land, the presence of Christian Armenians stems from their profound faith in Christ, right from the nation's official embracement of Christianity.

It is a beautiful and meaningful tradition, according to which, Gregory the Enlightener has visited Jerusalem and sung on bended knee the Saturday evening Vesper Song "O Jesus Christ, resplendent light of the immortal glory of the heavenly Father".

Generation after generation, an influx of Armenian pilgrims, both of royal blood and of the peasantry, flock to the Christian shrines of the Holy Land.

Today, the Armenian Patriarchate of Jerusalem together with the members of its Brotherhood and the Armenian Community residing in the Holy land, albeit dwindled, faithfully attend to the spiritual, cultural and estate heritage inherited from our ancestors. We own holy shrines and share equal privileges with the Greek Orthodox and Roman Catholic churches. We have our educational institutions. The Seminary and the School Theology, the Saints Tarkmanchatz School with its three departments, the Helen and Edward Mardigian Museum, the Calouste Gulbenkian Library, the St. Toros Chapel depository of 4,000 Armenian Manuscripts, the Cathedral of St. James, the Printing Press and Bookstore. We also have responsibilities of social and humanitarian services, state and inter-religious relations, which sometimes oppress us with anxieties and feelings of urgency, which however consolidate the spirit of those who serve faithfully.

We thank God, that the income of the estates which were left to us by the wisdom and countless sacrifices of our ancestors, now covers the Patriarchate's annual expenses. However there are expenses which should be allocated to restoration programmes, which need careful planning.

We have fallow lands which require costly projects. How beneficial it would be to see Armenian Constructing Companies rather than non-Armenian Companies to

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՐԱԿԱՆ
P.O.BOX 14235 PHONE: 894866 JERUSALEM ISRAEL

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԿԱՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թվական
Date

come over to Jerusalem and undertake development projects of Armenian owned lands, especially in these days, when many states have taken interest in constructional projects, in this part of the world.

However, more important than these material anxieties is the presence of the Armenian Christian souls, of Armenian pilgrimages.

From the four corners of the world, Christian, Jewish, and Moslem groups come to visit the Holy Land. Insignificant is the number of Armenian pilgrims, compared with the great numbers of non-Armenian visitors.

Our appeal is to all Jerusalemite Armenians who have emigrated to remote corners of the world in the past 50 years, and also to all the children of our nation, both in motherland and the diaspora. Remember the Manger of the Nativity of Jesus Christ, the fountain of our faith, and the Holy Sepulchre, that heralds the Resurrection of our Lord, and the Holy Shrines, where Armenian worship services and Divine Liturgy are indefatigably celebrated daily.

The soil of our motherland has been sanctified because the Resurrected Person of Christ, as light and as life, was transferred through His disciples, and our forefathers, filled with and strengthened by the faith of the Triumphant Christ, from century to century, gave birth to and developed the Culture and History of Christian Armenia. It is the obligation of the present Armenian generation to become the worthy recipient of the graces of the Holy Spirit.

May God the Almighty bless and guide the life and the steps of each and every child of our people "in the path of goodness and peace".

Abp. Torkom Manoogian
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵՆԵՂԵՑԱԿԱՆԻ-ԲԵՄԱԿԱՆԻ

Եր. 2 Սեպտեմբեր-- Է. օր Վերափոխման. Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր. ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արք. Ջափարեան:

Կիր. 3 Սեպտեմբեր-- Ը. օր Վերափոխման. Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Պատարագեց, ըստ սովորութեան Տաճարին Տեսուչը՝ Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան:

Բշ. 4 Սեպտեմբեր-- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախազահեցի Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Գշ. 5 Սեպտեմբեր-- Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Սուրբ Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ:

Հանդիսապետն էր Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոզանեան: Ժամարարն էր ըստ սովորութեան Տաճարին տեսուչը Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Եր. 9 Սեպտեմբեր-- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր. ժամարարն էր Տ. Դանիէլ Բիկ. Գարսեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախազահեցի Պատրիարք Արքայազմ Հայրը:

Կիր. 10 Սեպտ-- Գլխո Գօտույ Ս. Աստուածածնի: Օրուան հանդիսատը Սուրբ Պատարագը Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն Եշ. 7 Սեպտեմբերին Տաճարի ընդհանուր մաքրութեան մասնակցողներու հանգուցեալ հարազատներուն, որոնց երկար ցանկը կարդաց Տաճարի Տեսուչ Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան: Պատրիարք Արքայազմ Հայրը մախազահեցի հոգեհանգստեան կարգին: Հոգեհաւորն տրուեցաւ պարտէզին մէջ:

Եր. 16 Սեպտեմբեր-- Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն (325): Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ջափարիա Բիկ. Սարիբեկեան:

Կիր. 17 Սեպտեմբեր-- Բարեկենդան Ս. Խաչի Պահոց: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան: Ժամարարն էր Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոզանեան:

Դշ. 20 Սեպտեմբեր-- Նախատօնակին ի Ս.

Յակոբ մախազահեցի Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան:

Եշ. 21 Սեպտեմբեր-- Մմունդ Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ: Առաւօտեան, Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէանի հանդիսապետութեամբ, Միաբան Հայրեր իմֆաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանիի ճորը ու «Հրաշափառ»ով մշտն գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Սուրբ Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսատը Սուրբ Պատարագը մատոյց հանդիսապետ Արքայազմը:

- Յաւարտ երեկոյեան ժամերգութեան՝ գոհարանակն Մաղբառէ վասն Հայաստանի Հանրապետութեան Դ. տարեդարձի:

Եր. 23 Սեպտեմբեր-- Տօն Եկեղեցւոյ ի Եւալկատիս Ս. Խաչին:

Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Խաչվերացի մեծահանգէս մախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, որ ապա կենաց Փայտի մատուցն քափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Լուսարարապետ Արքայազմը մախազահեցի իրիկմաղնիմ Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեղեցի»ի եւ հսկման կարգերուն:

Կիր. 24 Սեպտեմբեր-- Տօն Վերացւան Ս. Խաչին (629): Օրուան հանդիսատը Սուրբ Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան «Հայր Մեր»էն առաջ մախազահեցի Կարապետ եւ Գրիգոր Մելիքեան քարերար եղբայր հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

- Կեսօրէ ետք Լուսարարապետ Արքայազմը մախազահեցի Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Խաչվերացի մեծ «Անդաստան»ին:

Բշ. 25 Սեպտեմբեր-- Յիշատակ Մեռելոց: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադիր մատարան մէջ պատարագեց Տ. Սահակ Արք. Մաշայեան:

Մայր Տաճարին գալիքը՝ Երամաշնորհ Տ. Կիրեղ Բ. Պատրիարք Հօր շիրիմին առջեւ կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան կարգ. հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան:

Եր. 30 Սեպտեմբեր-- Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Սուրբ Նշան վերին

մատուցում մեջ: Ժամարարն էր Տ. Հնժամուկեր Բարախանյան:

Կիր. 1 Հոկտ.— Բարեկենդան Վարդգայ Ս. Խայի Պահոց: Սուրբ Պատարագը ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Նպս. Գարեկեան: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Գէշիշեան:

Ուր. 6 Հոկտ.— Ս. Գեորգի նախատնակը պաշտուեցաւ Լպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Դուիթ Արք. Սահակեան:

Շր. 7 Հոկտ.— Սրբոյն Գեորգայ զօրավարին: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Լպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արք. Աթաշեան: Վէպր Մերձէն առջ քարոզեց Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջղանեան: Նրթ ու դարձի թափօրները գլխաւորեց լուսարարապետ Տ. Դուիթ Արք. Սահակեան: Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Լպտոց վանքի ձողջ. Տնայէն:

— Կէսօրէ ետք, Սրբազան Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատնակը՝ մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Մերլեքեան:

Կիր. 8 Հոկտ.— Տօն Վարդգայ Ս. Խայի (660): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Յուսիկ Նպս. Պաղտատեան: Հանդիսապետ Սրբազանը օրուան Սուրբ Պատարագը մատուցեց եւ քարոզեց Քրիստոսի Ս. Գրեթմանին վրայ:

Շր. 14 Հոկտ.— Սրբոյն Ծօքմասուն եւ Երկու աշակերտացն Քրիստոսի: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Գեորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Նգրաս Բիկն. Պոլոսյան:

Կիր. 15 Հոկտ.— Այսօր կատարուեցաւ Ռամլէի Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը: Ի ներկայութեան Երուսաղէմի, Շաֆայի եւ Հայֆայի հայութեան կարեւոր մասին: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Դուիթ Արք. Սահակեան, որ նաեւ քարոզեց: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արք. Պարսկեան:

— Նոյն օրը Սուրբ Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ձախակողմեան դասին Ս. Աստուածածնայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր ձողջ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Ուր. 20 Հոկտ.— Նախատնակին ի Ս. Յակոբ Ոսխազահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ուր. 21 Հոկտեմբեր.— Ս. Թարգմանյաց Վարդապետացն մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Մայր Տաճարի Ասազ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Գուսան Վրդ. Այնաճեան: Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախազահեց Կիւլպէնեան Գերդաստանի անդամներուն (Դալուստ, Նուարդ, Սարգիս, Տիրուիք) հոգեմերում համար կատարուած տարեկան հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 22 Հոկտ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Նպս. Լարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Մերլեքեան:

Թր. 28 Հոկտ.— Ս. Զորեց Աւետարանյացն. Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին վրայ քաջուող Ս. Յովնանէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Մերլեքեան: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնաճեան:

Կիր. 29 Հոկտ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Բշ. 30 Հոկտ.— Ս. Յովսէփայ Աստուածածնային: Ըստ սովորութեան, Գերստմանի Սուրբ Աստուածածնայ Տաճարի Տնուէր՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. Դայաճեան պատարագեց նոյն Տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջղանեան:

Շր. 4 Նոյ.— Ս. Երկրտաւան Վարդապետացն. Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Դիտադիր: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան:

— Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Սուրբ Յարութեան Տաճար: Սուրբ Գրեթմանի եւ Ոսխազահի ուխտերէն ետք, վերջնայ կից՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Գէշիշեան:

Կիր. 5 Նոյ.— Գլխու Խայի: (326):

Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Դուիթ Արք. Սահակեան: Հոն եւս մատուցուեցաւ Սուրբ Պատարագը: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արք. Զաֆարեան: Ապա կազմուեցաւ մեծահանգէս թափօր, որ նախ

իբա Գիւտ Խաչի Այրը եւ յետոյ բարձրացաւ Սուրբ Գեորգեանին շրջափակը, երկուս դառնալով անոր շուրջ եւ մէկ անգամ Պատանաստեղոյն: Թափօրը կը գլխաւորէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ամպհոլանքի տակ եւ սննաց Փայտի մասունքն ի ձեռնին: «Խաչի քո Քրիստոս» շարականի երգեցողութենէն եւ խմկարկուքենէն ետք, արարողութիւնները վերացան, թափօրով Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ իջնելով: Անոր էր արդէն երբ Միաբանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք, այսպէս փակելով 1995 տարուան Սուրբ Թարութեան Տաճարի հանդիսութեանց շարքը:

Եր. 11 Նոյ.— Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեքերան Հայրապետին: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ջափարիա Քինյ. Սարիքեկեան:

Կիր. 12 Նոյ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Թարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Նպս. Դարիկեան: Ժամարարն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղըսեան:

Ուր. 18 Նոյ.— Նախատօնակը պաշտուեցաւ Սուրբ Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Նպս. Դարիկեան:

Եր. 18 Նոյ.— Ս. Հրեշտակապետաց Դարբերէի պաշտօնէի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Վանկ Վրդ. Մանկասարեան: Ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ Ս. Աթոռոյ բարեբարութիւն Աղանի ձեղանիքեանի եւ անոր պարագայից համար հոգեհանգստեան պաշտօն: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Նպս. Դարիկեան:

Կիր. 19 Նոյ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Սուրբ Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Համարարն Վրդ. Քէշիշեան: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Հայոց Բարեսիրական Միութեան հանգուցեալ անդամ անդամուհիներուն հոգիներուն համար: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Եր. 25 Նոյ.— Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպոսի: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արք. Պարեմեան:

Կիր. 26 Նոյ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Թարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Նպս. Դարիկեան: Ժամարարն էր Տ. Սահակ Արք. Մաշայեան:

Եր. 2 Դեկտ.— Տօն Աննայն Սրբոյ: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Գլխադիր:

Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արք. Աթաբեան: Կիր. 3 Դեկտ.— Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Սուրբ Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արք. Բարսեւան:

— Նախատօնակն ի Ս. Թակոբ Նախագահեց Տ. Սեւան Նպս. Դարիկեան:

Բշ. 4 Դեկտ.— Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, գլխաւորութեամբ Տ. Սեւան Նպս. Դարիկեանի Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր հանդիսապետ Սրբազանը մատուց Սուրբ Պատարագը Տիրամօր Ս. Գեորգեանին վրայ:

Բարեբաւ Կիւլապի Կիւլպէնկեանի եւ իր գերդաստանի մեջեջեղու հոգիներուն համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն:

ՊԵՏՏՈՒՆԿԱՆՔ

Եր. 29 Յուլիս.— Նիւ Եօքսէն Միացեալ Ազգաց Ընդհանուր Քարտուղար Դալի Պարթուսի օգնական, եւ հինգ տարի Աֆղանստանի եւ Փաֆիստանի տագնապներու շրջանին Ընդհանուր Քարտուղարի կողմէ մերկայացուցիչ, Պր. Պեմոն Սեւան մասնաւոր պարտականութեամբ երեք օրուա համար Խորաշէլ գործնողդում, Պատրիարք Սրբազան Իւր հետ Միաբանական սեղանատուն մէջ ճաշի մասնակցելէ յետոյ, առիթ ունեցաւ Վանական հաստատութիւնները եւ սրբավայրերը այցելել: Պեմոն Սեւան, Մեյքոնեան դպրոցի շրջանաւարտներէն, աւելի քան քսան տարի Միացեալ Ազգաց կազմակերպութեան մէջ պաշտօնեայ է: Հանգուցեալ Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետի այցելութիւններուն կազմակերպիչն էր պաշտօնական հանդիպումներուն:

Գշ. 29 Օգոստոս.— «Միասին Նրուսաղէմի մէջ— Հրեաներ, Բրիտոնեաներ եւ Իսլամներ» խորագրին ներքեւ, երկօրեայ կրօնական դաստիարակութիւններ տեղի ունեցան ժառանգատրոս արահին մէջ, կազմակերպութեամբ իտալական Սան Էնիսիօ համայնքին: Օրուայ կերպովական միւրջ Նրուսաղէմի եր: Հովանատրոգ կազմին մէջ, Նրուսաղէմի կրօնապետներու շարքին, կը մասնակցէր նաեւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Սրբազան Հայրը Բարի Գալուստի խօսքով Ա. Ոհսիմ բացումը կատարելով: Նրստերուն ներկայ գտնուեցան նաեւ Իսթանպուլէն Տ. Մեսրոպ Արք. Մութաֆեան, Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Միաբանութեան հոգեւորական անդամները:

Գշ. 29 Օգոստոս.— Յետ միջօրեի ժամը 5.30-7, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցությամբ Ս. Դավիթ Արք. Սահակյանի և Ս. Յուսիկ Նպս. Պաղատանի մերկայ գտնուեցաւ Խրայէի Նախագահ Էդեր Ուայզմանի բնակարանի պարտեզին մէջ կրօնական համայնքներու մերկայացուցիչներու հանդիպումին, ուր կրօնից մախարար Միսն Շէքրիթ մերկայացուց իր ծրագիրները վարագութեանց դէմ պաշտպանելու համար կրօնական արբանոցիդը:

Գշ. 12 Նոյտ.— Գերագոյն Աստանի մախագահ դատաւոր Ասարոն Պարաֆի պաշտօնի հաստատման առթիւ տրուած ընդունելութեան մերկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը և Ս. Բագրատ Արք. Պուրմէքեան:

Կիր. 17 Նոյտ.— Լուսերականաց Սուրբ Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ, Վերապատուելի Փիքըր Հիշքարկի և Տեքլի Տորմէշերի մօր պաշտօնի կոչման և հաստատման արարողութեան, մերկայ գտնուեցաւ Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոշանեան:

Գշ. 20 Նոյտ.— 5 Հոկտ.— Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցությամբ Ս. Սեւան Նպս. Դարիպեանի և Ս. Բագրիկ Վրդ. Պողոսեանի, մասնակցեցաւ Ս. Էմիլիանի մէջ գումարուած Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի և Հայաստանի մէջ Գրիգորեանութեան Պետականացման 1700 ամեակի տարեգարձ կեդրոնական Յանձնաժողովի նիստերուն:

Կիր 1 Հոկտ.— Իսրայէլացիներու և Պաղեստինցիներու միջև Օսլոյի երկուրորդ դաշինքի ստորագրութենէն վերջ, Իսրայէլի վարչապետ՝ Նոթին Վսեմաքիւն Իցհաֆ Ռապիմի Ամերիկայէն վերադարձին, օդակայանի մէջ ընդունելութեան մերկայ գտնուեցաւ Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոշանեան:

Գշ. 10 Հոկտ.— Երեսուդէի Բաղաբապետ Սեւու Օլմէրթի կողմէ կազմակերպուած հանդիսութեան Տաղարաքահարաց (Սուֆօթ) Տօնին առթիւ, Դավիթ Արք. Սահակեան, Ս. Բագրիկ Վրդ. Պողոսեան և Ս. Բագրատ Արք. Պուրմէքեան:

Եշ. 12 Հոկտ.— Սպանիոյ Ազգային տօնին առթիւ Սպանիոյ Հիւպատոսի կողմէ տրուած ընդունելութեան մերկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ս. Դավիթ Արք. Սահակեան և Ս. Սեւան Նպս. Դարիպեան:

Դշ. 18 Հոկտ.— Պապական Նուիրակին հրաւերով, Նորին Սրբութիւն Յովհաննէ Պողոս Բ. Պապի գահակալութեան տասներօթերորդ տարեդարձին առթիւ տրուած ընդունելութեան, Նօթը Տամ հիւրանոցին մէջ, մերկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցությամբ

Ս. Դավիթ Արք. Սահակեանի, Ս. Սեւան Նպս. Դարիպեանի, Ս. Բագրիկ Վրդ. Պողոսեանի՝ Նոյն առիթով, Եշ 19 Հոկտ.-ին, Նափայի Ս. Անտոն եկեղեցւոյ տապանի մէջ, մերկայ գտնուեցաւ տեղւոյն Հոգեւոր Հովիւր՝ Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոշանեան:

Ռր. 20 Հոկտ.— Հայաստանէն «Արթին Պարախումբը» (30 եղբի) Իսրայէլ հրաւիրուած ըլլալով, Ժողովուրդաց Վարժարանի տապանի մէջ հայկական համայնքին երեկոյք մը տրուեցաւ հայկական պարերով, երգով և արտասանութեամբ:

Ռր. 27 Հոկտ.— Պատրիարք Սրբազան Հօր գահակալութեան Ե. Սարեղարձի առիթով, Պատրիարքարան բարձրացան և շնորհաւարանի մաղթանքներ ըրին Ժողովուրդաց Վարժարանի և Ընծայարանի աշակերտները և ուսուցիչները առաջնորդութեամբ վերադառնալու Ս. Դավիթ Արք. Սահակեանի և փոխ տեսուչ Ս. Բագրատ Արքայ Պուրմէքեանի, մասնաւորապէս յաշտօնէութիւնը գլխաւորութեամբ Ս. Սեւան Նպս. Դարիպեանի: Իսկ Սիւրբանական սեղանատան մէջ ընթրիքի պահուն, խմբական երգերու կարգին, Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոշանեան արուայայտեց Սիւրբան խորայններուն բարի մաղթանքները, և Ս. Յուսիկ Նպս. Պաղատանի ձեռնով Պատրիարք Սրբազանի Պաճախ մը մուրէր տրուեցաւ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր շնորհակալութեան հետ մաղթեց որ միաբան խորայնները հետամուտ լինին զարգացնելու իրենց իմացական և եզրուոր հետաքրքրութիւնները, ստեղծելու համար իսկական վանական և միաբանական կեցեցող, ընկերային ժամանց և մթնոլորտ:

Գշ. 31 Հոկտ.— Բարեկարգութեան օրուայ առթիւ կատարուած պաշտամունքին, Լուսերականաց Սուրբ Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ մերկայ գտնուեցան Ս. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջոշանեան, Ս. Դուսան Վրդ. Կիւսեան և Ս. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան:

Եշ. 2 Նոյ.— Փօրթուգալի Նախագահ Մարիօ Սօրիսի և Տիկնոջ Մարիայի Իսրայէլ այցելութեան առիթով իրենց ընկերացողներուն մէջէն Տիար Յօզէ Գօրալթօ Պլանֆօ, Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Կեդրոնական Վարչութեան անդամներէն, Պատրիարք Սրբազանի այցելեց: Տեղեկութիւններ տուաւ Հիմնարկութեան մերկայ կացութեան մասին: Խօսեցան Հիմնարկութեան Հայկական բաժնի ձեռնարկներուն, մախագահ Ռապիթօ Կիւլպէնկեանի և Հայկական բաժնի վարիչ Զաւէն Նվառանի մուրիեալ ծառայութեան մասին:

Ռր. 3 Նոյ.— Տորմիշըն վանքի Հայր Պեմետիք Լիմետեանի վանահայր նշանակուելու արարողութեան, Տորմիշըն վանքի եկեղեցւոյ մէջ,

մերկայ գտնուեցան Տ. Ամուշուան Ծ. Վրդ. Զդջանեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Ծր. 2 Դեկտ.— Նօթը Տամի մէջ կազմակերպուած դասախօսութեան շարքին, Պատրիարք Արքայան Հայրը դասախօսեց «Հայց. Առաքելական Ռազմաշինութեան եւ Սուրբ Երկիրը» միւս ունեւնալով: Տ. Բագրատ Արեղայ Պուրմէճեան եւ Սարո Նազգաշեան պատրաստած էին Պատրիարքարանի պատմութեան հետ կապուած սահիկները, որոնց բացատրութիւնը մերկայացուց Հայր Բագրատ: Բացման խօսքը կատարեց երեկոյթը կազմակերպող Տէր. Քիւլեր, իսկ Պապական Նուիրակին անունով շնորհակալութիւն յայտնեց Նօթը Տամի ընդհանուր Վերահսկիչ Մօնսիմիւրը Մաթիս:

Եւ. 30 Նոյ.— Սկովտիական Ս. Անդրէաս եկեղեցւոյ անունով տօնակատարութեան

արարողութեան եւ հիւրասիրութեան, մերկայ գտնուեցան Տ. Ամուշուան Ծ. Վրդ. Զդջանեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Բշ. 4 Դեկտ.— Երուսաղէմի Քաղաքացեալական մէկ ամիս առաջ սպաննուած մախորդ Վարչապետ Իցիակ Ռապիմի յիշատակին կազմակերպուած գեղարուեստական յայտագրի մը ըմբացքին, Երուսաղէմի Թատրոն հանդիսասրահին մէջ, զայն Երուսաղէմի Պատույ Քաղաքացիի յուշագրով պատուեց: Քաղաքագլուխ Էհուտ Օլմէրք Պատույ Յուշագիրը յանձնեց Տիկին Լէա Ռապիմին, ի մերկայութեան Նախագահ Էզեք Ռապիմի, մեր Վարչապետ եւ Պաշտպանութեան Նախարար Երմոն Պերեզի, խորհրդարանի անդամներուն եւ հրաւիրեալ հանդիսականներուն: Ներկայ էր Պատրիարք Արքայան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէճեանի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ

- Ընտրություն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի	393
- Խօսք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Կաթողիկոսի	394-396
- Կենսագրական Գիծեր Արամ Ա. Կաթողիկոսի	397-399
- Հարցազրույց	«Հայրենիք» 400-405
- Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքի Անթիլիաս Ուղեւորությունը	Աւետիս Արղ. Իփրանեան 406-427
- Անդրադարձ Կոմիտասի Հանճարը դասախոսություն	«Զարթոնք» 428

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ ԵՒ ԿԻԼԻԿԻԱՆ ԱԹՈՌ

- «Սիոն» 1929 Մարտ (էջ 126), Ապրիլ (էջ 159), Մայիս (էջ 192)	429
- Միւրիոյ Երուսաղէմապատկան թեմերում Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցումը	430-458

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Իզմատիոս Եպիսկոպոս Խ Մեկնություն Դուկասու Աւետարանին	Տ. Զաւէն Արք. Զինչինեան 459-462
- Սրբոց Թարգմանչաց Վարդապետացն Մերոց	Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. 463
- Յիսուսի Հրաշքները	Սարգս 464-466

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Հարոյտի Որդւոյն Պանդխտութիւնը	Լորտ Պայրըն Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան 467
- Նիակարա	Անիլ 472
- Patriotism	Sir Walter Scott 468
Հայրենասիրություն	Սըր Ուոլթըր Սքոթ Թրգմն. Շէն Մահ 469
- Our Faith	Vahan Derian 470
	Translated by Marzbed Margossian 470
- Մեր Հատար	Վահան Տէրեան 471
- Մօրս	Բագրատունի 473

ԳՐԱԿԱՆ

- Վահան Տէրեան	Ստեփան Զօրեան 474-475
- Ժառանգաւորի մը Յուշերէն	Մինաս Գասպարեան 476-484

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Նարեկացի - Մատեանին Քնարական Հերոսը	Ա. Ղազինեան 485-491
- Մանրապատում	Մովսէս 492-493

ԳՐԱԽՈՍՍԱԿԱՆ

- Վանատուր (Նորայր Արք. Մովսէս)	Արշակ Մատոյեան	494-495
- The Armenian Church in America
(Տ. Մեսրոպ Արք. Աշենան)		
«Սխալի Առաջնորդող Գիրք մը»	Տ. Արտէն Ա. Քիմյ. Աշենան	496-500

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

- 1700 Ամեակի Կեդրոնական Ցանճախումը	501-502
- Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետին
մամակը Վրաց Իլիաս Բ. Պատրիարք-Կաթողիկոսին	503-505
- Ազգային Սահմանադրութիւններու մասին	Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեան 506-511

ՀԱՂՈՐԻԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

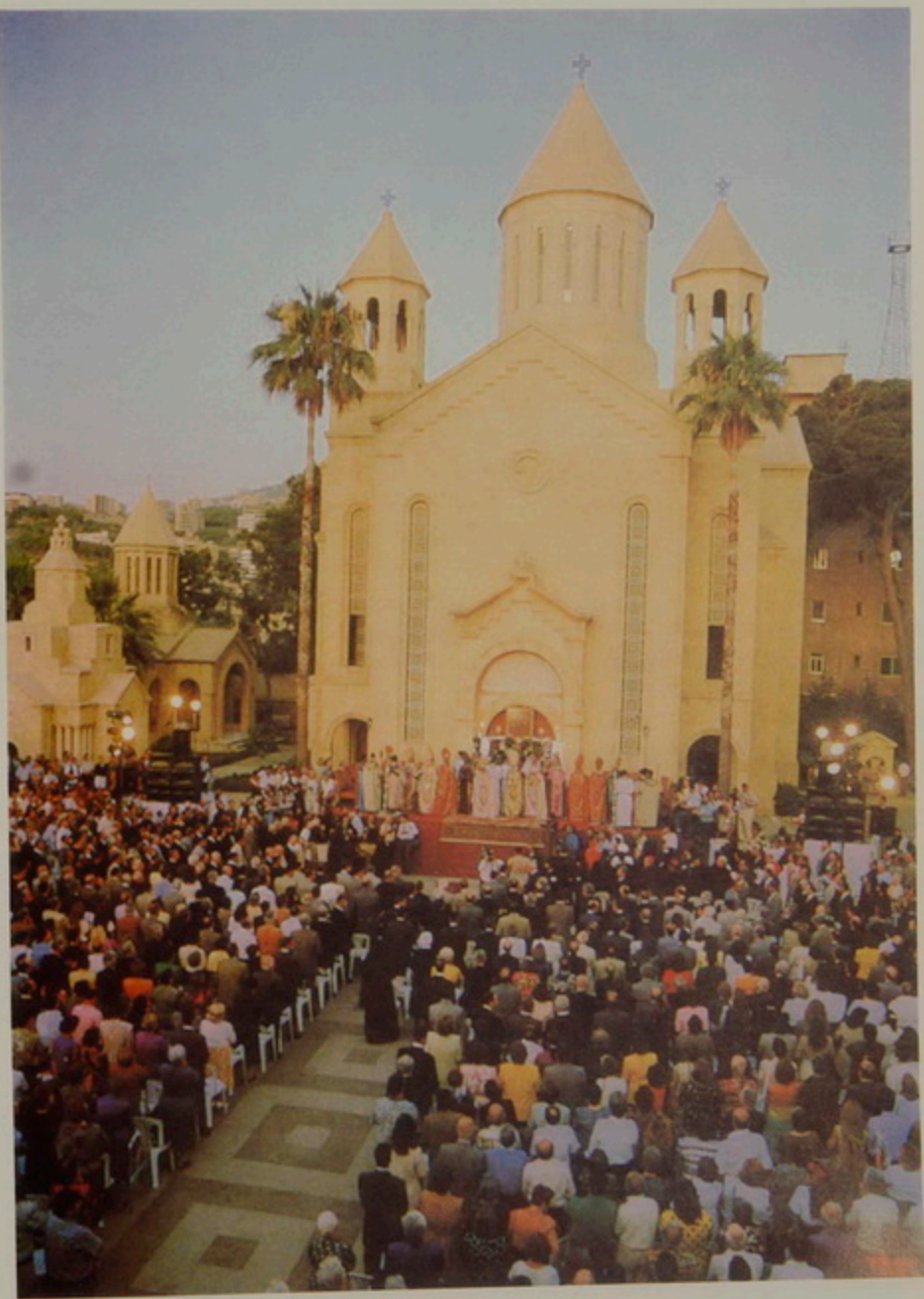
- Վարժարաններու Տարեկիզը	512
- Խաղաղութեան Համագումար Երուսաղէմի
մէջ եւ Տ. Թորգոմ Պատրիարքի Բացման Խօսքը	513-514
- Իսրայէլի Վարչապետ Իցիակ Ռապին սպաննուած	515
- Հեռագիրներ Այրի Տիկին Լիա Ռապինին եւ
Պետութեան ղեկավարներուն	516
- Հեռագիր Յորդանանի Վսեմ. Թագաւոր Հիւսէյնին	516
- Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան
Երուսաղէմի մէջ	«Նոր Օր» 517
- Հրաւեր Հայ Երուսաղէմի Սրբավայրերէն	Թորգոմ Արք. Մանուկեան 518-519
- A Call from Armenian Shrines of
Jerusalem	Abp. Torkom Manoogian 520-521
- Սուրբ Յակոբի Ներսէն	522-526

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Հայաստանի Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան

1 Յուլիս 1995, Օծում Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Կաթողիկոսի, աշխն՝ Տ. Նղիշէ Մ. Վրդ. Մանգիկեան, ձախիմ՝ Տ. Մուշեղ Մ. Վրդ. Մարտիրոսեան: Ոտի ձախիմ աջ՝ Տ. Կորիմ Արք. Պապեան, Տ. Մեսրոպ Արք. Աշնեան, Տ. Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, (դէմքը ծածկուած) Տ. Արտակ Արք. Մանուկեան, Տ. Գարեգին Պատրիարք Գազանեան, Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Տ. Արտաւազդ Արք. Թրքոնեան

1 Յուլիս 1995, Անթիլիասի Մայր Տաճարի մուտքին օծում Մեծի Տանն Կիլիկոյ Արամ Ա. Կաթողիկոսի

29 Յուլիս 1995.- Միացեալ Ազգաց Ընդհանուր Գարտուղար Ղալի Պուրթուսի օգնական եւ
 եինգ տարի Աֆղանիստանի եւ Փափիստանի մէջ պետական ներկայացուցիչ՝ Պեմնո Սեւան,
 Պատրիարքարանի դաեիլեհիմ մէջ

TOGETHER IN JERUSALEM : JEWS, CHRISTIANS & MOSLEMS

יחד בירושלים
 יהודים, נוצרים, ומוסלמים

معا في القدس
 يهودا ومسيحيين ومسلمين

29 Օգոստոս 1995, Համագումար Կոչ Խաղաղութեան, կազմակերպութեամբ Աէնթ-էնիտիօ
 կաթօլիկ կազմակերպութեան, Նրուսադէմի ժառանգաւորաց վարժարանի սրահին մէջ, Տ.
 Թորգոմ Պատրիարքի քացման խօսքը. ձախէն աջ՝ Մուֆթի Սաիտ Սապրի, Գարտիմալ Ռօժէր
 Էլըկարէ, Ռաքքի Մօրտըլայ Փիլոն, Ամսրէյ Ռիֆարտի

30 Օգոստոս 1995, Սեյնթ Էմիլիոի Համագումարի փակման նիստին ներկայ էքովպիացի, Ասորի, Հայ, Եւ Հռոմէական եկեղեցիներէն ներկայացուցիչներ. Տ. Թորգոմ Պատրիարքի կողքին՝ Լատինաց Տ. Միշէլ Սապպահ Պատրիարք. Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ

30 Օգոստոս 1995, Սեյնթ Էմիլիոի Համագումարի աւարտին ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, Գարտինալ Ռօժէր Էշրկարէյ, Տ. Թորգոմ Պատրիարք, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան, Լատինաց Տ. Միշէլ Սապպահ Պատրիարք

30 Օգոստոս 1995, Սեյնթ Էմիլիոի անդամներ, Ժառանգաւորաց Վարժարանի պարտէզին մէջ տնկուելիք երեք ձիթենիի ծառերու փոսերը կը փորեն

30 Օգոստոս 1995, Ժառանգաւորաց Վարժարանի պարտէզին մէջ տնկուելիք երեք ձիթենիի ծառերու արարողութեան հանդիսատեսներ

30 Օգոստոս 1995, Ժառանգաւորաց Վարժարանի պարտեզին մէջ, Սէյնթ Էնիտիօի Համագումարին անունով, իսաղաղութեան եւ գոյակցութեան խորհրդանիշ ձիւթենիի երեք ձեռքով: մէկուն տեղաւորումը Տ. Թորգոմ Պատրիարքի եւ Գարտինալ Ռօժեր Էլըկարէյի

27 Սեպտեմբեր 1995, Էջմիածին, 1700 ամեակի Կեդրոնական Ցանճնաժողովի նիստ

27 Սեպտեմբեր 1995, Էջմիածին, 1700 ամեակի Կեղրոնական Յանճնաժողովի դիւան՝ Ատեմապետ Տ. Թորգոմ Պատրիարք, Ա. Նախագահ Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Բ. Նախագահ Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Ատեմապետ Տ. Գարեգին Պատրիարք

27-29 Սեպտեմբեր 1995, Էջմիածին, 1700 ամեակի Կեղրոնական Յանճնաժողով

2 Հոկտեմբեր 1995, Էջմիածին, 1700 ամեակի Կեդրոնական Յանձնաժողովի նիստի աւարտի փակման աղօթք եւ այց Խոր Վիրապի վանքին մէջ. Խոր Վիրապի նկուղին մէջ, ձախէն աջ՝ Տ. Գարեգին Արք. Ներսէսեան, Տ. Թորգոմ Պատրիարք, Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Տ. Օշական Եպս. Զոյռեան, եւ երկու վարդապետներ Տ. Գրիգոր եւ Տ. Առէն

27 Հոկտեմբեր 1995.- Պատրիարք Սրբազան Զօր Գաեակալութեան Ե. տարեդարձի առիթով Միաբանական սեղանատան մէջ ընթրիք

27 Հոկտեմբեր 1995.- Գահակալության Ե. տարեդարձի առիթով, Միաբանական ընթրիքին, Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասանի ձեռամբ Միաբանության անդամներուն կողմէ Պատրիարք Սրբազան Հօր կը տրուի կուրծքէն կախուած Պանաֆէն

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղէմ, Հայաստանի Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան կ'այցելէ Ս. Յարութեան Տաճար, Պատանաստեղիին առջեւ

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Քրիստոսի Գերեզմանին առջև, ձախէն աջ՝ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան, Յունաց Տ. Վասիլիոս Եպիսկոպոս, Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան, Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Քրիստոսի Գերեզմանէն մերս, մախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Ա. Յարութեան Տանար կ'այցելէ, Գիւտ Խաչի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին, ձախէն աջ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան, Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիկեան

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Ա. Յարութեան Տանար կ'այցելէ, Գողգոթա Խաչելութեան մատուռը

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի դուռէն ելլելու պահուն

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան կ'այցելէ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, Պատրիարքական Աթոռին մօտ, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Նախագահ Լևոն Տէր Պետրոսեան, Մահէն Գարամանուկեան

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Սրբոց Յակոբեանց Վանքի բակին մէջէն կ'առաջնորդուի դէպի վարդապետաց բնակավայր Պարտիզաբաղ

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Պարտիզաբաղի վարդապետաց սեղանատան մէջ Միաբանութեան հետ ընթրիքի պահուն

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Պարտիզաբաղի սեղանատան մէջ Միաբանութեան հետ ընթրիքի գլխաւոր սեղանին, ձախէն աջ՝ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան, Տ. Թորգոմ Պատրիարք, Արտաֆին Գործոց նախարար Վահան Փափագեան

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան եւ հետեւորդներ Պարտիզաբաղի բակին մէջ շէնքին մտրոգուած կառոյցը կը դիտեն

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Պարտիզաբաղի մուտքին կը ձեռնուի Միաբանութեան անդամներուն հետ, ձախէն աջ՝ Տ. Ընծանուէր Արքեպ, Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ., Տ. Դուսան Վրդ., Տ. Բագրատ Արքեպ, Տ. Կոմիտաս Վրդ., Տ. Աւետիս Արքեպ, Տ. Սեւան Եպս., Տ. Համբարձում Վրդ.

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ Տ. Թորգոմ Պատրիարք կը անդրկայացնէ Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանը, խօսելու Միաբանութեան եւ Ժողովուրդին

6 Նոյեմբեր 1995.- Երուսաղեմի Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան կը խօսի Միաբանութեան եւ Ժողովուրդին

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի խօսքին ունկնդիր ներկաներ

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան Պատրիարքարանի դահլիճէն մեկնումի պահուն

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի այցը Տ. Նորայր Արք. Պողոսեանին. «եկայ ձեր ձեռքը համբուրելու.»

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, խօսակցություն Սրբոց Յակոբեանց 4000 ձեռագիրներու ցուցակագրուած 11 Հատորներու մասին, Տ. Նորայր Արք. Պողարեան, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան, Տ. Թորգոմ Պատրիարք

6 Նոյեմբեր 1995, Երուսաղեմ, փոխանակուող բարեմաղթություններ Տ. Նորայր Արք. Պողարեանի և Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի միջեւ

6 Յոյնիքը 1995, Երուսաղեմ, հրաժեշտի պահուն Տ. Նորայր Արք. Պողոսեան կ'աղակցի
Սախազաի Լեւոն Տէր Պետրոսեանին